166652

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SINIR KAVRAMINA MEKANSAL BİR YAKLAŞIM: ANKARA BAHÇELİEVLER YERLEŞİMİNDE SINIRLARA BAĞLI BİR ANALİZ

DOKTORA TEZİ
Özlem MUMCU UÇAR
502962114

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 7 Ekim 2004
Tezin Savunulduğu Tarih : 18 Şubat 2005

Tez Danışmanı :	**Prof.Dr. Ahsen ÖZSOY**
Diğer Jüri Üyeleri	**Prof.Dr. Necati İNCEOĞLU (Y.T.Ü.)**
	Prof.Dr. Gülen ÇAĞDAŞ (İ.T.Ü.)
	Prof.Dr. Orhan HACIHASANOĞLU (İ.T.Ü.)
	Prof.Dr. Oya PAKDİL (Y.T.Ü.)

ŞUBAT 2005

ÖNSÖZ

Bu çalışmada "sınır" kavramının varolan tüm açılımlarına bakılmaya çalışılarak mekansal ilişkilerdeki yansımaları modernizmin önerdiği şehir, yerleşim ve konut tanımları üzerinden Ankara Bahçelievler'deki ilk yerleşimin "planlama, uygulama ve kullanım süreci" de göz önüne alınarak bir analiz geliştirilmiştir. Çalışmanın amacı mekanda sınır perspektifinin ortaya çıkaracağı tanımlara dikkati çekmek ve bununla oluşan, odadan şehre kadar giden çok ölçekli mekansal bakışın oturacağı en iyi kurguyu bulabilmektir. Uzun zaman alan saha çalışmaları, araştırma ve bilinçli yönlenmelerin sonucunda Bahçelievler örneğine ulaşılmıştır. Daha önce farklı özellikleriyle gündeme gelen, fakat mekansal değerleri bu açıdan pek de tartışılmamış olan bu yerleşmeyi, yok olma sürecinde yakalamak ve istenenleri üzerinden söyleyebilmek çalışma sürecinde amaçlanan bir gelişmedir.

Çalışmayı yönlendiren ve desteğini her açıdan hissettiren, sevgili hocam Prof. Dr. Ahsen Özsoy'a katkılarından dolayı en derin şükranlarımı sunarım. Uzun süren bu çalışma sürecinde, bana sürekli destek veren ve sabrını eksik etmeyen en değerli varlıklarım, annem, babam, eşim ve oğluma da teşekkür eder, sevgilerimi sunarım.

NİSAN, 2005 Özlem Mumcu UÇAR

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ v
ŞEKİL LİSTESİ vi
ÖZET viii
SUMMARY x

1. GİRİŞ 1

2. SINIR KAVRAMI 4
2.1. Sınırın Sözlük Anlamı 4
2.2. Doğadaki Sınırlar 5
2.3. Sosyal, Politik ve Ekonomik Araç Olarak Sınır 6
2.4. Felsefede Sınır 9
2.5. Mimari Kavram Olarak Sınır ve Bağlantılı Kavramlar 10
2.6. Bölüm Sonucu 15

3. SINIR VE MEKÂN 16
3.1. Tarihsel Örneklerde Sınır Yansımaları 16
3.2. Mekânda Sınır Kavramı 20
3.2.1. Yerleşme Kavramı 24
3.2.2. İç ve Dış 26
3.2.3. Kapanma ve Açılma 27
3.2.4. Giriş, Geçiş veYönlenme 29
3.3. Bölüm Sonucu 30

4. SINIR VE İNSAN 32
4.1. Algı 32
4.2. Egemenlik ve Egemenlik Alanı 40
4.3. Kişisel Alan, Kişisel Mesafe, Kişiselleştirilmiş Mekan 44
4.4. Mahremiyet 47
4.5. Bölüm Sonucu 48

5. KONUTUN SINIRLARI ve MODERNİZM 50
5.1. Fiziksel Boyut: Konut / Yaşamsal Boyut: Ev 50
5.1.1. Evin Şekillenmesi 52
5.1.2. Ev ve Çevresi 54
5.2. Modernizmi Hazırlayan Ortam 58
5.3. Modernizm, Şehir, Konut ve Sınırlar 59
5.3.1. Toplu Konut Üretimi, CIAM ve Bahçeşehir Yaklaşımı 60
5.3.2. Sınırlardaki Değişim 65
5.3.3.Konutun Sınırları 66
5.4. Bölüm Sonucu 70

6. ANKARA BAHÇELİEVLER - İLK PLANLI TOPLU YERLEŞME GELİŞİMİ VE SINIRLARA BAĞLI BİR ANALİZİ **71**
6.1. Türkiye'de 20.Yüzyılın İlk Yarısında Modernleşme ve Konut 72
6.1.1. Ankara'nın İmarı 76
6.1.2. Hermann Jansen'in Yaklaşımı 76
6.2. Bahçelievler'de İlk Konut Deneyimi: Bahçelievler Yapı Kooperatifi 79
6.3. Bahçelievler'de Yerleşim Planının Gelişimi 83
6.4. Sokaklar ve konutlar 98
6.4.1. Konut Düzeyinde Tespitler 102
6.4.2. B4 Tipi Üzerinden Konut İçi Sınırlara Bakış 139
6.5. Tespitlerin Sonuçları 143

7. SONUÇLAR **145**

KAYNAKLAR **150**

EKLER **158**

ÖZGEÇMİŞ **166**

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 4.1. Gibson'un (1966) çevresel algı şeması, (Lang, 1987) 33
Tablo 6.1. İlk tasarlanan beş tip konut 90
Tablo 6.2. En son konutların özellikleri ve dağılımı 91
Tablo 6.3. Bahçelievler ilk planlı toplu yerleşimi, konut tipleri 101

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 5.1. Egemenliğe eklenen diğer egemenlikler (Habraken, 1998). 55
Şekil 5.2. Farklı kültürlerde ev özel alanına giriş (Rapoport,1969). 55
Şekil 5.3. Egemenliğin derinliği, eklenmiş egemenlikler Habraken, 1998). 56
Şekil 5.4. Farklı egemenlik alanı-konut sınırı ilişkisi (Habraken,1998)..... 58
Şekil 5.5. Römerstadt'dan bir sokak (Rowe,1993). 64
Şekil 6.1. Ankara imar planında ilk Bahçelievler yerleşmesinin yeri 84
Şekil 6.2. Jansen'in ilk Bahçelievler eskizi (Tekeli ve İlkin, 1984) 84
Şekil 6.3. Birleşik blok konutlar (Tekeli ve İlkin, 1984) 85
Şekil 6.4. Sokaklardaki konut cephelerinin sürekliliği (Tekeli ve İlkin, 1984).. 86
Şekil 6.5. Jansen'in ilk konut önerilerinden birisi (Tekeli ve İlkin, 1984) 86
Şekil 6.6. Bahçelievler gelişmesine göre imar planına ek
(Tekeli ve İlkin, 1984) 87
Şekil 6.7. Jansen'in Bahçelievler için gelişmiş eskizi (Tekeli ve İlkin, 1984)... 88
Şekil 6.8. Kooperatifin uyguladığı plan (Yeniden çizen: Ö. M. Uçar)..... 89
Şekil 6.9. Dilek Dalat evi, B4 tip (Dalat arşivi)..... 92
Şekil 6.10. Dilek Dalat evinin inşaattan sonraki ilk hali. (Dalat arşivi) 93
Şekil 6.11. B4 tip uygulanan plan ve cephe görünüşleri (Dalat arşivi) 93
Şekil 6.12. D4 tipi konutların inşaatı. sokak cepheleri (Tekeli ve İlkin, 1984).. 94
Şekil 6.13. B4 tipi konutların inşaatı (Tekeli ve İlkin, 1984) 94
Şekil 6.14. B4 tip inşaat hali (Tekeli ve İlkin, 1984)..... 94
Şekil 6.15. Uydu fotoğrafından 2004' te Bahçelievler bölgesi
(Ankara Mimarlar Odası)..... 96
Şekil 6.16. Bahçelievler'in çıkış noktası, 2004'deki izler
(Ankara Mimarlar Odası)..... 97
Şekil 6.17. Belediyeden alınan parselizasyon planı, yapı adaları
(Çankaya Büyükşehir Belediyesi)..... 98
Şekil 6.18. D4 konutların inşaatı (ABK kongresi, Karınca Dergisi,1938) 99
Şekil 6.19. Cephe sürekliliğiyle sokak, tip D4
(ABK kongresi, Karınca Dergisi,1938) 99
Şekil 6.20. D4 tipi konutlar (ABK kongresi, Karınca Dergisi,1938) 99
Şekil 6.21. 35. Sokak tespitleri 103
Şekil 6.22. 35. Sokak, No: 22 104
Şekil 6.23. 35. Sokak, No: 22 105
Şekil 6.24. 35. Sokak, No: 18 106
Şekil 6.25. 35. Sokak, No: 18 107
Şekil 6.26. 35. Sokak, No: 12 108
Şekil 6.27. 35. Sokak, No: 12 109
Şekil 6.28. 35. Sokak/ No: 10 110
Şekil 6.29. 35. Sokak/ No: 10 111
Şekil 6.30. 39. Sokak 112

Şekil 6.31. 39. Sokak, No: 23 113
Şekil 6.32. 39. Sokak, No: 23 114
Şekil 6.33. 39. Sokak No: 24 115
Şekil 6.34. 39. Sokak No: 24 116
Şekil 6.35. 39. Sokak, No: 22 117
Şekil 6.36. 39. Sokak, No: 22 118
Şekil 6.37. 39. Sokak, No:18 119
Şekil 6.38. 39. Sokak, No:18 120
Şekil 6.39. 39. Sokak, No:16 121
Şekil 6.40. 39. Sokak, No:16 122
Şekil 6.41. 44. Sokak 123
Şekil 6.42. 44. Sokak, yıkılan ev 124
Şekil 6.43. 44. Sokak, yıkılan ev 125
Şekil 6.44. 46. Sokak 126
Şekil 6.45. 46. Sokak/ No: 34 127
Şekil 6.46. 46. Sokak/ No: 34 128
Şekil 6.47. 46. Sokak/ No: 34 129
Şekil 6.48. 3.Cadde-49. Sokak 130
Şekil 6.49. 49. Sokak, yuva- kafebar 131
Şekil 6.50. 49. Sokak, yuva- kafebar 132
Şekil 6.51. 50. Sokak 133
Şekil 6.52. 50. Sokak, sol ikiz tip 134
Şekil 6.53. 50. Sokak, sol ikiz tip 135
Şekil 6.54. 50. Sokak, sol ikiz tip 136
Şekil 6.55. 50. Sokak, ikiz tip sağ 137
Şekil 6.56. 50. Sokak, ikiz tip sağ 138
Şekil 6.57. B4 konutunda sınırlar ve iç mekan 139
Şekil 6.58. B4, sol yan duvar 140
Şekil 6.59. B4, Arka bahçeye geçiş 141
Şekil 6.60. B4 konutunda sol yan cephe ve ikinci kat planı 141
Şekil 6.61. B4, balkonunun iç mekana katılması 143

SINIR KAVRAMINA MEKÂNSAL BİR YAKLAŞIM: ANKARA BAHÇELİEVLER YERLEŞİMİNDE SINIRLARA BAĞLI BİR ANALİZ

ÖZET

Sınırlar üzerine bir çalışma, mekânın boşluktan daha fazlası olduğunu anlaşılmasını sağlayarak ilişkiler anlamında yorumlanması için yönlendirir. İnsan hayatının ve deneyiminin her aşamasında gözlemlenebilen ve var olmanın ana şartı olan sınırlar, diyalektik yapıları ile dinamik arakesitlerdir.

Bu çalışmada amaç çıkış noktasını oluşturan "sınır kavramının" farklı anlamları ve mekân ile ilişkisi açılarak, 20. yüzyılın ilk yarısında kent, yerleşme ve konut sınırlarındaki değişiminin insan ve sınır etkileşimi göz önüne alınarak tartışılmasıdır. Bu çerçevede bir tartışmanın yapılabilmesi için, gerekli analiz zemini Ankara Bahçelievler gibi bir ilk örnek üzerinden oluşturulmuştur. Bahçelievler semtinin ilk adımı olan bu yerleşim baştan itibaren sınırların nasıl tasarlandığı, uygulandığı ve değiştiğini belirlemek için yerleşim, sokak ve konut açışından bir analizin yapılmasına, sınırların bu hiyerarşik yapıda birbirini nasıl etkilediğinin anlaşılmasına olanak vermiştir.

Tanımlamak, belirlemek ve ilişki kurmak üzere çalışan sınırlar alt anlamlarıyla, doğada ve felsefede geçen tanımlarıyla açılarak tartışılmış, sosyal, politik ve ekonomik araç olarak nasıl kullanıldığı netleştirilmiş ve bunların ışığında mimarlığın sınırları kurmadaki rolü irdelenmiştir. Bu alt yapı ile sınırın mekânla olan ilişkisi tanımlanmış, yerleşme ve temeldeki ilişkiler olan iç-dış, kapalılık-açıklık, giriş, geçiş ve yönlenme gibi başlıklar detaylandırılmıştır. Sınır yaklaşımı mekânın sadece fiziksel boyutuyla değil, insan-çevre ilişkileriyle birlikte görülebilmesini sağlamaktadır. Mekânsal sınırlar çerçevesindeki en önemli kavramlar olan algı, egemenlik alanı, kişisel alan ve mahremiyet gibi sınır-insan ilişkilerini açıklayan mekanizmalara bakılarak, bunların sınırlarla olan güçlü bağlantısı tanımlanmıştır.

20.yüzyılın başındaki teknolojik gelişme ve endüstriyel hareketlerin etkisiyle kent, yerleşim, konut ve ilişkilerinde yaşanan değişim, sınırlara da yansımıştır. Yerleşme

ve konut üzerine tanımlanan yeni önermelerde (bahçe şehir gibi) sınırlardaki değişime ve etkileşime bakmak, işlevlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamış, bu yaklaşım çok farklı ölçeklerdeki sınırların birbirini nasıl etkilediğini ortaya koyarak, bir sınır sisteminin varlığı kanıtlamıştır. Çalışmanın temelde sınır kavramı, sınır-mekân, sınır-insan, konutun sınırları ve modernizm olarak gelişmesi sonucunda, Bahçelievler analizinin daha sağlıklı bir yapıda açılması sağlamış ve burada ulaşılan sonuçların değerlendirilmesinde etkin olmuştur. Ankara İmar Planın dışında gelişmiş olan geleneksel anlamda bir "bahçe şehir" örneği ve ülkenin ilk konut kooperatifi olması Bahçelievler'i özel bir konuma getirmektedir. Analizin ulaştığı sonuç, bu konut yerleşimindeki sınır olasılıklarının zenginliğini ve bunların zaman içindeki değişimlerini ortaya koyar niteliktedir.

A SPATIAL APPROACH TO BOUNDARY CONCEPT: AN ANALYSIS ON ANKARA BAHÇELİEVLER SETTLEMENT

SUMMARY

A study on boundary concept provides understanding that space is more than emptiness and orients towards interpreting the architecture as relationships. Boundaries are dynamic membrane systems and can be seen at each level of human life and experience. Forming a theoretical background on boundaries considering the effective changes seen on the first half of the 20th century among house and the settlement focusing human-boundary relations, is the main goal of this study.

For discussing the boundary within this frame an analysis is defined at the scope of the settlement in Ankara Bahçelievler as the first step for today's Bahçelievler district. The analysis focusing the settlement, street and the house is formed in order to understand how the boundaries have been designed, constructed and changed within these different levels.

Working for defining and determining the relationships, boundaries are the tools for social, political and economical order and held by their other meanings in nature, philosophy and architecture. With this base, spatial boundaries are explained by the concepts like dwelling, inside-outside, closure-opening, transition, entrance and direction.

As boundary forms an emphasis on space-human relationship, explaining perception, cognitive mapping, territorial space, personal space and privacy concepts are very important in order to understand how these are working with the boundaries.

By the industrial movements and technological improvements, urban, settlement and house forms are changed radically. Looking the changes on boundaries of the house is a good way to understand their roles on different level of space. Forming the study with the headlines as boundary-space, boundary- human, boundary- house and modernism is an effective way for structuring the analysis and evaluating the results.

Being a cooperative garden city example planned out of the main city and the first housing corporation of the country, Bahçelievler and the complete structure of the settlement is a very special case. The result of the analysis displays the value of boundary conditions and role of the changes in this neighborhood from its beginning till today.

1. GİRİŞ

İnsanın kendisini ayırma, konumlandırma, kimliğini koruma isteği başlangıçtan beri vardır. Bunu da yerleşerek, yerle ilişki kurarak yapmıştır. Temelde var olan bu niyetin gerçekleşmesini sağlayan ve çeşitlendiren tasarımcı için "sınır", mekânı anlamanın ve anlatmanın bir yoludur. Bu çerçevede istenen bağlantıları verebilen kapsamlı bir sınır yaklaşımının mekânı birçok yönleri ve ilişkileriyle algılamak adına getirdiği tanımlar önemlidir. Sınır, mekânın farklı ölçeklerde ele alınışını bütünleştirmekte, birbirleriyle olan bağlantılarını ve etkileşimi ortaya koymaktadır. Özellikle şehir-ev kurgusunda, bireysel-kamusal yapının oluşturulmasında ve de geleneksel-modern yaklaşımın karşılaştırılmasında sınır mekanizmasına bakılması bir yaklaşım olarak benimsenmiştir.

Bu çalışmada amaçlanan, "sınır" kavramını çeşitli anlamları ve mekânsal açılımlarıyla ele alarak, 20. yüzyılın ilk yarısında sınırların geçirdiği değişimin ve modernizmin mekânsal sınırlar üzerindeki etkilerinin tartışılabileceği bir analiz zeminini, Ankara Bahçelievler gibi bir ilk örnek üzerinden oluşturabilmektir.

Hayatın her katmanında, tarihsel akışta, fiziksel varlıkları ve anlamlarıyla, soyut ve somut olarak var olan sınırlara, kavramsal açılımlarına çalışmanın ilk bölümünde kuramsal açıdan geniş bir perspektifle yer verilmiştir. Birinci bölümde sınırın tanımları, doğadaki sınırlar, sosyal, politik, ekonomik amaç doğrultusunda kullanılan sınırlarla, felsefi ve mimari boyutta sınır açıklanmıştır. Sınır ve mekân boyutu ise, ikinci bölümde tarihsel örneklerle mekândaki sınır kavramı çerçevesinde, yerleşme, iç-dış, geçişler, kapalılık ve açıklıklar başlıkları ile ele alınmıştır. İnsan ve mekânın sınırlarla olan ilişkisinin anlaşılması, bununla ilgili kavramlar olan algı, egemenlik, kişisel alan, mahremiyet bağlamındaki açılımlar, konuyu sınır oluşturma eyleminin temeline kadar götürmektedir. Bu ilişkiler üçüncü bölümde işlenerek daha sonraki bölümler için bir zemin oluşturulmuştur. Özde var olan bu ilişkilerin irdelenebilmesi için, toplumsal değişimin yoğun yaşandığı bir dönem olarak Modernizm seçilmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısına genel bir bakışla, sınırlardaki kayma, değişim anlaşılmaya çalışılmış, birey ve çevre ilişkilerinde temel olan "konut", dördüncü bölümde bu

çerçevede irdelenmiştir. Bu kapsamda konutun sokak, şehirle, çevresiyle olan sınırlarını ve bununla birlikte değerlendirilebilen bireysel-kamusal yapılarını açıklayabilmek amaçlanmıştır.

Ön çalışmalar doğrultusunda detaylandırılan tema ile örtüşebilecek bir analizin yapılabileceği çerçeve arayışı Ankara-Bahçelievler ile farklı bir boyut kazanmıştır. Beşinci bölümde, düşünülen perspektifi verebilmek üzere, bu dönemde Türkiye'deki gelişmeler, imar hareketleri ve konut çerçevesinden bir bakışla ele alınmıştır. Bahçelievler bölgesindeki ilk yerleşme olan Bahçelievler Planlaması anlatılmak istenen özellikleri üzerinde topladığı için "sınır" bakışını güçlendirmiştir. Ankara şehrinin bir modern başkent olma sürecinin başında Hermann Jansen'in önerileri ve uygulamalarının Bahçelievler için özelleşmesi, İmar Planında sınırları belirleyen ve karar verici olarak, bu konutların ve çevresinin planlamasını yapması, şehir, sokak ve konut ölçeklerinde bu projenin tamamen olmasa da uygulamaya konması, bu sürecin irdelenmesi adına önemli bulunmuştur. Böylelikle yerleşimin, planlama, tasarım, uygulama ve kullanım evrelerine de bakılarak, hiyerarşik ölçekli bir yapıda, sınır–mekân ilişkilerindeki farklılaşmayı ortaya koymak söz konusu olabilecektir.

Çalışmada "sınır" kavramına kuramsal bir temel oluşturularak, mekânla olan ilişkisine müstakil konut örneğinde, belirli bir dönem amaçlanarak bakılmış, Ankara Bahçelievler'deki ilk konut grubu mekânsal ilişkilerinde sınır üzerine bir analiz zemini, geliştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, ilk aşamada yapılan literatür araştırması ile dönemin İstanbul ve diğer şehirlerindeki tekil konut örnekleri taranmış, fakat konutların planları ve fotoğrafları dışında çevresiyle olan ilişkileri hakkında bir veriye ulaşılamamıştır. Bu konutların, modern dönem örnekleri olarak pek çoğunun artık varlığını sürdüremiyor olması, dış ya da iç sınır ilişkilerinin anlaşılmasında büyük bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sokak-konut ilişkilerinin de konuşulabileceği toplu bir yerleşme olasılığı tercih edilmiştir. Bu kapsamda, gerekli ve ilgili kaynaklara ulaşılarak, yeni kurulan Cumhuriyet'in başkenti Ankara, 20. yüzyılın başında ilk toplu örnekleri barındırması nedeniyle değerlendirmeye alınmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda alan taraması Bahçelievler'e odaklanmış, bilinen örneklerden Saraçoğlu ve Gazi Mahalleleri daha sonraki bir tarihi verdiğinden seçim dışı bırakılmıştır. Bugünkü Bahçelievler bölgesi sokak ölçeğinde taranarak dikkat çekici örnekler tespit edilmiş, fotoğrafları çekilmiştir. Bu gözlemlerden 35. ve 39.

Sokaklarda rastlanan ve bir bütünün parçası olarak algılanan konutlar dikkate değer bulunmuştur.

Ankara Büyükşehir ve Çankaya Belediyeleri Arşivlerinden, Parselizasyon ve İnşaat Tarzı Planları ile Bahçelievler Konut Kooperatifi Planlarına ve yazışmalarına ulaşılmıştır. Diğer taraftan Hermann Jansen'e odaklanan çalışma, Berlin Teknik Üniversitesi, Almanya bağlantılı bir arşiv çalışması şeklinde gelişmiş, tasarımcının Türkiye'deki ve Almanya'daki çalışmalarının planlarına ulaşılmıştır.

Bugünkü haliyle çevrenin dokusundan ayırt edilmesi mümkün olmayan bu yerleşimin detaylı izlerine ve sınır ilişkilerine ulaşabilmek için daha kapsamlı bir literatür ve tespit çalışması gerekmiş, eldeki verilerin niteliği yapılan görüşmelerle ortaya çıkmıştır. Tasarlanan ve uygulanan beş konut tipinden, tespit edilebilen dört tipten geriye kalan, toplam on dört konutun altısının içten tespiti yapılabilmiş ve oturan kişilerle detaylı kişisel görüşmeler yapılmıştır. Halen bölgede oturanlardan eski döneme ait fotoğraf ve belgeler elde edilmiş, eksik bilgiler paylaşılarak tamamlanmıştır. Bunun dışında Prof. Bernd Nicolai ve Prof. Wolfgang Sonne gibi konularında yetkin kişilerle internet aracılığıyla görüşülerek, Jansen'in Bahçelievler'deki yaklaşımı ve tasarımcı kişiliği gibi konularda aydınlatıcı bilgilere ve detaylı yayınlara ulaşılmıştır.

Konut sorunu çözümünün önemli gelişmelerini ve imar hareketlerini barındıran dönem olan 1920–1940 yılları arasında gerçekleşen Jansen Bahçelievler Planlaması'ndaki sınır olasılıkları en baştan itibaren tüm bilgilerin ışığında, aşamalı olarak, yerleşimin sınırları, sokak ve konut açısından sınırlar şeklinde hiyerarşik bir ölçekte ele alınmıştır. Sınırlardaki açılma, kapanma, genişleme gibi değişimler, tezin önceki bölümlerindeki zemine oturan bir analizle sonuçlandırılmıştır.

2. SINIR KAVRAMI

Sınır kavramının ne olduğunu anlamak, nerelerde ve nasıl bir yorumla ele alındığına bakmak, onu mekânsal bir boyuta taşıyabilmek için gerekli bir ön çalışmadır. Bu amaçla sözlük anlamlarından başlayarak "doğada, felsefede sınır nedir, nasıl ve nerelerde kullanılmıştır", "politik, ekonomik ve sosyal olarak sınır mekanizması nasıl işlemektedir" ve "mekânsal ve mimari boyutta sınır nedir" gibi soruların cevapları aranarak, ulaşılan sonuçlar bütünleştirilmiştir.

2.1. Sınırın Sözlük Anlamı

Sınırın Türkçe sözlük anlamına baktığımızda, kısıtlı anlamlar dizgesiyle karşılaşıyoruz. Oysa mimari olarak sınır, birçok anlamı taşır ve yan kavramların açılımını yapabilir.

Türkçe sözlüklerde sınır, ilk olarak, iki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut olarak açıklanmaktadır. İkinci olarak, komşu, il, ilçe, köy ya da kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgidir. Diğer bir açıklama ise, bir şeyin yayılabileceği ya da genişleyebileceği son çizgi olduğudur (örneğin, bataklığın sınırı). Yazı ve konuşma için belirtilmiş ölçü (konuşmanın sınırını aşmamakta olduğu gibi), mecazi olarak da, uç ve son şeklinde tanımlanmıştır. Sınırlamak ise sözlükte bir sınır koymak, sınırı belirlemek şeklinde açıklanmaktadır (Ağakay, 1981).

İngilizcede pek çok benzer sözcük mevcuttur ve sınırın bu farklı kullanımlarına karşılık gelecek şekilde açıklanmıştır. "Limit, edge, border, boundary, frontier" gibi sözcüklerin hepsi, bir egemenlik parçasını diğerinden ayıran, çizgi veya alanı anlatmaktadır. Sınır, sınırlayan bir çizgidir. Bir taş duvar, iki çiftlik arasındaki sınırı işaretler. Sınır, hudut ise iki politik değeri birbirinden ayıran çizgidir. Sınır, bir ülkeyi, bir şehri, bir bölgeyi, egemenlik alanını, haritadaki çizgiyi veya iki politik birim arasını tanımlayabilir (Hornby,1997).

Sınır ve sınırlamak sadece olumsuz anlamlarda kullanılmaz. Sınırlamak aynı zamanda tanımlamak ve belirlemektir. Esasında sınırlar insan deneyiminin her

aşamasında ve ölçeğinde mevcuttur. Çünkü hayat sınırların ve korunma sistemlerinin varlığını ve dışla ilişkilerin tanımlandığı yerleri her zaman gerekli kılmaktadır.

2.2. Doğadaki Sınırlar

İnsan, sosyal bir varlık olarak, her biyolojik organizma gibi, doğal ya da yapay sınırlarla sınırlanmıştır ve sınırlanmış mekânsal alanlar içinde yaşamaktadır.

Her varlık, sınırlarıyla varolmakta ve farklılaşmaktadır. Doğada ve gözlemlenebilen her şeyde bu vardır. Mikro ölçekten makro ölçeğe kadar sınırlar söz konusudur. Ancak, sonunu bilemediğimiz ve de algılanamayan uzay, sonsuz ve sınırsız olarak tanımlanır. Organik hücre duvarı da bir tür sınırdır. Neyin içeri girip, neyin giremeyeceğini belirler, hücrenin dışındaki sistemle olan ilişkiyi belirler ve bazı durumlarda hücrenin içi kadar geniş bile olabilir.

Alexander ve diğerlerinin (1977) de belirttiği gibi, sınır sadece içi dıştan ayıran bir yüzey değildir. Kapsanan ise onun düzeniyle varolur. Hücrenin sınırı fonksiyonel etkileşimini koruyacak şekilde iç ve dıştakilerin arasında genişleyebilir bir geçişi de sağlar.

Tüm organizmalarda da bu sistem geçerlidir. İnsanın vücudunun sınırı derisidir, ama yine de bu benliğinin sınırı değildir. Esasında çevrede bir sınır sistemi söz konusudur. Gözlemlendiğinde pek çok yaygın doğal sınırlar fark edilebilir. Topoğrafik bölünmeler bunlardan sayılabilir. Dağlar, vadiler, ovalar, denizler, nehirler, kumsal vb. gibi her türlü birbirini var eden yeryüzü oluşumunda, sınırın varlığını algılayabiliriz. Gerilimin varlığını hissettiğimiz ve durumun zenginliğini konuştuğumuz yer de bunların sınırlarıdır. Denizle karanın birleştiği yer, nehrin kıyısı, ormanın başlangıcı, uçurumun kenarı, dağın tepesi, yani geçişin ve değişimin varlığının olduğu yerlerde sınırlar vardır.

> Yaygın sınır çizgileriyle sınırlanmış olandan daha az bilinen alanlar da mevcuttur. Bunlar, yoğunluk alanlarıdır. Sadece eko sistemleri belirleyen sıcaklık bölgeleri değil, aynı zamanda yüksek basınç alanları ya da düşük yerçekimi alanları da vardır. Bu diğer alanlar, bildiğimiz mekânsal sınır elemanlarıyla sınırlı değildir, fakat yoğun sınır çizgileriyle sınırlıdır. Bunlar sıcaklığın kritik noktaları, basınç, yerçekimi, yoğunluk, gerilim, olarak sayılabilirler. Bu alanlarda yaşayan canlıların ortamdaki geçişlerini birdenbire belirleyen noktalardır. Bu, birçok kişinin zorlukla düşünebildiği bir durumu kapsar. Yaygın ve yoğun arasındaki farktan çıkan sorular, üzerinde düşünülmeyen veya zor düşünülen durumlardır.

> Gilles Deleuze'in yaklaşımı ayrı tutulabilir. Yaygın sınır çizgileriyle, yoğunun içindeki kritik başlangıçlar arasındaki fark, onun tüm metafizik dünya görüşünün temelini oluşturan iki anahtardan biridir. Kabaca bu yoğun ve yaygın değerlerin arasındaki fark şöyle açıklanabilir: Hacim, alan gibi yaygın değerler toplanabilirken, yoğun olanlar toplanamaz. İki "a" miktar kırk beş derecede suyu toplarsak "2a" hacminde kırk beş derecelik suya ulaşırız, fakat "a" miktar kırk beş derece suyla, doksan derecelik suyu toplarsak bu gerçekleşmez. Yani yüz otuz beş derecelik su elde edemezsiniz. Fark buradadır. Fark çeşit değildir. Çeşitlilik verilendir. Olan şeyler ve beliren şeyler, farklılıkların düzenleriyle sarılmıştır; seviye farklılıkları, sıcaklık, basınç, gerilim, potansiyel yoğunluk farkları örnek olarak verilebilir (Delanda, 1999).

Sınırlar ve konturlar oldukça kritiktir ve bütünün farklı iki alanını oluşturmaktadırlar. Bu yüzden sınırlar ayırandan çok, ilişkiler ve ters dönüşümlerin oluşturduğu dinamik ara kesitlerdir. Ekolojik anlamda da, kenar, en verimli, en zengin alandır, çünkü katılımcıların, kuvvetlerin diğerleriyle karşılaştığı ve etkileştiği yerdir (Corner,1999).

Doğal sınırlar ve bunların önerdiği ilişkiler her zaman vardır ve kullanılır. Yeryüzü insan için açık ve kapalı, geçişli ve geçirimsiz yerlerle tanımlıdır. İnsanoğlu da önce doğada bulunan fiziksel sınır ilişkilerini kullanarak izlemiş, anlamış, öğrenmiş ve ona göre yerleşmiştir. Doğa insanoğlu için bir model olmuştur. İnsanın düzenlediği sınır olasılıkları ve bunu sağlayan elemanlar da zaman içinde çeşitlenmiştir.

2.3. Sosyal, Politik ve Ekonomik Araç Olarak Sınır

Sınırlar, daha önce de belirtildiği gibi deneyimin her aşamasında ve ölçeğinde vardır. İnsan, fiziksel, kültürel, sosyal kurgularla, sistemlerle dolu çevre içinde varlığını sürdürmektedir. Sınırlar, bu bütünde insanları ayıran veya onları bir yer içinde tutmak için çevreleyen, ilişkilerini düzenleyen fiziksel öğeler olabilirken, kurallarla, yasalarla yaptırımları belirlenmiş durumlar da olabilmektedir. Bunlar duvarlar olabilir, mekânlar olabilir, çeşitli simgeler, göstergeler ve tabela sistemleri olarak da karşımıza çıkabilirler. İnsanlar arası etkileşimi engelleyebilir, destekleyebilir ya da ayarlayabilirler. Sınırlar, tanım getirmekte ve düzenlemekte, kısacası ilişkileri kurmaktadırlar. Diyalektik yapıları vardır ve bunu hem kapanma, hem de açılmayı tanımlayan yanlarıyla her zaman korumaktadırlar.

Kültürlerin ve kimliklerin ayrımını şekillendiren, tarihsel, belirli sosyal sistemler olan sınırlar, harita üzerine çizilmiş çizgilerden daha karmaşık ve önemlidirler. Ölçek büyütülecek olursa, belediyeler arası yetki çizgileri, bölgeler ya da iki devlet

arasındaki çizgiler, etkin vergilendirme, hizmetlerin adreslenmesi ve kontrolü gibi birçok amaç için kullanılmaktadırlar. Bu durumlar yönlendirme işaretleriyle de belirlenmişlerdir.

Bazen sınırlar bir işaret, taş ve yazı ile gösterilebilir:

> "Kollasai'den çıkan ordu Phrigia ile Lydia'yı ayıran sınıra, Kydrar'a geldi, burada toprağa çakılı bir dikme taş vardır. Kroisos tarafından dikilmiştir ve üzerindeki yazıt, sınırı göstermektedir" (Heredetos,1973).

Milli sınırlar, bazı durumlarda, doğal, ya da yapay sınırlarla daha net şekilde işaretlenmiş ve daha geçirimsiz hale getirilerek katılaştırılmış olabilir. Bunun önemli örneği, Berlin duvarıdır. İsrail uzun zamandır yapmayı planladığı ve sonunda yapımına başladığı Filistin sınırı duvarı yardımıyla, oradan gelebilecek tehdidi durduracak ve sızmayı önleyecek tedbirleri kendince almaktadır. Bu bir çeşit savunma ve kapanma sınırına dönüşmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ile olan sınırını daha da güçlendirerek, gelebilecek kontrol dışı insan akışını engellemeye çalışmakta ve bunu teknoloji yardımıyla daha sıkı kontrol etmektedir. Sınırın iki yanındaki farkın artması, akışı fazlalaştırmakta, bu da istenmeyen akış için fiziksel ve yasal engel oluşturmakla sonuçlanmaktadır.

Tarihsel akışa bakıldığında şehir devletlerinin sınırları daha katı biçimde belirlemiş, savunma ve saldırıyı destekleyen sınırlar olarak örgütlemiş olduğu görülür. Bu kapanma, değerleri ve kimliği korumayı, kontrollü açılımı, çözülmemeyi yani var olmayı ve devam etmeyi getirmektedir.

Marcuse (1999), "Tüm sınırlar, kişiler ve aktiviteler arasındaki, toplum içi, toplumlar arası veya kişiler ve gruplar arası "bölümlenmeleri" önerirler. Her şeyin sınırları vardır, hayatın ve onun kapsadığı mekânlar sınırlanmıştır." der. Ona göre sınırlar olarak davranan elemanlar örneğin duvarlar, aynı zamanda sınırın iki yakasındaki ayırma, aralık, korku, gerilim, eşitsizlik, düşmanlık, yabancılık ve uzaklaşma gibi durumları sağlamakta ve belirli ilişkileri önermektedirler. Yazarın tanımlamaya çalıştığı duvarlar, hem dokunulabilir, hem de dokunulmaz olabilirken fiziksel, sosyal, ekonomik, resmi veya kişiye ait olabilirler. Fakat sınırların her zaman Marcuse'un belirttiği negatif etkileri yoktur. Sınırlar olumlu amaçlar doğrultusunda da kullanılabilmektedir. Vazgeçilmez, olmazsa olmaz sınır fikri her yerdedir. Sınırların yok sayılması veya iptali sonucunda dünya karışık bir hale gelebilir, korku ve huzursuzluklar çoğalabilir.

Habraken (1998), milletleri ayıran büyük ölçekli egemenlik geçişlerinin özel ve kamusalı ayıranın aksine, doğrudan simetrik yapıda olduğunu söylemektedir.

> Sınırların iki yönünden akış vardır ve bu geçiş iki tarafta da gümrük memurları tarafından düzenlenir. Neyin veya kimin geçeceğini belirleyen tek bir yetkilinin kontrolündeki "düşey geçişlerin" aksine bu tür "yatay geçişler" ancak iki yandaki katılımcılar birlikte onaylamışsa açık olabilir. Yoksa sınır kapalı kalacaktır. Fakat yerin deneyimlenen ölçeğine döndüğümüzde, milliyetlerin ölçeğinden uzaklaşarak, yapısal çevrenin formu insanların birlikte yerleştiği alanlarda etkili olacaktır. İnsan yerleşiminin ölçeğinde egemenlik, fiziksel formun açık bıraktığı yerde ayırmayı yapacaktır (Habraken, 1998).

Hava limanları da politik bir sınıra işaret ederler. Bu iki ülke veya millet arasındaki sınırdan biraz daha farklıdır. Bir araç ile o ülke sınırlarını geçmişken, sınır olarak davranan bir başka mekanizma içine girilmiştir. Bir ara mekân içine alınır ve bu mekân, tanımlanmış geçiş şartları olmaksızın kişiyi o sınırı geçmekten alıkoyar. Sınır burada genişletilmiştir. Çıkıştan girişe kadar geçen mekânda bir genleşme yaşanmıştır.

> Sosyal olarak bölümlenme, insanlar arası, statülerin, hiyerarşilerin belirlenmesi, belirli sosyal organizasyonların özellikleri, ister kültürel, ister politik nedenlerle olsun, fiziksel veya fiziksel olmayan sınırların varlığını gerektirir. Yapay çevre her ölçekte kültürel bir bilgiyi barındırır ve onu oluşturan sosyal organizasyonları ve onun etkilediklerini yansıtır. Sosyal organizasyonlar birçok farklılık gösterirler. Kişilik farklılıklarından, sosyal statü ve kültürel açıdan ayrılabilirler. Kültürel veya politik amaçlı olabilirler. Kadın-erkek farklılığı burada örnek olarak verilebilir. Çevremizdeki her ölçekteki mekânda bu ayrımların yansımalarını görebiliriz. (Lang,1987)

Sosyal uygulamalar, diğer bir bakışla korumanın nasıl olduğunu yönetir ve yönlendirirler. Yerleşimdekilerin kültürel karakteristiklerine ve amaçlarına bağlı olarak bunu yapmaktadırlar. Pencereler, kapılar ve giriş alanları her kültürde değişebilir.

İnsanlar sınırların hepsine ihtiyaç duyarlar. Bu yüzden savunurlar, saldırırlar, korunmaya ihtiyaç duyarlar, karşı koyarlar, hem sınırlanmak isterler, hem de sınırlı olmak istemezler. Bunlar hiyerarşik olarak düzenlenmiş toplumda yaşarken karşılaşılabilecek doğal sonuçlardır. Hiyerarşilerde pozisyonları düzenlenmek gereklidir ve bu her yönden desteklenir. Bu yüzden "hiyerarşik statüyü yansıtmak" sınırlara kalabilmektedir.

Bir yerin düzeni, hiyerarşilerin kontrolüdür. Formun hiyerarşilerinde fiziksel parçalar, bu fiziksel parçaların bileşimleri ve birbiriyle ilişkileri kontrol edilir. Egemenliğin hiyerarşilerinde ise mekân kontrol edilir. Bu iki durumda da üst seviyede etkili olan kimse, alt seviyedeki etkiliyi belirler. Etkili, kendisine bağlı egemenlik alanlarına neyin gireceğini kontrol ettiğinde, buna bağlı olan etkililer, bir kural olarak üst seviyece belirlenmiş filtreleri tanımak zorundadır (Habraken, 1998).

Bourdieu (1977), yapay çevrenin bölümlenme ve hiyerarşilerin farklı kurgularını barındırdığını ve bunların sosyal düzeni fark edilmeden yeniden kurarak günlük yaşam ortamına eklediğini söylemektedir. Mimarlığın sessiz hitabını karmaşık, sessizliği zorlayan ve baştan çıkaran bir yolla, sınırlarla yaptığını ve bunun "güç" ile birlikteliğinin en derin kaynakları olduğunu belirtir.

2.4. Felsefede Sınır

Felsefe sözlüğünde sınır, herhangi bir şeyin bittiği nokta, çizgi, son olarak yazılmıştır. Aynı zamanda bu başka bir şeyin de başladığı bir noktadır. Sınırlılığın ve sınırsızlığın birbirine karşıt kavramlar olmadığı, bağımlı ve birbirini içeren kavramlar olduğu belirtilmektedir. Son zaman açısından bir bitimi gösterirken, sınır uzay açısından bir bitimi tanımlar (Hançerlioğlu, 1979).

Kant şöyle der; "Biz ancak olayları bilebiliriz, bilgimiz sınırda durur. Ötesine geçemeyiz". Hegel ise Kant'ı çürütür, "Sınırın bilincine varmamız için o sınırın ötesinde ne olduğunu bilmemiz lazımdır. Bir çizginin bitimini bilmek demek, o çizginin ötesindeki boşluğu da bilmek demektir" diye belirtir. Eğer sınırı biliyorsak, bu sınırın ötesine geçilmiş demektir. Spinoza ise farklı bir yorum getirir; "Tanımlamak sınırlamaktır; bir çiçeğin kırmızı olduğunu söylerken, bunu diğer renklere karşı sınırlıyoruz; yeşil ya da mavi olmadığını söylüyoruz. Öyle ise sınırlamak olumsuzlamaktır. Tanımlamak sınır koymaktır" (Hançerlioğlu, 1976).

Her varlık sınırla belirlenmiştir. Sınır olmasaydı, varlıktan varlığa geçmek, farkı tanımlamak olanaksız olacaktır. Bu durumda sınırsızlık da olanaksız olacaktır. Açıkça sınırsızlık da sınırı gerektirmektedir. Simmel ise, "sınır sınırsızın sınırlıya değmesidir" yorumunu yapmaktadır. Buradan sınırın bir "buluşma noktası" olduğunu ve "bunun nasıl gerçekleştiğini belirten" olduğunu anlarız (Hançerlioğlu, 1976).

Musil ise şöyle belirtir: "Her bir şey ancak kendi sınırlarının varlığıyla, belirlenmesiyle varolabilir, bunu çevresine karşı az ya da çok, iyi niyetli bir hareketle belirler. Şehir hayatı, sınırların içindeki bir hayattan çok, sınırlar (limits) için bir savaştır" (Colomnia, 1998).

Ludwig Wittgenstein, Tractatus Logico-Philosophicus'da sınırların belirlenmesinin, düzenlenmesinin neyin söylenebileceğini açıkça ortaya koyduğunu ve de söylenemeyecekleri belirlediğini savunur (Colomnia, 1998).

George Simmel ayrıca, Metapysics of Death'de, Nietzsche'nin bir düşüncesini yansıtmaktadır: " Formun sırrı, onun bir sınır olmasındadır, o şeyin kendisidir ve aynı zamanda o şeyin kesilmesi, durmasıyla (etrafını çeviren egemenlik alanı) varlık ve varlık olmayan bir tek şey haline gelir"(Colomnia, 1998).

Theory of Forms'da Plato, her yerde kesin ve geçilmez sınırların varlığını savunmakta ve sınırlarla dolu bir dünyanın varlığını arzulamaktadır. Michel Foucault ise tersini düşünmektedir (Waterhouse, 1993).

Felsefe Ansiklopedisinde, Orhan Hançerlioğlu, belirleme başlığında şöyle yazar, "Belirleme ya da belirlenim, mantık terimi olarak sınırlama ve sınırlanmayı dile getirir. Herhangi bir nesne ya da olay gibi kavramlar da belirlenmekle sınırlanmış, anlamı saptanmış, başka anlamlara kaydırılması engellenmiş olur. Bir şeyi belirleme, onu sınırlama ve saptama, bir şeyle belirlenme, o şeyle sınırlanma ve saptanmadır." (Hançerlioğlu, 1976).

Bu yaklaşımlar, mimari olarak sınır kavramını daha geniş anlamda yorumlanmasına yardımcı olacaktır.

2.5. Mimari Kavram Olarak Sınır ve Bağlantılı Kavramlar

İnsan hayatına "içeride, beden içinde" başlamaktadır. Anne karnında korunarak büyür. Kapalı olanın, korunağın altında gelişir. Dışarıda da başka bir içeridedir: Odada, odayı kapsayan evin içinde, şehir, bölge, ülke, dünya ve evrende hep içeride varolur. Hepsi de birbirini kapsayan içler sistemidir. Birinin dışındayken, diğer birinin içinde olma durumu hep vardır.

Mimarlar ve tasarımcılar da temelde sınırların yaratıcılarıdırlar. Dıştan ayrılan, korunmayı sağlayan barınakları yapmaktadırlar, düşeyde ve yatayda, her yönde

sınırlamaktadırlar. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, insan hayatı sınırların, arakesitlerin ve koruma sistemlerinin varlığını, dışla ilişkilerin rahatça tanımlandığı yerleri gerekli kılmaktadır. Psikologlar kişinin, düşünce boyutunda ayrımının kurulmasının temel önemini sürekli belirtmektedirler. Bu yüzden mimarlık öncelikli olarak kişinin korunması, yaşaması ve daha iyi gelişebilmek için dışarıdan gerekli olan ayrım için, fiziksel bir sınır ile tanımlanan barınağı yapmaktadır.

Sınırlar, "kimliğin tutulmasına" ve "çevrelenmenin değişen derecelerinin tanımlanmasına" hizmet etmektedirler. Genellikle bununla belirlenen, kapalılığın derecesi ile içe ve dışa neyin, nasıl geçip geçemeyeceğidir. "İnşa etmek" (construction) öncelikle yaratmak, evrenin kalanından bir parçayı ayırmak, sınırlamak, belirlemek ve bu parçaya bir rol yüklemektir. "Sınır" içi ve dışı yaratır. Her kalıcı yer, sınırlarla işaretlenmiş ve tanımlanmıştır; yatak odası, şehir merkezi, çarşı ve bazen şehir bile. Biz sınırlara "içeride" olup olmadığımızı anlamak için bakarız ya da ihtiyaç duyarız. İnsan eğer bir parça toprağı alırsa, çabucak kendi çerçevesinde sınırlarını belirler. Bir yerin sınırlanması, bir kişi ya da grubun kontrolünü de getirir. Kontrol ve sınır, başkalarının sınırı içinde olunduğunu işaretler. İki yerin ilişkisi ya da bir iç ve dış mekânın ilişkisi ayırma ve birleştirme ile başlar (Meiss, 1994).

Mimarlık korunaklı kabuk yapmaktan daha fazlasıdır. Mekânlara tapınma davranışı getirebilir. Mimarlık sınırsız mekânı kurgular, hacimsel olarak kapatmadan da, mekâna sınır getirebilir. Bunu açık olarak iki yolla yapar: Sınırları işaretleme ve sembolize etme (Kostof, 1985).

Sınırların varlığına ne kadar ihtiyaç duyuluyorsa, arkasından bir o kadar önemli faktör olan "süreksizliğe olan ihtiyaç" da duyulur. Bu geçişte bir atlama oluşturur. Romus ve Romulus Efsanesi de bu durum üzerine kurulur: Romulus kendi şehrinin sınırlarını çizer, bir hendek ile belirli kılar. Romus ise onunla alay ederek bu hendeği atlayıp geçer. Sonunda da Romulus, Romus'u öldürür. Bu efsaneden çıkarılabilen sonuç, her iki durumun da, yani sınırların varlığının da, onların geçilmesinin de gerekli olduğudur; ikisinden de vazgeçilemez. Bu diyalektik onların varolma sebebidir (Andreu, 1999).

Buna destekleyici olarak, Bernard Tschumi; "İhlalin bulunduğu yer, sınırların bulunduğu yerdir" der. Sınırlar mekân oluşturur ve mekân Leo Marx' ın yazdığı

üzere" mimarlık ve peyzajın birleşimidir. Bu mekânı alıştığımız gibi şekillendirdiğimiz ve yaşadığımız ana iki formdur" (Pollack, 1998).

Simon Unwin (1997), Analysing of Architecture isimli kitabında mimarın çerçeveyi kurma eyleminden şöyle söz eder:

> "Mimarlığı, çerçeveleri (frames) oluşturan olarak düşünmek, onu yerin kimliği olarak görmenin bir parçasıdır. Mimarinin ürünleri çerçevelerdir; içinde beraber yaşadığımız birleşik, karmaşık ve genişleyen, çerçeve sistemleridir. Bir çerçeve aynı zamanda mekânı tanımlamaya da yardımcıdır: Ayrımlar, bir sınırla belirleme, içler ve dışlar arasında düzenli ilişkiyi kurma gibi. Bir çerçeve, organizasyonun ilkesidir. Potansiyelde de neyi çerçeveliyorsa onunla ve dışarıdakiyle bir ilişkisi bulunur; bir şeyleri kendi yerine oturtur ve onunla dıştaki dünyanın ilişkisini belirler. Bir çerçeve bir strüktür ve sınır olabilir; fakat yardımcı olması aynı zamanda çerçevesi olmasındadır. Bir apartman bloğunun yer döşemesi, bir şehrin caddeleri, parçaların, insanların veya taşıtların hareketinin nasıl olacağı ve konumlarının nasıl tanımlanacağı durumunun çerçevelerini kurar.
>
> Çerçeveler aynı zamanda hareket ve değişimi de çerçeveleyebilir. Bir çerçevenin bir şeyleri kapsaması her zaman gerekli değildir fakat içerikle olan ilişki kesinlikle gereklidir. Çerçeve olarak, spot ışığı, bir aktörü sahnede çerçeveler ve durum diğer görsel olmayan duyulara da uyarlanabilir. Çerçeveler üst üste gelebilir, birçok karmaşık şekilde birleşebilir, birbirini kesebilir ve bu çok farklı ölçeklerde var olabilir. Bir surla çevrilmiş şehri ele aldığımızda, ilk çerçeve duvardır ve duvardan geçişler vardır, sonra cadde ve sokak sistemi gelir, bu geometrik veya organik şekillenmiş olabilir".

Çerçevenin bir teori olabileceğini görüyoruz. Mimarlık bir şeylerin nasıl sınırlanması gerektiği şeklinde, hem kuramsal, hem de fiziksel olarak varolmaktadır ve çerçeveler de sınırları belirlemektedir. Ama çerçeve yaklaşımı yerine burada "sınır kavramı", fiziksel, psikolojik, sosyal açılımları ve de ilişkileri betimlediğinden daha önemli bulunmakta ve mimari eylemin her aşamasında, kapatmak, açmak, ayırmak, korumak, ilişkileri tanımlamak, kimliğini belirlemek, iletişim kurmak, işaretlemek, aktiviteleri ayırmak ve hareketi belirlemek gibi tüm var olan özellikleri ile görülmeye çalışılarak, tercih edilmiştir.

Mekânda pek çok seviyeyi gözleriz. Bu çok ölçekli bakış sınır kavramını destekler yöndedir. Hiyerarşik olarak baktığımızda bu durum, doğal çevre, peyzaj, şehir, mahalle, ev, mobilya ve daha da küçük parçalara kadar inebilmektedir. Tüm bu farklı seviye veya ölçeklerle çevre insanın, daha özelde tasarımcının kararı ile belirlenmektedir.

Norberg-Schulz (1971) da bu seviyelerden bahsederek "tüm seviyeler için farklı şemalar geliştirilir ve seviyelerin etkileşimi çevrenin de yapısını oluşturur", demektedir. Schulz'un üzerinde durduğu seviyelerin temel özeti coğrafya, peyzaj, kentsel seviye ve ev olarak özetlenebilir:

"Coğrafya" bilişsel bir karakterdedir, düşüncede vardır. Örüntü, yollar, rota, düğüm, yüzey (alan), coğrafik yapıyı tanımlamıştır. Coğrafya objelere kimlik vermektedir. Ekonomik ve çevreyle ilgili bilgiyi verir, bu bilgi insanın yönlenmesini en geniş anlamda sağlamak içindir.

"Peyzaj", varolan mekânın olasılıklarının geliştirildiği seviyedir. Peyzajın sınırları yeryüzü, gökyüzü ve ufuktur. Peyzajın kendi yapısı vardır. Yerlerin gelişmesine olanak veren alanları belirler. Peyzaj potansiyel yerdir. Peyzajın yapısı, topolojik ilişkileri barındırır. Dağ sıraları, orman içi açıklıkları bu çerçevede sayabiliriz.

"Kentsel Düzey", insanların kendi aktiviteleri ile belirlenen yapıları barındırır. Kişiye kimlik ve ait olma hissini sağlar, kişi diğerleriyle paylaştığı yapıyı keşfeder. Kapalılık ve yakınlık (closure – proximity) en belirleyici prensiplerindendir.

Şehir izole edilmiş ve kapalı bir sistem değildir. Diyalektik ilişkileri kapsar. Çıkış-dönüş, iç-dış ve bunların tanımları vardır. Şehir peyzaj, coğrafya ve ev gibi diğer seviyelerle iletişim halindedir. Bölgeler veya mahalleler bir karakter kazandıran, yollar bir yerlere götüren, düğümler ise sabit ve unutulmayan yerlerdir.

"Ev" bizi içeride tutarken durma, yer alma ve konumlanma ihtiyacımızı yansıtır. Özel dünyanın genişlemesidir. Aile toplumun en temel elemanı, kurumudur. Evin yapısı yerin yapısıyla bağlantılıdır, bir içyapıya sahiptir ve diğer bağlantılı yerlerden farklılaştırılmıştır. Ev en merkez yerdir. İç organizasyon önemlidir. Aktivite dışarıyla ilişkidir ve dikey ve yatay düzlemle ilişkidir. Evin imajının bütünü varolan farklılaşmış yerlere aralarında da etkileşen, çevre ile de etkileşen somut gerçeklere bağlıdır. Ateş, masa, yatak gibi. Ev, şehir gibi yolların anlamıyla yaşar. Ama eve yer, yol ve amaç olarak bakamayız. Amacına ulaşmak için yapılan hareketler söz konusudur. Örnek olarak, yataktan masaya, dolaptan yatağa olan hareket sayılabilir.

> Evdeki kurgunun geometrik olma olasılığı yüksekken, kentsel ölçekte topoğrafik karakterdedir. Sınırlar ile belirleyen, kapayan-çevreleyen olarak özellikleri, çevrenin her seviyesinde belirir. Açıklıklar, pencere, duvar, eşik (geçiş) sayesinde, sınırlar mekânsal strüktürleri devamlı, devamsız yayılma, yönlenme ve ritim olarak sunarlar. Yapı mekânı

> sınırlanan boşlukla sınırlayan öğelerin ortak oluşturdukları bir olgudur. Sadece boşluk değerleri ya da sadece sınırlarıyla bir mekânı tanımlamak olası değildir (Schulz, 1971).

Sınır mimari eylem ve mekânın pek çok farklı yanlarını birleştirme ve derinleştirme imkânını getirmekte ve mekânın insanla olan bağlantısını her yönden vurgulamak adına faydalı olmaktadır. Sınır iki boyutlu bir çizgiden daha fazlasıdır ve gelecek bölümlerde bu çok yönlü tanım genişletilmeye çalışılacaktır. Sınır teorileri ve bunların yapısal çevre ile ilişkileri, tasarımın ve mekânsal bir düzenin arkasındaki mimari düşünceyi doğru yolda genişletmektedirler.

Her seviyede kararlar için etkili olan kişi ya da gruplar vardır. Tasarımcı da kendi ölçeğindeki bir etkiliyi oynar ve karar mekanizması rolünü sınırlılıklarıyla üstlenir. Bunu da kendine bırakılan hareket alanı ve sınır kararlarından yola çıkarak yapmaktadır. Mimari tasarıma, temelde öncelikle çerçeve, sınır çizilerek başlanır, bu strüktürü kurmaya kadar gider. Amaç merkezi belirlemektir. Sonra bu merkezden çıkış, bir başka deyişle buraya giriş tanımlanır, belirleyici çizginin açılımları kurgulanır, içteki ve dıştaki ilişkiler yönetilir. İçeriye neyin nasıl gireceği, orada ne yapılacağı, ilişkilerin nasıl kurulacağı gibi kararlar verilir. Bu karar aşamaları en baştan itibaren yapılan eskizlerde okumak mümkün olacaktır. Yapım tekniği ve malzeme de bu ilişkilerin kurulmasında farklılaşmasında etkin rolleri üstlenir. Mevcut bir mekânın değiştirilmesi, dönüştürülmesi, yeniden ele alınması durumunda ise verilen sınırlar ve sınırlılıklar içinde yeni ilişkilerin nasıl kurulabileceğine bakılması için üst seviyelerdeki ilişkilerin de göz önüne alınması gerekmektedir.

2.6. Bölüm Sonucu

Sınır kavramının ne olduğunu ve neyi kapsadığını anlamak, onu mekânsal anlamda ele almak için önemlidir. İlk başta akla gelen sınırın olumsuz bir yapıda, sınırlaması, engellemesi olsa da, sınır bunun ötesinde, tanımlamak, belirlemek ve ilişki kurmak gibi açılımlara sahiptir. İnsan hayatının ve deneyiminin her aşamasında gözlemlenebilen sınırlar, her ölçekte varolan diyalektik yapıları ile dinamik arakesitlerdir. Bu yüzden sınırlar her zaman etkileşimin olduğu, farklı kuvvetlerin karşılaştığı yerler olmaktadırlar. En kapalı sınırın bile bir geçiş olasılığı vardır. Ayrıca sosyal bölümlenme, statüler ve hiyerarşilerin belirlenmesi, belirli sosyal organizasyonların özellikleri, kültürel ya da politik amaçlar fiziksel veya fiziksel olmayan sınırların varlığını gerektirmektedir.

Mimarlık, özde dıştan ayrımı gerçekleştirerek, mekânı belirler ve ilişkilerini kurgular; bunu da sınırlarla yapar. Sınır hem ayırmayı, hem de birleştirmeyi üzerinde tutarken, farklı kılma ya da devam etmenin şartlarını oluşturmaktadır. Çok ölçekli bakış, sınır kavramını destekler niteliktedir. Her bir düzeyde sınırların düzeni, diğer seviyedeki sınırları etkilemektedir. Sonuç olarak, doğal ve yapısal çevrede bir sınır sisteminden bahsetmek mümkündür.

Mekânı kurgulamanın ve yerleşmenin temelinde varolan açılımlar bir sonraki bölümde verilmeye çalışılacaktır. Tarihsel örnekler farklı kurguları gösterirken, mekân adına sınırların getirdiği ana kavramlar ve ilişkiler irdelenmeye çalışılacaktır.

3. SINIR VE MEKÂN

Sınırlar üzerine bir çalışma mekânın boşluktan daha fazlası olduğunun anlaşılmasını sağlar ve mimarlığın ilişkiler anlamında yorumlanmasını sağlar. Sınır kavramı, mekânda katmanlı düşünmeyi destekler. Bu birbiriyle ilişkili farklı ölçekler bağlantıların anlaşılmasına olanak verirken bir mekânın varolduğu bütünleşik düzenden etkilendiğini ve de etkilediğini net şekilde ortaya koyar. Sınırlanarak varlık kazanan mekâna tek yönlü yaklaşılmasını engeller. İnsanın en baştan beri varolan sınır oluşturma, kendini ayırarak konumlandırma ve ilişkileri kurma niyetine bakılması da sınır fikri özünün yakalanmasını sağlayabilir.

Bu bölümde tarihsel boyutta sınırın nasıl kullanıldığına bakılmış ve bu başlangıcın ardından mekânda sınır kavramının getirdiği bağlantılı kavramların ve ilişkilerin açılımı yapılmıştır. Sınırların temeli yerleşme, iç-dış, kapanma-açılma ile giriş, geçiş ve yönlenme gibi başlıklarda irdelenecektir.

3.1. Tarihsel Örneklerde Sınır Yansımaları

Koruyucu sınırın mantığı, başlangıçta mimarlığın koruyucu sınırının ve mağaraların kullanılmasının yolunu hazırlamıştır. Bu sınır korunak görevinin ötesinde sembolik göstergelerle de yüklenmiştir. Mimarlık, sembolik düşüncenin gösterimi ve yapımı ilişkisinden ortaya çıkmıştır. Sınır fikri her yerde mevcuttur ve sınırsız mekân sınırlarla kurgulanır. Üç boyutu da kapatmadan, mekâna sınır getirebilmenin yolları her zaman bulunmuştur (Kostof, 1985).

Spiro Kostof (1985), sınırları işaretleme ve sembolize etme özelliklerini şöyle belirtmiştir: "Birinci olarak yerin, yeryüzünün ya da toprağın akışı yakalanır ve model olarak alınır. Mimari "sınır" olarak tanımlanır; burada toprağın çizilmesi yani tanımlanması söz konusudur. Örnek olarak sınırlarla çevrelenmiş şehir verilebilir. İkincide, serbest strüktürlerin kendi hacim ve yükseklikleriyle oluşturulan, eser olarak mimari vardır. Sınır ve eser doğanın belirli bir düzenle işaretlenmesidir. Önceleri doğada mağaralar, ağaç altı gibi korunak vardır. Bu korunak hazır ya da

sonradan yapılmış olsun yaşayanlar burayı amaçları doğrultusunda kullanmak için yapısal olarak değiştirerek daha özel bir mekâna çevirirler".

İnsan öncelikle doğanın sınır formlarını kullanmış, izlemiş ve model almıştır ve zaman içinde amaçları ve anlamları değişebilen sınırları yaratmıştır. Bunlardan en yaygın sınır elemanı, tarihsel süreçte ve çevremizde pek çok olasılıklarını görebileceğimiz "duvar"dır. En eski, en uzun süre dayanan ve en ünlü sınır Çin Seddi'dir. Bugün uzaydan bile görülebilmektedir. M.Ö. 228 yıllarında Çin imparatoru tarafından, kuzeyden gelebilecek saldırılara karşı savunma amaçlı yapılmış olup, halen büyük bir kısmı ayaktadır. Esasında sınırlayıcı, ayırıcı bir duvar olarak görülse de mekânsal değerleri de vardır, sınır alanı gibi de davranır. Aynı zamanda bağlayan ve akışkan bir sınırdır; gözetleme kuleleri ve toplanma noktalarına sahiptir. Sınır boyunca siperlik ve okçu delikleri vardır. İki yüz metrede bir gözetleme kulesi veya kale ve dokuz kilometrede bir fener kulesi bulunur. Duvar üzerinde yer yer saray ve tapınaklara da rastlanır.

Marcuse'a göre, Romalılar'ın inşa ettikleri şehir duvarları, belki de en klasik şehir surlarıdır. Bir yandan saldırının, bir yandan da savunmanın duvarlarıdırlar. Duvarlar, Roma'nın askerleri tarafından gelişmiş toplumları barbarlardan korumak için yine aynı barbarların topraklarında sivil hayatı korumak amacıyla yapılmışlardır (Marcuse, 1999).

Antik dönemdeki pek çok şehirde, Anadolu'daki gelişmiş yerleşmelerde, kentin çevresinde oluşturulan surlar, kaleler, burçlar şehre gelebilecek saldırılardan kontrollü olarak korunmayı sağlamaktadırlar. Priene'de de topografyaya uyumlu dış surlar içinde, Hippodamos ızgara şehir planını uygulamıştır. Sokakların kaydırılması da içeriye girebilecek düşmanların hızlı bir şekilde ilerlemesini engellemek üzere alınmış önlemlerdendir.

"Antik dönemde kral şehrin planlanmasında en etkin kişi olarak başı çeker ve hiçbir zaman şehrine sahip çıkmaktan vazgeçmez, çünkü tüm düşmanlar gözetlense de kurallı olarak yönetilen bölgeye, mimarinin koruduğu yere sızmak için beklerler" (Waterhouse, 1993).

Bu dönemlerden çok önce de, insanların ilk defa yerleşip topluluklar oluşturduğu en ilkel zamanlarda da, yerleşimlerin dışına bir sınır getirilmesi söz konusudur.

Kontrollü kapanma, dıştakinden ayrılma, savunma, kimliğini ve sosyal düzenini koruma insanların varlığını sürdürebilmesi için gereklidir.

Ortaçağ kent duvarları ise, zamanında toplumun içindeki dağılımı yani hiyerarşileri yansıtmaktadır. Tipik doku, tepedeki kale veya şato olmuştur. Burası şehrin sahiplerinin şehre hâkim oldukları yerdir. Şehrinde yaşayanları çevreleyen ve onlardan sonra da tarımsal arazileri ve çalışanları ayıran "şehir duvarları" söz konusudur. Şehir sınırlarının açılımları yani geçiş olasılıkları vardır. Bunlar şehrin istendiğinde kapanabilen ve birden fazla yöne açılabilen kapılarıdır. Anadolu'daki pek çok tarihsel yerleşmede görülebilen surların pek çoğu işlevini yitirmiş, mevcut şehirlerin içinde kalmıştır. Tarihsel dokusuyla korunan "kale içi", şehirsel bir sembol haline gelerek gelişen şehir onun etrafına yayılmıştır. Çin Seddi'nden sonra gelen uzun sınır Diyarbakır surlarıdır. Diyarbakır kentinin tarihsel çekirdeği, bu surların sınırları içindedir. Yaklaşık otuz medeniyetin izlerini üzerinde taşıyan bu sınırlar, zaman içinde fonksiyonlarını yitirseler de sembolik değerlerini ve kentsel dokudaki ayırıcı niteliklerini sürdürmeye devam etmektedirler. Artık bu sınırlar daha büyük bir kentin içindeki parçaları, bölgeyi "kale içini" tanımlamaktadır. Varlıkları halen katı olmayan bir iç-dış ilişkisini savunmaya devam etmektedir. Bunun dışında sadece askeri savunma için yapılmış stratejik noktalara yerleştirilen kaleler de mevcuttur.

Ticari olarak kurulmuş şehirlerde duvarlar daha yoğun olarak, iki taraflı role sahiptir. Sanatsal ve ticari yönü, askeri savunmanın yerine geçmiş, duvarlar ekonomik yarar için kullanılır olmuşlardır.

Marcuse (1999), burjuva sınıfının ortaya çıkmasının dünyanın pek çok yerinde şehir duvarlarının sonu olduğunu belirtir. Bu bir bakıma da endüstri devrimi yüzündendir. Güçlü top ve silahların yapımı surların dayanımını zayıflatmıştır. Bundan sonra kapitalizmin yükselişi ve liberal demokrasinin gelişi söz konusu olmuştur. Teknolojik ve sosyoekonomik değişimler şehrin duvarlarını kullanılmaz hale getirmişlerdir. Avrupa'da bazı kentlerde şehir surları yıkılmış, onların yerine daha gösterişli bulvarlar, parklar veya araba yolları yapılmıştır. Viyana ve Paris o günden bu yana en bilinen örneklerdir.

Tarih, geçilmezliği savunan Plato'nun tanımladığı sınırlarla çevrelenmiş ve bölünmüş bir kaç örneği de barındırmaktadır. Örneğin Chaldees Ur'daki Sümer yerleşik insanları, kendi şehir sınırlarıyla hapis olarak yaşamışlardır (Waterhouse, 1993).

Diğer uçta belirli yoğunluktaki sınırlara göre şehirleri tanımlayabiliriz. Homer'in İlyada'da tasvir ettiği dünyası "dışta" varolmaktadır ve aynı zamanda içte tamamen göçebe bir devlet söz konusudur. Kamerun'da Fali insanlarının Sahel Yerleşmeleri de bu konuda dikkate değerdir. Fali insanlarının kasabalarında, her Fali Klanı genişleyen bir ailedir ve bunların yerleşimi dairesel bir kapalı grup oluşturmaktadır. Evlerin silindirik duvarı dişidir, çatı koniği ise erkeği sembolize eder (Waterhouse, 1993).

Sınırlar heryerde vardır; kişi, doğa ve toplum arasındaki düzenlemeyi kurarlar. Kentsel sınırlar parçalardan oluşmaktadırlar ve genelde birbirine bağlı olmayan, şekilsiz, düzensiz, kaotiktirler. Bünyelerinde ikili anlamı taşımaktadırlar. Politik ve ekonomik kuvvetler, toplumla ve toplumda çalışırlar. Temenos'daki Ur yerleşmesinde, tanrının evi şehrin sınırları içindedir, ama şehrin yöneticisine ait duvarlarla, törensel girişlerle ayrılmış bir büyük bir avlu ve zigurat vardır. Zigurat bir dağ gibi tanrının tepedeki düzlükten egemenlik sınırlarını görebilmesi için yükseltilmiştir (Waterhouse, 1993).

Doğada olduğu gibi sınırlar, geçirgen, birçok değerlerle doludur ve her zaman ele geçirilmek istenir ama tüm bunlar sadece kapalılıkla olamaz. Diğerlerini fark etmekle, kişisel çıkarların korunmasıyla ve bunların içeride nasıl tutulduğuyla da ilgilidir.

> Tarihsel olarak geçiş mekânı büyük bir olasılıkla bir âdetin varlığıyla bağlantılıdır. Bir mekânın eğer tanrısal kutsallığı varsa giriş bu anlamda "hazırlanma" için yaratılmıştır. Baş eğerek selamlama, yere kapanma, dindarca bir el dokunuşu söz konusudur. Giriş ayrıca kendi koruyucularına ve bekçilerine sahiptir. Tanrılar ve ruhlar girişi hem insan düşmanlardan hem de kötü ruhlardan korur. Girişte de bu koruyuculara kurbanlar kesilir. Kapı ve yakın çevresi sadece inanışların anlatımını veren ayrıcalıklı bir yer değil aynı zamanda başarının ve yerleşimcilerin sosyal statüsünü de belli eden ipucudur. Çiftlik girişlerindeki yazı ve dekorasyonlar, bir özlü sözün de oyulduğu girişlerdir. Bu orada oturanın da anlayışını yansıtır. Hanedan arma sembolleri, tarihler, formlar, çerçevelerin pervazlarının mimari kodlarla olan bağlantısı, evin daha yüksek bir sosyal statüye ait olduğunu belli eder. Bunlar sosyal işaretlerdir ve iç mekânı kullanan ya da mekânın sahibi tarafından da kontrol edilirler. İç mekândan, dış mekâna olan geçişin durumlarını tüm bu amaçların bileşkesi doğrultusunda incelemek gerekir (Meiss, 1994).

Tarihsel süreçte sınırları etkileyen sosyal, ekonomik, kültürel her türlü değişim farklı sonuçlar doğurmuş, sınırlarda ve ilişkilerde de farklılaşmayı getirmiştir. Kent üzerinde bunu okumak mümkün olmaktadır. Varolan sınırların coğrafi olanlardan

itibaren nasıl şekillendiği, anlamlarla yüklendiği, hangi amaçlarda kullanıldığı ve değiştirildiği önemlidir. Bu sınır ilişkileri, kentsel ölçekten, konut ölçeğine kadar etkilenmektedir. En üst ölçekteki bir sınır durumu da, en alttakini etkiler haldedir. Burada üst ölçekteki sınırlar tarihsel bir çeşitlilikle gözlemlenmiştir. Amaç sınırı oluşturmadaki ipuçlarına bakarak sınır fikrinin geçmişten bugüne nerede var olduğunu anlamaya çalışmaktır. Şehirlerin, ülkelerin sınırlarından, mahallelere, sokaklara, binalara ve en küçük mekân birimi olan odaya kadar bu fikrin temelinde benzer amaçlar mevcuttur. Bölümün ikinci kısmında mekânın kurgulanması için sınır mantığının nasıl işlediği anlaşılmaya çalışılacaktır.

3.2. Mekânda Sınır Kavramı

En eski zamandan beri, insan mekân içinde sadece algılayarak, hareket ederek varolmamış, aynı zamanda kendisini yansıtabileceği ve anlatabileceği mekânını da oluşturmuştur. Sınırlama boyutunda, mekânın nasıl sınırlandığı sorunsalı da açılması gereken temel düğümdür. İlişkiler açısından mekânı bağlamından koparark ele almamız olanaksızdır.

Sigfried Giedion (1941) "üç ana mekân" yaklaşımını tanımlar:

• Birincisi, Yunan ve Mısır uygarlıklarında görülen hacimlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve etkileşimleri ile ortaya çıkan güçlerinin söz konusu olduğu mekândır.

• İkincisi, Hadrian'ın Pantheon'u ile başlayan ikinci yüzyılın başından itibaren görülen içi boşaltılmış mekân, yani iç mekân fikridir.

• Üçüncüsü ise, halen gelişmesini sürdüren "iç-dış mekân" ilişkisini kaynak alan problemlerle uğraşan mekân fikridir. Bu yaklaşımda Giedion, öklidiyen parçaların mekândaki mekanik olasılıklarını dışarıda bırakır. İnsanın dünyaya bakışını ortaya koyan farklılıkları öne çıkarır. İnsan ve çevre arasındaki ilişkiyi önemser.

Mimari mekân kuramlarında, öklidyen mekân ve onun dili üzerine çalışan kuramlarda geometrik modellerin sistematik gelişimi açısından mimari mekân organizasyonunun önemli olduğu savunulmaktadır. Geometri insan yapımı bir ürün olarak önemlidir. Fakat insanın varlığı, çevre ile olan ilişkisi ve temelde mekân sadece geometrik sistemle açıklanması mümkün olamamaktadır. Vogt-Göknil (1951) de üç tip mekân tanımı yapmıştır: Yaygın (extensive) mekân, sınırlanmış (limited)

mekân ve düzenlenmiş (ordered) mekân tanımları mekân olasılıklarını açıklayan kavramlardır.

Mekânla ilgili çalışmalarda geometri önem kazanmış, ya da insan mekânın merkezi olarak ele alınmıştır. Fakat "insan ve çevresi" etkileşimine ve ilişkilerine daha sonra önem verilmeye başlanmıştır. Bu bakış algısal düşünce boyutu yanında, insan varlığı boyutundan bakmayı ortaya çıkarmaktadır (Norberg -Schulz,1971).

Frey (1949) çalışmasındaki yaklaşımını Norberg-Schulz (1971) şöyle yansıtarak, dünyayı deneyimlemenin arketip tanımlarının, "yol ve amaç" (path ve goal) olduğu tanımını getirmiştir. Ev yol olasılıklarını ve hareketi barındırmaktadır. İnsan girişten itibaren diğer mimari yapısal öğeleri de, sınırları da beraberinde deneyimler. Aynı zamanda çevredekilerle olan bağlantısı da bir amaç haline gelir, bu amaca doğru bir çıkış yapar.

Lynch (1992) şehir üzerinden yaptığı okumalarıyla yol-amaç gibi ilişkilere bakarak, çevrenin belirli noktaların etrafında organize edilebileceğini veya bölgelere ayrılabileceğini, yollarla bunların bağlanabileceğini belirtmekte, şehri yol, bölge, kenar, düğüm gibi başlıklara ayırmaktadır.

Özellikle mekânı açıklamak adına Schulz'un (1971) önemle üstünde durduğu, Piaget (1956), Merleau-Ponty (1962), Bollnow (1963) ve Heidegger'in (1962, 1971) çalışma ve yaklaşımlarıdır.

Piaget'in (1956) çocuğun gelişimi üzerine çalışmaları, insanın çevresel imajının temel yapısını çok açık bir şekilde aydınlatmaktadır. Merleau-Ponty (1962) algı psikolojisi kuramlarını tartışarak, eğer algı boyutu işin içine sokulursa mekân fikrinin tam olarak oluştuğunu belirtmiştir. Ponty'ye göre bizim dünyadaki varlığımızı yansıtan yapılardan biri de bu mekândır. Bollnow (1963), "yer fikrini" ve dikey-yatay, önde-arkada, sağda-solda, gibi temel yönlenmeler (orientation) ile merkez kavramını, coğrafi yönleri, ufuk ve perspektifi tartışmıştır. Norberg-Schulz da (1971), insan-çevre ilişkileri çerçevesinde, insanın dünyada kendini konumlandırmasının temel prensiplerine bakmaktadır.

Piaget (1956), sınır yaklaşımıyla çok yakından ilgili, topolojik açıdan daha genel bir şemayla mekânı açıklamaya çalışarak şöyle belirtir: "Çocuğun mekânı özne merkezli olup, dışarıdakilere ulaşma söz konusudur. Her biri ayrı aktivite merkezli, ayrı mekânların bir bütünüdür. Ayırma ve konumlandırma söz konusudur. Çocuğun

dünyası büyüklerinkinden farklı değildir. Bu ilk ilişkiler, bu mekânlara düzen getiren, topolojik türden ilişkilerdir, form ve ölçü değişmezliğinden önce geliştirilmişlerdir." Ayrıca, topolojide kesin mesafelerle, açı ve alanlarla ilgilenilmediğini onların yerine, yakınlık (proximity), ayırma (seperation), ardıllık-dizi (succession), kapalılık (closure), devamlılık (continuity) gibi ilişkilerin önemli olduğuna dikkati çeker.

Düzende bir toplanma ve yakınlık ilişkisi vardır. Bu sınırların oluşumunun temelindeki ilişkileri bize tanımlar ve anlaşılmasına yardımcı olur. Topolojik ilişkiler temel yerleşme tanımlarında yakınlık, devamlılık, kapalılık ve benzerlik olan Gestalt organizasyon prensiplerinin çok yakınındadır. Esasında, insanın algılaması da, organize etmesi de yine aynı ilkeler doğrultusunda gelişmektedir.

Norberg-Schulz (1971), temel düzende şemanın merkez-yerler (yakınlık), yönler-yollar (devamlılık), alanlar ve arazilerden (kapalılıklar) oluştuğunu kabul eder. Ona göre, insan kendini yöneltmek için bu ilişkilerden faydalanmıştır ve geometrik şema çok daha sonra geliştirilmiştir. Düzendeki tüm ilişkileri kurmakta sınırlardan faydalanılmıştır.

Topolojik tanımlar sınırların ilişkilerinin çeşitliliğini sunmaktadır ve organizasyonun elemanları adına yaptıkları açılımlar da mekânı bu açıdan değerlendirmemize yardımcı olmaktadır.

"Merkez" çerçevesi sınırlar adına önemlidir. Bollnow (1963) da insanın mekânının özne merkezli olduğunu destekler. Belirli merkezler dışa dönüktür ve çevre içinde referans noktası gibidir. Tüm merkezler hareketin olduğu yerlerdir. Yerler belirli aktivitelerin geçtiği ya da sosyal etkileşimin olduğu alanlardır.

Merkezleştirilmiş form yoğunlaşmayı getirir. Yakınlık, merkezileştirme, kapalılık, mekân ve yer kavramı adına birlikte çalışırlar (Norberg-Schulz,1971).

Amaç yol ise merkez ile "yol-yön" ilişkisi kurulmalıdır. Yol akışkandır, sınırlayarak ayıran, merkezleri birleştiren, ilişkiyi kuran ve bunun yönünü tanımlayandır.

Her yer yönleri de kapsamaktadır. Önde-arkada, aşağıda-yukarıda, sağda ve solda olma insanın durumunun temelidir ve bu ayrımların farkına varılmalıdır. Yol insanın en basit varoluş özelliğidir. İleriye gitme, çıkışın ve dönüşün ikili yapısı mekânı iki yoğun bölgeye ayırır; "iç ve dış" yani içteki ve dıştaki bölgeler. Varolan mekânın yönleri insana göre belirlenmektedir. Her yol devamıyla vardır. Yol organize eden

aks ve birlikte olduğu elemanlar için organize eden konumundadır (Norberg-Schulz, 1971).

Yollar yardımı ve sınır özellikleri ile "alanlar- bölgeler" oluşmaktadır. Alanlar insanın aktivitesi için potansiyel yerlerdir. Bunlar birçok şekilde belirlenirler ve bazen doğal elemanlarla su kenarları, nehirler, tepeler gibi sınırlanırlar. Bazen de iki farklı alan arasındaki sınır olarak davranırlar. Bölgeler belirli bir aktivite alanını taşırlar. Tarım ve yerleşim gibi bir doku oluştururlar. Sosyal şartlar da bir alanının karakterini belirleyebilir. İnsanların alana ait imajları fiziksel, fonksiyonel aynı zamanda sosyal ve kültürel faktörlerden etkilenmektedir (Norberg-Schulz, 1971).

Bollnow, (1964) "Bir yer yollar yardımı ile pek çok yöne ayrılabilir. Yollar insan aktivitesine göre birbirlerine bağlanır ve şebeke veya örüntü oluştururlar. Topolojik durumlara ve aktivitelere göre yollar az ya da çok benzer geometride olabilmektedir. Bazı yollar ayırdıkları parçalara göre özelleşebilirler. Bir köprü aynı zamanda açıklayıcı bir yoldur" der.

Production of Space isimli kitabında, Henry Lefebre de (1984) ilişkilerin sınırlar tarafından belirlendiğini belirtir: "Sınırlar çok önemlidirler, çünkü zaman içinde onların arasındaki ilişkiler ve yerler bu açıdan isimlendirilmiştir. Her sosyal mekân, uygun şekilde belirlenmiş ve isimlendirilmiş yerlerin ağları üzerindeki tanımlı ilişkilerin düzenini yansıtır ve bunun çeşitli mekânsal sonuçları olabilir. Yollar, güzergâhlar, alanlara götüren ve eşlik eden yollar, kolay ulaşılan ve kullanılan mekânlardır. Komşular ve arkadaşlar veya komşularla düşmanlar arasındaki sınırlar ve yasaklanan topraklar bir diğeri olarak sayılabilir. Konut bölgeleri ayrı bir yapıdadır. Geçiş veya karşılaşma yerleri örneklerindeki kesişme noktaları ise bir diğer başlıktır.

Mekânların ve mekân öğelerinin sınır olasılıklarını anlamaya çalışarak bunun özüne inmek, ortaya çıkan kavram ve ilişkilerden mekân, insan, çevre adına çıkarım yapabilmek önemlidir. Norberg-Schulz (1971) da sınır yaklaşımının mekâna getirdiği başlıkları şöyle tanımlamaktadır:

> "Sınırların açılımları ile belirlenen, kapayan-çevreleyen olma özellikleri, çevrenin her düzeyinde kendini gösterir. Açılımlar, pencere, duvar ve eşik (geçiş) sayesinde sınırlar mekânsal kurguyu devamlı ya da devamsız olma, yayılma, yönlenme ve ritim olarak tanımlarlar. Mekân sınırlanan boşlukla sınırlayan öğelerin ortak oluşturdukları bir olgudur. Sadece boşluk değerleri ya da sadece sınırlarıyla bir mekânı tanımlamak olası değildir Tüm

> bu yaklaşımlar sınırları işaretlemektedir. Sınırlar yardımıyla bir alan belirlenir. Sınıra yeni bir açıdan, amacını işaretleyen ya da gösteren tanımıyla bakılırsa; sadece bir sahipliği, kişi veya mekânı farklılaştırmamaktadır. Sınır, alternatife olanak verdiği için ilişkilerin nasıl olduğunu belirler. Mimarlık, peyzaj, şehir ve özne arasındaki ilişkilere sınırlar yeniden bir yaklaşım oluşturur. Sınırlar kesinlikle tartışmanın ve belirsizliğin olduğu yerlerdir, farklılık onların katılımındadır."

Sınır yerleşme-yer kavramı, iç-dış kavramı, kapalılık–açıklık ve giriş, geçiş, yönlenme gibi başlıkların mekândaki sonuçlarına da bakılarak gelecek alt bölümlerde açıklanacaktır.

3.2.1. Yerleşme Kavramı

İnsan-mekân ilişkisindeki en önemli çıkış noktası insanın neden kendisine ait, tanımlı bir yere ihtiyaç duyduğu ve bunu nasıl yaptığıdır. İnsan her zaman doğadaki yükseltileri, düzlükleri kendi yaptıklarıyla birleştirmektedir. İnsan toprak yüzeyinden kendisini ayırarak, bir çeşit güvenlik hissi sağlar ve kendi istekleri doğrultusunda bir düzenleme yapar. Mimarlığın temelinde korunma amacı vardır, bu da insanı kendine özel yer yapmaya yönlendirmektedir.

Yönlenme ve yerleşmenin ilk davranışı dünyanın topolojik merkezine göre insan yerleşmesinin yerini tayin edebilmektir. Bu, küçük bir yardımla sınırların düzenlenmesi ve hiyerarşilerin belirlenmesi ile oluşturulur. Sığınmak, örtülü bir yere girmek, saklanmak ve bir yuva yapmak evrensel ve doğaldır. İnsan için en temel güvenlik derecesi doğadan insanın istediği oranda fiziksel ayrımı tanımlanarak sağlanır. Vitruvius'a göre bu ateş sayesinde yapılır. Doğadan fiziksel koruma, hayvanları uzak, insanı sıcak tutarak sağlanır, fakat bu derece basit değildir. İnsanlar korunma isterken kendi ayrımlarını, kendi amaç ve ilgilerini de adresleme amacını taşırlar (Dripps, 1997).

Bollow (1963), "Bir yer, insan tarafından yaratılmıştır ve kendi amaçları doğrultusunda şekillenmiştir, her zaman sınırlıdır" diyerek yer kavramına ve insan-yer bağlantısına açıklık getirir. Habraken (1998) ise, egemenliğin bir çerçeve çizdiğini, neyin içeriye girebileceği ya da giremeyeceği belirlediğini dile getirir. "Yerleşme davranışı, yani bir mekânı ayırmak ve içeriye neyin girip, neyin girmeyeceğinin kararını vermek temelde egemenlikle ilgilidir".

Heidegger (1962) "Being and Time" isimli kitabında, mekânların varlıklarını yerlerden aldıklarını belirtir. Bir diğer çalışmasında ise "insanın yere bağlılığı ve yer

aracılığı ile de mekâna olan bağlılığı yerleşmede mevcuttur" demektedir (Heidegger, 1971).

> Waterhouse (1993) Platon'un, Sofist'teki yorumunu aktararak, açıklama getirir: "Her bir şeyin diğer her şeyden izole edilmesi tüm söylenenin yıkımıdır ve bizim sahip olduğumuz varlığını formların birlikte örülmesine borçludur." En temel düzeyde, mekânın kurgulanması ve bölümlenmesi, insanoğlunun özüne sızar. Semantik olarak gözlemlenmiş bir dünyada mekânsal yakınlık aynı şeyleri birleştiren gücün artmasını veya sağlamlaşmasını sağlar. Eğer bir şeyler, bir şeyleri etkiliyorsa, bir bütünün parçası olmaları dolayısıyla ve bu her parçanın da bütünü etkilemesi anlamına geliyorsa, yakın olma, birlik, teklik fikrini kuvvetlendirir. Birbirine yakın olma duygusu, tabii ki mekânsal yakınlıktan daha fazlasına bağlıdır. Sınırların araya girmesiyle ve onların dışa vurulan anlamlar taşıması ile mesafe çözülebilir ya da uzatılabilir." (Waterhouse, 1993).

Mekân organizasyonunun anlaşılması için temel olan ve yerleşmeyi açıklayan iki ana kavram "merkez ve sınırıdır". Bunlar insanın yerleşmesi için bir başlangıç olmaktadır. Merkez bir kenar veya sınır olmadan var olamaz. Bu yüzden de merkez ve sınır ilişkisi karmaşık ve birbirine bağlıdır. Sınır içeride neyin olduğunu belirler ve içle dışın ilişkisi de güvenlik ve kontrol ihtiyacı ile oluşur.

> Yapı bir merkezden başlar, kişisel ya da genel olsun dünyayı belirli bir yöndeki net bir noktadan görme davranışı ile de kendini belli eder. Kişiler kendi dünyalarında güvenli olarak varlıklarını sürdürürler, çünkü düzen kendileriyle başlar ve dışa yayılır. Dış dünya ile ilgili bildikleri de bu yerden ölçülür. Merkezden uzaklık fazlalaşınca, etkisi azalır, merkezin tamamlamak zorunda olduğu, büyüyen bir güvenlik ihtiyacı olmaktadır. Onun sınırları hem fiziksel, hem de kapalılık yani çevrelenmişliğin metafizik anlamıdır; onun dışındaki sadece bir karmaşa dünyasıdır. Sınır ise ayrımları getiren öncelikli bir yapıdır. Sınır iç ve dışın hangi durumlara izin vereceğini düzenlemekle varolacaktır. Kenar veya sınır, oluşturduğu iki olguyu ayıran ve de birleştiren paradoksal (karşıt yüzlü) bir oluşum ve kurgudur. Bu, koruyucu olmaktan çok bizim olanla, bilinmeyen öteki arasındaki farklılıklara değer veren bir kurgudur. Sınır bu durumda ölçüsüz bir çizgi değildir. Belirgin bir malzemeyle düşünülmüş boyutu vardır ve farklı tanımlanmış iç-dış koşullarını sınırlamaktadır (Dripps, 1997).

Kuban (1984), korunma içgüdüsünün ve bunun sonucundaki yapı yapma eyleminin canlıyı çevreden ayırdığını, yalıttığını söyleyerek şunları ekler: "Özel bir kavram olarak kullanıldığı anlamda yapı canlıyı içine alan ve onu evrensel boşluktan ayıran bir boşluk parçası belirlemektedir. Böylece mimari eylemin ilk basamağı insanın kendisini içinde güvende hissettiği sınırlı bir hacim yaratmaktır. İnsan gözüyle, hayal gücüyle kavramakta güçlük çektiği uçsuz bucaksız olan evrensel boşluğu ve doğal

çevrenin bir parçasını, bir veya birkaç yönde sınırlandırarak kendi çevresinde içe dönük olan bir özel boşluk haline getiriyor. Özel yapı eylemi diye adlandırdığımız mimarlığın kaynağındaki olay budur."

3.2.2. İç ve Dış

Sınır söz konusu olduğunda, burası ve ötesi oluşmuştur. Sınır bir kapalılığa araç ise, onu tanımlıyorsa ve orayı bir yer yapıyorsa, bir iç ve dıştan söz etmeye başlanabilir. Böylece o yer, bir iç olarak dışın karşısında yerini alır. Sınır bir içi ve dışı, aralarındaki ilişkiyi de yaratır. İç-dış kavramlarının ilişkisi, bir giriş ve çıkışı da beraberinde getirir. Bu da hareketi ve yönlenmeyi tanımlamaktadır.

Norberg-Schulz (1971) "yerler çevresiyle etkileştiğinde bir iç ve dış problemi oluşturur", demektedir. Ona göre, bu topolojik ilişki, varolan mekânın en temel problemi olmuştur. "İçte varolmak, yer fikrinin arkasındaki en birincil amaçtır. Dıştaki istenmeyenden uzak bir yerde olmak adına, insan neyin içeride neyin dışarıda olacağına karar vermiş ve yerleşmiştir. Bununla insanın deneyimleri ve hatıraları da yerleştirilmiş, tanımlanmış ve de mekânın içi kişiliğinin içini yansıtır hale gelmiştir. Kimlik de böylece yerin deneyimi ile bağlanmıştır."

Dışarısı ve içerisi, bir gel-git diyalektiği oluşturur ve filozof, içerisi ile dışarısı söz konusu olduğunda varlığı ve varlık olmayanı beraber düşünür (Bachelard, 1996).

"Çevrelenme duygusu temel ve evrenseldir: Anne rahmi, oda, bina, vadi, sokak, ufuk çizgisi ve gökyüzünün son katmanı bize aittir, hepsi bizimle vardır. İçeride olmanın temel farkındalığı, evde çevreleyen korunak olarak mimaride tonoz ya da yarı küresel gök sayılan kubbe şeklinde de yansıtılmıştır" (Arnheim, 1996).

"İç, dışındaki diğer yerlerden fiziksel veya sembolik olarak bir şekilde ayrılmış fiziksel bir yeri tanımlar. İçteki ve dıştaki yerler farklı mekânsal deneyimler oluşturur ve birleşerek dünya üzerinde farklı zihinsel yönlenmeleri önerirler. Böylece biz iç ve dış arasındaki mekânsal ve deneyimsel ayrımı dünyayı ve takip edilen aktiviteleri anlayabilmek için kullanırız" (Johnson, 1987).

"İçeride yerleşilen mekân görülürken aynı zamanda koklanabilir ve hissedilebilir, dışarıda ise kabuğun dış yüzeyi gözlemlenebilirken içerisi de görülebilir. İçeride katılımcılar ve yerleşenler, dışarıda ise seyirciyizdir. İçeride hareketlerimiz mekânın sınırlarıyla kısıtlanmıştır, mekânın içindeki kuvvetlere bağlıyızdır. Dışarıda ise bu

kuvvetlere bağlı olmadığımızdan hareketlerimiz bu sınırlar tarafından zorlanmaz. İç daha saklı, daha özel ve keşfedilmek için vardır. Dışarısı ise açılmaya elverişlidir, geneldir ve gösterilir. Birisine göre dışarısıdır, görülebilir, ölçülebilir ve diğerleri tarafından rapor edilebilir. Dış bir genel cephedir, ne gösterdiğimiz veya ne gösterebildiğimiz ise artık kişisel değildir" (Franck ve Lepori, 2000).

3.2.3. Kapanma ve Açılma

Sınırlara yani kapanmaya olduğu kadar açıklığa da ihtiyaç vardır. Sınırlar belirtildiği gibi diyalektik ilişkilerin ve farklılıkların varlığını sürdürdüğü yerleri de var eder. Bu sadece bir yapının çeperi olmak zorunda değildir. Bir koridor bile sınır ya da arakesit görevi görebilir ve ilişkileri düzenleyen bir öğe olarak algılanabilir. Binanın kendisi sınır davranışı gösterebilirken, binaların bütünü de bunu gerçekleştirebilir.

İki yerin ilişkisi, ya da bir iç ve dış mekânın ilişkisi iki ayrı yaklaşımla başlamaktadır: Ayırma ve birleştirme, ya da başka bir şekilde söylemek gerekirse, farklılaştırma ve devamlılığı, sınır ve geçişi, hem de engellemeyi sağlar. Açıklıklar ve geçiş mekânları "yerler" haline dönüştürür (Meiss, 1994).

Norberg-Schulz (1971) Schwarz'a dayanarak kapalı form tanımı olarak çember kavramını getirir ve "bu kapalılık geometri yardımıyla daha da geliştirilebilir" der. Ona göre, geometri ile kurgulama niyet edilen ilişkiyi daha açık hale getirebilir. "Her kapalı form girilmek zorundadır, bu yüzden de bir yön tanımlanır. Yön iç ve dışı, daha az veya daha çok güçlü hale getirebilir. Yer ise yön sayesinde etkilenir ve dışa doğru esner, böylece aynı anda dış da sınırın içine işler, bu da bir geçişe imkân sağlar" demektedir.

Bollnow (1963), Mensch und Raum adlı kitabında, bir evin hapishane veya hücre haline gelemeyeceğini, dışarıdaki dünyaya açılımlarının olması ve için dışarıya bağlanması gerektiğini belirterek, kapalılığın kırılmasından bahseder. Bu alan açılarak dışarıya bağlanır ve mekânda belirli bir devamlılık veren pek çok tanımlı form olarak ortaya çıkabilir.

> Meiss (1994) kapalılık ve çevrelenmenin, "özel alan" olasılığını yarattığı yorumunu yapar: En basit anlamdaki yer tanımlama, sınırları ve bir alanın diğer taraftan farkını belirtir. Bu fikir "toprağın sahipliği" kavramını belirtir veya sınırların içinde "evde olunduğu" boyutunu yaratır. Bu sahiplik fikri bir başka sınır ve çevrelenmişlik durumuna dayanır. Sınırlanmış veya çevrelenmiş bir alana girmek için, belirli bir geçiş noktasını ya da açıklığını geçmemiz gerekir. Bu açıklık sınırdaki, ya da kabuktaki yönlendirmeyi ve tanımlamayı sağlayan çok

kuvvetli bir kırılma veya açıklıktır. Giriş yolları, giriş kemerleri ve köprüler bir alana giriş için çok önemli olan bilgiyi sağlarlar. Aynı zamanda açıklıktaki görsel değerler yönlendirme sağlayarak mekândaki hareket hakkında bazı ipuçları verir. Giriş ve çıkışlar bu nedenlerle yapay çevrede ve formda açık olan anlamı yaratmak amacıyla görsel olarak güçlü olmalıdır.

Sınırlı bir alanda veya mekândaki hareket ilk önce dışa çıkabilme ve sonra da içeriye girebilme şeklinde olmaktadır. Bu da sınırdaki bir açıklıkla mümkündür. Bu yüzden "kapı" mimarlığın en önemli elemanlarından biridir. Açılıp kapanabilir, birleştirebilir ve ayırabilir. Hem açık hem de kapalıdır. Açılma, yerin daha yaşar hale geçmesini sağlar; çünkü yaşam için temel olan çevre ile ilişki kurmaktır ve açılım da o yerin çevresi ile ilişki içinde olması demektir. Eşik, basamaklar, kapılar, bahçe kapıları, pencereler, saçaklar da dönüşümün düzenleyicileri olarak vardırlar. Bunlar sınırın geçirimliliğini ayarlarlar, mekansal devamsızlığı kesinleştirirken, aynı zamanda bir başkasına fiziksel ya da görsel geçiş izni verirler. İç ve dış arasındaki deneyimin arasındaki fark fazlalaşınca, kontrastlaşınca, ayrım oluşur. Birbirine yaklaşınca ya da aynı olunca birleşim yani bağlantı oluşturulur. (Norberg-Schulz, 1971)

Kapı ve pencere sınırın kalınlığı hakkında bilgi vermektedir. Sınırın arkasında neyin olduğunun bilinmesi açılılımının olmasına bağlıdır. Sınıra özelliğini veren de açıklıktır. Mimari mekanın tanımı, kapalılığın tanımıdır. Ama bu durum ışığın bize mekanı nasıl gösterdiğiyle değişir ve anlam kazanır. Işık algılamamızı etkiler, iç ve dış arasındaki farkı tanımlar. Sınırlanmış veya çevrilmiş bir alana girmek için, belirli bir geçiş noktasını ya da açıklığını geçmemiz gerekir. Aynı zamanda açıklıktaki görsel değerler yönlendirme sağlayarak mekandaki hareket hakkında bazı ipuçları verir (Meiss, 1994).

Meiss (1994), "sınır mekânsal yön ve yol tasarımına katılır" der ve açıklıkların farklı derecedeki üç rolünü belirtir: "Faydacıl rol; bir kapıya geçiş, pencereye havalandırma gibi fonksiyonel cevaptır. Bu rol her zaman vardır. Koruyucu rol; kapı için, kontrollü geçiş, manzaranın ya da görünenin seçilmesi, ayrılması, ya da tersi söz konusudur. Bu düzenlemenin başarısı, öncelikle dış ve iç dünyanın farklarına bağlıdır. Bu farklılığın iki yaklaşımı vardır: Birincisi fiziksel, ikincisi sosyaldir. Bu yüzden kendi mahremiyetimizi korumak adına tehlikeli, saldırgan, gürültülü, çirkin ve bilinmeyen bir dış dünyaya giriş korunmaktadır. Yapay çevresel duruma göre, öncelik koruyucu yöne verilebilir. Sosyal uygulamalar, korumanın açıklığını yönetir ve yönlendirirler. Semantik rol; anlamsal roldür ve geçiş anlamı kapı için, göz anlamı ise pencereye örnek olarak verilebilir. Çevrenin karakterleri "arka" da bulunan, objelerin varlığıyla veya mimari elemanlarla belirtilebilir. Bir yerin tanımı işaretleri, kabul görmüş sosyal gelenekle göreneklere ve sınırın her iki

yakasındaki davranışa göre belirlenir. Her toplumda, açıklık sadece faydacı ve koruyucu değildir, giriş mekânına ve kapıya her zaman önem verilmiştir."

Robert Venturi (1966) ise şöyle belirtmektedir: "İçin dıştan farklı olduğu zamandan beri, duvar değişim noktasıdır; bu mimari bir olaydır. Mimari, iç ve dış kuvvetlerin kullanımının ve mekânın beraberliğinde oluşur. Mimari, iç ve dışın arasındaki duvar olarak bu kararın bir mekânsal kaydı ve de onun tiyatrosudur."

Genel açılımlar farklı iç ve dış ilişkileri sabitlemek için kullanılır. Kütlesel bir duvardaki delikler, kapalılığa yapılan bir vurgudur. İskelet bir duvarın, büyük cam yüzeylerle kütleselliğinin alınarak maddesel varlığının yok edilmesi ve iç ile dış arasında bir ilişki yaratılması buna örnek verilebilir (Norberg-Schulz,1984).

İç ve dış arasındaki birleşme ve ayırma fikri, anlamı ve de uygulanışı, kültürler arasında ve de bir kültürde farklı zamanlarda değişebilmektedir. Farklı fiziksel sonuçlarla var olabilirler. Uygun malzeme, yapım yöntemleri ve iklim koşulları iç ve dış arasındaki birleşimlerin tipini, sayısını ve büyüklüğünü etkiler. Duvar elemanlara bağlı olarak bir güvenlik sağlar. Her duvar aynı zamanda bir sınırdır. Yerleşim yerlerinde, küçük kazıklı teller ön bahçe sınırlarını oluşturmaktadır. Özel, yarı-özel ve kamusal alanların sınırlarını hiç duvar kullanmadan yalın bir şekilde belirlemenin birçok yolu bulunmuştur.

Duvarların anlamları, aldıkları basit fiziksel formdan çok sınır fonksiyonundan gelir. Sınırların genellikle taştan, betondan ya da gerilmiş telden yapıldığı düşünülür. Fakat topoğrafik bölünmeler, otoyollar ve otobanlar da duvar gibi davranabilirler (Marcuse, 1999).

Pencere ise, iç ve dışın arasındaki en büyük mekânsal kayıttır. Katı duvara göre olan büyüklüğüne bağlı olarak, bir şeyden ayırma hissini ya da dışarıya bağlanma hissini oluşturabilir. Yerine göre de dikkatin yoğunlaştığı yönü belirler. Detayları ile de oda ve peyzaj arasındaki geçişi tanımlar. Sınırdaki ışık davranışı, özellikle dış duvarda, içeriyi dışarıdan ayırabilir ya da bağlayabilir. Pencerenin ilk hali ise geçiş yani kapıdır. Pencere, kapı ve duvar farklı malzeme ve strüktür olasılıklarıyla birbirlerinin alanlarına sürekli girmektedirler (Meiss, 1994).

3.2.4. Giriş, Geçiş veYönlenme

Genel açıklıklar, iç-dış ilişkisi ayrımının somutlaşması için hizmet ederler. Dolu bir duvar çevrelenmişlik yani kapalılık etkisi yaratır.

İnsan durumunun değişik ihtiyaçlarından, iç ve dışın arasındaki ayrımdan giriş ve geçiş doğar. Bu bilgi insan figürünü temel referans noktası almakla başlar. Dışarıdaki her şey bu figüre karşıt ve karşılaştırmalı olarak yer alır (Dripps, 1997).

Giriş, daha önce de belirtildiği gibi sınırın ya da kenarın iç ve dış arasında bir geçiş oluşturmak amacıyla kırılmasını gerektirir. Giriş, bilinen ve bilinmeyeninin arasındaki ayrım göstermek amacıyla, ilişkinin birleşiminde başlar. Sınır gibi karmaşık bir oluşumdur. Fiziksel koruma, kapılar, bahçe kapıları, hareketli bariyerler ile desteklenebilir, fakat bu bir devamlı bir sınırı gerekli kılmaktadır.

Giriş problemi, sınırı atlayan bir geçişi sağlar ve bu sınır temelde varolan karşıtlığı doğurur. Geçişe izin veren fiziksel bir açılım bu karşıtlığın gerilimini düzenleyen bir belirleyiciyle de desteklenmek zorundadır. Merkez ile çevreleyen sınır arasındaki yapısal farklılıklar, bu yerin nasıl tanımladığını büyük oranda etkiler. Kenarın dışına geçiş merkeze göre yerleştirilir. Giriş mekânı bu sürecin bir parçası gibi ele alınır. İç ve dış arasındaki ayrım kenarı merkeze bağlayan geçiş için oluşmuş bir yol ile yatayda tanımlanır. Bu yol boyunca olan mekân, iç ve dışı içinde barındıran bu amaç ile yüklenmiştir. Yerler iç ve dış arasındaki iletişim için geçişlere ihtiyaç duyabilir. Yol ve bu yolun oluşturduğu yerler, yerleşmenin merkez aksını temel alıp, bunun çerçevesinde düzenlenirler, bu yüzden amacı, dışta ne olduğu fikri ve gerçeğidir. İşte yerleşmenin temel yapısını oluşturan bu ilişkidir (Dripps, 1997).

3.3. Bölüm Sonucu

Bu bölümde, mekân-sınır ilişkisi açılarak, sınırların temel fikrinin anlaşılması sağlamıştır. Tarihsel örneklerde sınırın varlığına ve çeşitliliğine bakılarak, sınırın oluşturulma nedenleri ve kullanımdaki olasılıkları ortaya konulmuştur. İnsan, kendini güvende hissedeceği, konumlanma ihtiyacını karşılayacağı bir yeri tayin etmek, ayırmak, çevrelemek ve kendinin yapmak istemektedir. Bunu dünyadan ayrımını sağlayan sınırlarla yapar. Bu çerçevede temelde insanın kendini ayırma, sonra da dışarıyla ilişki kurma ihtiyacı için sınırları kullandığı anlaşılmıştır. Sınırdan neyin geçip geçemeyeceği, artık onun isteğine bağlı olarak gelişir ve bu kararlar temel olarak egemenlikle ilgili kararlardır. Yerleşme kavramı, bir "merkez ve sınır" ilişkisini getirmekte ve bu ikili yapıyla açıklanmaktadır. Sınırın varlığıyla, bir "iç ve dış" yapısı ortaya çıkmıştır. Bu iç-dış arası ilişkinin çeşitlenmesi açıklık ve kapalılıkla mümkün olur. Bunlar mekânları, dışındaki bütüne bağlar ve onların

"yerler" olmasını sağlarlar. Kısacası sınıra özelliğini veren ve ikili anlamını pekiştiren "açıklıktır" .

Bir sonraki bölümde sınır başlığında ele alınarak, insan-çevre ilişkisinde algı, egemenlik alanı, kişisel alan, kişisel mesafe, kişiselleştirme ve mahremiyet gibi ana kavramlar detaylandırılacaktır.

4. SINIR VE İNSAN

Sınırlar hayvanlar için olduğu kadar, insanlar için de temel önemdedir. İnsanoğlu sınırlarını zaman içinde geliştirerek kendi bağlamı içinde yeni çözümler getirmiştir ve getirmektedir. Çevre sınırlarla tanımlanmış ve düzenlenmiştir ve bu yolla algılanmaktadır. Fakat mekânın özelliklerin ne olduğu ile algılanan mekân aynı şey değildir. Algı başlığı, bu yüzden insan davranışı ve mekân ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir.

Mekânın sınır özellikleri potansiyeli ve amacına yönelik tasarlanması için insanın çevresi ile ilişkilerinde algıyla bağlantılı tanımların, algı kuramlarının bilinmesi gerekmektedir. Özellikle bilişsel haritalar ve Lynch'in çalışmaları, sınırların algılanmasında ve yaratılmasında önemlidir. Sınırların nasıl oluşturulduğu da, insanın nasıl algıladığı üzerine kurulu olmaktadır.

Psikologlar kişinin diğerlerinden ayrımının kurulmasının temel önemini açıklamaya çalışmışlardır. Egemenlik alanı, kişisel alan ve mesafe ile mahremiyet kavramları ve bunların mekânsal açılımları, insan davranışını sınırlar adına açıklamak için önemli başlıklardır; çünkü insanın kimlik ihtiyacı, uyarım ihtiyacı, güvenlik ihtiyacı ve referans çerçevesi olma ihtiyacı gibi birçok temel ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

Bu açıdan mekân, çevresel kalitenin ve konforun oluşturulabilmesi, doğru ilişkilerle tanımlanmış düzeninin kurulabilmesi adına, sınırların fiziksel, psikolojik ve sosyal yönleriyle çalışmaları gerekir.

Bu bölümde, öncelikli olarak insan-sınır ilişkileri algı boyutundan başlayarak egemenlik alanı, kişisel alan, kişisel mesafe, kişiselleştirme ve mahremiyet kavramları başlıklarında irdelenecektir.

4.1. Algı

İnsan-çevre ilişkisi konusunda yapılan derinlemesine çalışmalar mekan ve sınırları çözümlemekte önemli ipuçları taşımaktadır.

Çevre ve insanın etkileşiminde, insandaki algı, biliş ve davranış mekanizmasının açılımı izlenebilir. Algı, bilgiyi toplama ve bu amaçta duyuları kullanma süreci iken, biliş yorumlama, kavrama ve yerleştirme süreci olarak tanımlanmakta, bunun sonucu ise algıya cevap olarak bir çevresel davranış ortaya çıkmaktadır. Çevre, insan davranışı ve deneyimleri için bir varolma ortamıdır ve "çevresel algı" kavramı, insan çevre ilişkileri alanının psikolojideki algı konusuna yeni bir bakış getirmesiyle ortaya çıkmıştır (Ittelson, 1978).

Gibson, (1966) çevre ile ilgili bilgilerin, algısal süreçler yoluyla oluşturulduğunu belirtmektedir. Neisser'e (1977) göre ise algı, aktif ve amaçlı bir süreçtir; anlama ve gerçeğin buluştuğu yerdir.

Gibson'ın (1966) tanımlaması (Tablo 4.1) bu süreçlere açıklık getirerek, algı, biliş, tepki, mekânsal davranış, zihinsel şema, motivasyon ve ihtiyaçlar açısından açıklayıcı olmaktadır.

Tablo 4.1. Gibson'un (1966) çevresel algı şeması, (Lang, 1987).

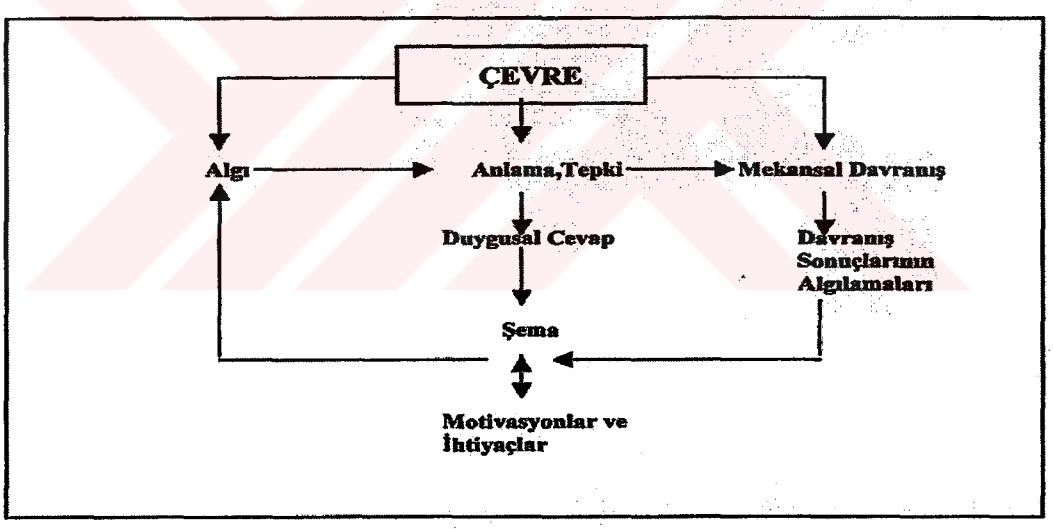

Bu süreçler, gereksinmeler tarafından harekete geçirilen ve algı ile anlama arasındaki bağlantıyı oluşturan "şemalar" sayesinde yönlendirilir ve insanın ihtiyaçları tarafından desteklenir. Bu şema parçalı şekilde alınır ve parçalı öğrenilir. Şemalar, algı ve biliş arasındaki bağlantıyı bu yolla oluştururlar. Bunlar sadece algısal süreçleri yönlendirmezler, aynı zamanda duygusal cevapları ve mekânsal davranışı da yönlendirirler. Sonuçtaki davranışlar ise, bir geri besleme yani veri dönüşü olarak tekrar şemayı etkilerler (Lang, 1987).

İnsanın duyguları ve hareketleri, doğal, yapay ve kültürel çevrenin ve insanın kendi içyapısının sağladıklarıyla sınırlıdır. Gereksinmelerin karşılanması adına davranışlar yönlendirilmektedir. Bu yüzden çevresel tasarım teorileri de insan gereksinmelerini merkez alarak kurgulanmışlardır. Özellikle Maslow (1943) en baskın olandan, en az etkin olana kadar insan gereksinmelerinin hiyerarşik yapısını şöyle tanımlamıştır:

-Fizyolojik gereksinmeler, (uyku, açlık, susuzluk)
-Emniyet gereksinmeleri, (fiziksel ve psikolojik zarardan korunma)
-Ait olma ve sevgi gereksinmeleri, (bir gruba dahil olma, etkileme)
-Takdir edilme, sayılma gereksinimleri, (kendini önemseme, değer verilme)
-Gerçekleştirme gereksinimleri, (kapasiteyi gösterme)
-Bilme ve estetik gereksinimleri. (bilmeye olan açlık ve kendi istediğince güzellik)

Bu gereksinmelerde en temel olanların karşılanmaması durumunda, üst gereksinmelerin algılanması zorlaşmaktadır (Proshansky vd., 1970). Bunun dışında insan, kendi yapısına ve zihinsel şemasına bağlı olarak kendi algılama biçimini oluşturmaktadır. Kişinin sosyo-kültürel durumu, kişiliğine bağlı özellikler, yaşam deneyimleri ve çevreden edindiği bilgilerin özelliklerine göre bu zihinsel şema oldukça değişmekte ve bunlar da kişinin kendi gereksinmelerini algılamasını etkilemektedir.

Appleton'a (1975) göre, çevresel psikoloji çalışmalarında fiziksel çevrenin niteliklerinin kodlanması, düzenlenmesi söz konusudur ve algı, çevresel psikoloji ile insan- çevre çalışmaları açısından daha çok bilişsel bir süreç olarak düşünülmektedir.

Algı ve biliş psikolojide ayrı araştırma alanlarına girerken, çevre insan ilişkileri çalışmalarında bu fark ortadan kalkarak beraber ele alınmaya başlamıştır. Biliş, kökeninde algıdan daha da geniş bir kavram olup, algıyı da kapsamaktadır. Kişilerin bilgiyi elde etme, depolama, kullanma süreçleri, biliş kavramı altında toplanmaktadır. Hissetme, algılama, hatırlama, hayal etme, değerlendirme, karar verme gibi zihinsel etkinlikler biliş kavramı içinde yer almaktadır. Algılama daha özelde bir kavramdır ve kişinin dış dünyasından gelen duyusal uyarıları düzenli ve uyumlu deneyimlere dönüştürmesini sağlayan psikolojik bir işlevdir (Gold, 1980).

İnsan-çevre çalışmaları içinde algı ve anlama ele alınışlarında çoğu zaman bir farklılık tanımlanmaz. Anlama veya kavrama, bilginin kazanılması, organizasyonu,

depolaması ile ilgilidir. Düşünme, öğrenme, hatırlama, duyumsama ve zihinsel geliştirme ile ilgili konulara odaklanır.

Algı kuramları

Fiziksel çevrenin algılanması ve algıların bilişsel süreçlerle düzenlenmesi ile ilgili pek çok kuram ve yaklaşım söz konusudur. Bunlardan en önemlileri "Gestalt Kuramı, Aşkıncı Kuram ve Ekolojik Kuram" olarak sıralanabilir (Lang, 1987).

-Gestalt Algı Kuramı: Gestalt kuramı parça bütün algısına dayalıdır. Olumlu bir çevresel tasarım yapabilmek için, özellikle Gestalt kavramlarını anlamamız gerekmektedir. Bunlar form, eşdeğerlilik ve alan kuvvetleri olarak tanımlanmıştır.

Form temeldir. Ayrı ve kapalı olarak durmanın, görsel dünyada yapısal eleman olmanın temelidir (Katz, 1950). Bu bakış açısı Gestalt yaklaşımı için önemlidir. Gestalt kuramını benimseyenler de algının, nokta ve yüzeylerle tanımlanmış biçimlerden oluştuğunu belirtmektedirler. Bu şekilde nörolojik sistem ile algı sistemlerinin aynı yapıda olduğunu savunurlar (Arnheim, 1965).

Gestalt Psikolojisinde algıyı etkileyen faktörler önemlidir. Bunlar yakınlık, benzerlik, tamamlanmışlık, devamlılık, kapanmışlık, alan ve simetri olarak tanımlanmaktadır. Bu kurallar eşdeğerlilik başlığı altında toplanmaktadırlar (Lang, 1987).

Arnheim (1965), Lang'ın (1987) kitabında da üstünde durduğu şekliyle, görsel objelere bakarken deneyimlenen kuvvetlerin beynin görsel merkezinde aktif olan fizyolojik kuvvetlerin psikolojik eşdeğerleri olarak tanımlanabildiğini belirtmiştir. Bu süreçler ona göre beyinde fizyolojik olarak oluşur ve bunlar algılanan objelerin kendi özellikleridir.

Kısacası, Gestalt Teorisi, tüm algının şekil zemin ilişkisine göre düzenlendiğini ve algımızın şekiller olarak düzenlendiğini savunmaktadır. Hem psikolojide hem de çevresel tasarımda kabul görmüş bir algı kuramıdır. Özellikle bilişsel haritalarda bahsedilecek alt yaklaşımların da Gestalt ile örtüştüğü görülecektir.

-Aşkıncı Algı Kuramı (bilgi-işlem, transactional): Bu yaklaşım, algılama süreçlerinde "deneyimin rolü" üzerinde durur ve kişiyle çevresi arasındaki dinamik ilişkiye odaklanır. Algı, çevre ve gözlemci arasındaki karşılıklı ilişkidir. Bu yaklaşımın bazı kabulleri vardır:

.• Algı pek çok farklı şekilde gelişir.

.• Aktif bir süreçtir.

.• Algılama, algılanan - algılayan olarak basit bir şekle indirgenemez.

.• Algı belirli bir duruma gösterilen cevap olarak açıklanamaz

• İnsan çevre ilişkisi dinamiktir.

.• Çevre üzerine oluşan kişisel imaj, kişinin hem şu anki amaçlarına, hem de geçmişteki deneyimlerine göre şekillenir.

.• Geçmiş deneyimler, bir kişinin gereksinmesine göre mevcut durumla ilişkiye geçerler.

.• Algı, beklentiler ve önyargılar ile yönlendirilir (Lang, 1987).

İnsan, çevresini önce deneyimlemekte, anlamlı parçalar ve ilişkiler olarak tanımlamakta ve bunu da sonraki deneyimleri için kullanmaktadır. Bu kuramın üzerinde durduğu "deneyimin" insanların çevrede neyle ilgilendikleriyle çevrede neye önem verdiklerini şekillendirdiğidir.

-Ekolojik Kuram: Ekolojik algı kuramı, Gestalt ve aşkıncı yani bilgi-işlemsel kurama karşı olarak gelişmiştir. Algıda aşkıncı kuramın tersine, deneyimin rolünün temel olmadığını savunmaktadır. Daha doğrusu, deneyim tek başına, algı gibi karmaşık süreçler bütününü açıklamaya yeterli olamayacaktır. Lang'ın (1987) yorumuna göre, bu yaklaşım duyuları veri elde edilen kanallar olarak görmek yerine, "algısal sistemler" olarak görmektedir. Bunlar, "temel yönelme sistemi, işitsel sistem, dokunma sistemi, tad ve koku sistemi ve görsel sistemdir". Özellikle buna paralel olarak, Neisser (1977), algı üzerine gelişen geleneksel kuramların (Gestalt gibi) görsel duyuda sabit kaldıklarını, oysa yapısal bir süreç olan algının çok seviyeli olduğunu ve bir algı sistemleri bütününden bahsedilebileceğini savunmaktadır.

Ittelson (1989) ise ekolojik kuramın çevreyle davranışın belirli yönlerine cevap veren sınırlı ve belirli bir olaylar grubu olduğunu ve toplumsal olarak tanımlanmış amaçlar adına bu kuramı başarılı bulmadığını belirtir.

Bu üç ayrı yaklaşımın da algı bütünü içinde yeri vardır. Üç ana kuramın ötesinde algı başlığında farklı yaklaşımlar ve ele alınan kavramlar da mevcuttur. Özellikle, "davranış ortamları" kavramı fiziksel çevrenin algılanması ve yaratılmasında ele alınacak bir öğe olarak ortaya konmuştur.

İnsan-çevre ilişkileri çalışmalarında daha çok yapısalcı yaklaşımların kullanılmakta olduğu gözlemlenebilir. Daha önce de geçen, yapısalcı "şema kavramı" algı adına oldukça açıklayıcıdır. Bartlett (1932), çevresel niteliklerin algılanmasıyla düzenlenmesinde şema kavramını ortaya koymuştur ve şemaları birçok ortak verinin yapısını oluşturan zihinsel bir yapı olarak tanımlamıştır. Kişilerin deneyimlerinin sonucunda oluşan şema, hiyerarşik olarak düzenlenmiş, çevre ile ilgili bilgi yüklenmiştir. Piaget'in (1971) yapısalcı kuramlara dayanarak geliştirdiği şema kuramı ise çevrenin algılanması açısından önem kazanmıştır. Bilişsel haritalar da şema çerçevesinde özellikle sınırların algılanması ve tasarımı yönünden daha detaylı olarak tanımlanacak ve farklı yaklaşımlar karşılaştırılacaktır.

Bilişsel Haritalar

Yapısalcı yaklaşımlarla bağlantılı geliştirilen bir başlık olarak, elde edilen bilginin düzenlenmesi ile ilgili yapılardan biri de bilişsel haritalardır. Neisser'e (1982) göre bilişsel haritalar çevre hakkında ilk anda elde edilen bilgilerin alınmasını yönlendiren şemalardır. Bilişsel haritalar insanların aldıkları, depoladıkları, yeniden çağırdıkları ve tekrar kodladıkları bilgilerdir (Lang, 1987).

İnsanların mekânsal davranışları, bir şekilde çevre ile ilgili oluşturdukları imajlara bağlıdır. İmajlar, deneyimden elde edilen, duyulan ve hayal edilen bilgiyi kapsayarak oluşur. Yine Neisser'in yorumuyla, imajlar, yönlendiren şemalar olarak düşünülebilir (Neisser, 1982).

İnsanların gündelik yaşamının en merkezi noktasında bilişsel haritalar vardır. Stea ve Down (1973) "insan adaptasyonundaki en ana bileşen bilişsel haritalardır ve günlük hayata insanın varlığını sürdürebilmesi için bir gerekliliktir" şeklinde konuya yorum getirmişlerdir. Onlara göre bilişsel haritalar, insanın doğru ve hızlı şekilde cevap vermesi gereken iki kişisel soruyla çalışan bir mekanizmadır. Sorunun birincisi, değerli şeylerin nerede olduğu, ikincisi ise oraya bulunduğu yerden nasıl gidilebildiğidir.

Binaların, mahallelerin ve şehirlerin bilişsel haritaları gerçeklerinin direkt olarak aynı tekrarları değil, gerçeğin modelleridir. İnsanların çizdikleri bilişsel haritaların sunumlarında parçalı, şema haline getirilmiş ve grafik şekli bozulmuş, grup benzerliklerini ve kişisel farklılıkları yansıtan çizimler mevcuttur (Lang,1987).

Lynch (1992) "Image of the City" isimli kitabında, çevresel imajların analiz edilebileceği üç kapsam olarak kimlik, yapı ve anlamı tanımlamıştır. Kolay kavranabilen şehir, mahalle, bina bütünü ve iç mekânla birbiriyle bağlantılı parçalar bütününün iyi yapılandırılmış olarak algılanmasını getirmektedir. Lynch, şehirlerin okunabilirliğini, fiziksel yapısını anlaşılır kılan elemanları beş grupta ele alır. "Yollar, kenarlar, bölgeler, düğüm noktaları, çevresel işaretler (landmarks)" Lynch'in tanımladığı başlıklardır. Yollar hareketin kanalları olarak akışkan sınırlar rolündedir. Tüm diğer çevre elemanları yollardan görülebilmekte, algılanabilmektedir. Koridorlar, sokaklar, caddeler, yaya yolları, nehirler, kanallar insanların hareket ettiği sürekli elemanlardır.

Yollar ve akışkan sınırlar, Appleyard'a göre (1970) pek çok insan için yerlerin bilişsel haritalarını çizmelerinde en belirleyici tanımlayıcılardır. Kenarlar ise, forma paralel olan ya da formu kapsayan, kesen sınırlar olabilir. Yollar gibi kullanılmazlar. Kenara karşıt olarak ek yerleri, birleşim yerleri, alanları alt parçalara bölmek yerine birbirine bağlar. Görsel olarak kenar olan, kullanımda birleşim yeri olabilir. Bu o sınırın kurduğu iletişime bağlı olarak değişebilir. Bölgeler ise, fark edilir kimliğe sahiptirler. Homojen bir dokuya sahip olarak, tanımlanmış bir kontur yardımıyla, eşdeğer alan kullanımını sağlarlar. Düğüm noktaları ise aktivite yoğunluğunun oluştuğu yerlerdir. Yolların kesiştiği yerlerde tanımlanan belirgin davranış durumlarıdır ve çevresel işaretlerle birlikte çalışırlar. Çevresel belirleyiciler yani işaretler, dıştaki gözlemci için referans noktasıdır, çünkü görsel olarak ayırt edilebilir haldedirler. Gestalt'taki figür-arka plan, ya da şekil-zemin ilişkisindeki gibi, çevrelerinden oldukça ayrı durabilmektedirler.

Bu elemanların hiç biri ayrı bulunmazlar, zihindeki görsel canlandırma bu elemanların karmaşık durumu şeklindedir. Gestalt kanunları, Lynch'in gözlemlerini bilişsel haritalar açısından açıklamaktadırlar.

Christian Norberg Schulz (1971) da bu yapıyı üç temel elemanla tanımlar: "Yerler, yollar ve parçalar". Yerler, Lynch'in (1990) düğümleri ve çevresel işaretleriyle (landmarks) örtüşmektedir; belirli bir anlamı ve özelliği bulunmalıdır. Yollar devamlı elemanlardır ve bütünde ana strüktürü oluşturmakta, tanımı yapmaktadırlar. Araziler, alanlar, Lynch'in bölgeleri gibi benzer elemanları barındırmaktadırlar. Bunların hepsi "kapalılık" ile tanımlanmışlardır.

David Stea (1969) dört temel oluşumu, "noktalar, sınırlar, yollar ve bariyerler" olarak açıklar. Noktalar, Lynch'in düğümlerine benzetilebilir. Sınırlar kenar yaklaşımına yakındır, engeller de yolları karşılıklı kesen kenarlar olarak var olur.

Bilişsel haritalar ve insan yönelmesi üzerine yapılan bu tür araştırmalarda, sonuç olarak insanların önemli olarak tanımladıkları şehir ve binaların belirlenmesinde etkin oldukları açıkça kanıtlanmıştır. Şehirlerin, binaların, kısacası tüm mekânlar arası düzeninin temel yapısında belirleyici olarak tanımlanmış elemanlar için araştırmacılar farklı başlıklar belirleseler de, bunların işlevleri ve sonuçları birbirine yakındır.

> Düzen, Gestalt prensipleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Binalar ve mekânların bilişsel harita oluşturmakta iyi olmasını sağlayan etkilerden biri, formun "sınırının" net olmasıyla, çevresinden farklılaşması, böylece şekil değeri kazanmış olmasıdır. İnsanlar haritalarda farklı elemanları ele almakta ve sunma düzeninde de farklı kurgulayabilmektedirler. Araştırmaların sonucuna bakıldığında insanların yolları en önemli şehir organize eden elemanlar olarak algıladığı fikrine ulaşılabilmektedir (Lang, 1987).

Moore (1976), farklı haritaların çizilmesinin kişisel gelişimle ilgili bir durum olduğu belirtir ve devam eder: "Kişisel, fizyolojik farklılıklar çevresel imajları oluşturmaktaki yollara etki eder. Bilişsel haritalar, kişisel deneyimin fonksiyonudurlar. Deneyimde cinsiyet, sosyo-ekonomik statü, konut ve işyerinin konumu, yerleşimin uzunluğu ve hangi taşıma sisteminin var olduğu önemlidir. Bazı kültürdeki insanların daha bütüncül etkileşimleri olduğu, bazılarının açık mekânlara, bazılarının ise sınırlar ile kenarlara odakladıklarını tanımladıklarını görebilir. Bilişsel haritaların üzerinde çalışmak, çevresel tasarımlar adına görselleştirilebilen, açık olan binaları, mekânları, mahalle ve şehirleri nasıl oluşturulabildiğinin daha iyi anlaşılmasını ve sınırların buradaki rolünü anlamamızı sağlar"

Moore'un da belirttiği gibi, çevrenin farklı biçimde algılanmasına neden olan, sosyal etkenler, kültürel etkenler, eğitim, yaş, cinsiyet gibi farklılıkların, sınırları, parçaları ve ilişkileri algılamadaki öncelikleri de farklı olmaktadır. İnsanın fiziksel algısı sınırları farklı kılmaktadır. Algılanan çevre, gerçek çevreden farklıdır ve herkesin kendine göre bir çevre imajı bulunur.

Diğer yandan, mekân hareketle belirlenir. Hareket ise ancak boşlukta var olabilir. Mekân da, içindeki potansiyel harekete göre tanımlanacaktır. Bu sadece bir yerden bir yere gitmek değil, insanın bakışıyla yapı sınırlarına doğru uzanan görsel bir

harekettir. Gestalt'ın görsel organizasyon kuralları ile Lynch'in bilişsel haritalar üzerine olan gözlemleri paraleldir. Yollar ve kenarlar devamlılığın elemanlarıdır, bölgeler elemanların yakınlık ve benzerlik içinde iyi bir kontur oluşturması şeklinde açıklanabilir. Çevresel belirleyiciler, çevresi içinde farklılık gösterenlerdir. Düğümleri ise Gestalt yaklaşımı ile açıklamak zor olmaktadır. Esasında Lynch de, temelde üç ana elemandan olarak yerler, yollar ve bölgeleri tanımlamaktadır.

Kişisel, sosyal, kültürel farklılıklar olsa da, yapay ve doğal çevrenin kendisi, kişilerin o çevre hakkındaki bilişsel imajlarında esas belirleyicidir (Porteus, 1977). Bu yüzden fiziksel çevre ile ilgili olarak Lynch'in çalışmaları yadsınamaz. Özellikle, yollar, kenarlar, alan ve bölgeler (domain), sınır yaklaşımını ve önemini oldukça iyi açıklamaktadır. Robert Sommer, (1969) "Personal Space" isimli kitabında, bu konuya şöyle yaklaşır: "Bir kişinin davranışı kendi biyolojik yapısından olduğu kadar, algılama biçiminden de etkilenir. Her ikisi üst üste biner ve öğrenme yoluyla da şekillenirler."

Gerçekteki mekân ile algılanan mekân aynı olmayabilir. Sınırlar da bu açıdan ele alındığında ne olduğundan farklı bir algıyla sonuçlanabilir. Mekân tasarımcıları bu çerçevede farklı algısal boyutu olan sınırlar tanımlayabilirler.

İnsan, sınır ve algı bağlantısının ardından, insan başlığında egemenlik, kişisel alan ve mahremiyet ilişkisi sınır çerçevesinde kurulmaya çalışılacaktır.

4.2. Egemenlik ve Egemenlik Alanı

Egemenlik alanı ve egemenlik kavramı sınırlarla doğrudan bağlantılı başlıklardır. Lang (1987), Leo Pastalan'ın (1970) egemenliğe yaptığı tanımı şöyle aktarmaktadır: "Bir egemenlik alanı, bir kişinin ya da grubun savunduğu ve üst derecede koruduğu sınırlanmış alandır. Bir yer ile psikolojik tanımlamayı kapsamaktadır, bu alandaki objelerin düzenlenmesi ve iyelik tavrıyla sembolize edilmektedir." Bu davranış biçimini, araştırmacılar öncelikle hayvanlarda gözlemlemiş ve tanımlamışlardır.

Robert Sommer'in, Personal Space (1969) isimli çalışması "egemenlik" başlığı ile beraber, kişisel alan ve kişisel mesafe kavramlarının da ele alması gerektiğini vurgular. Sommer'in tartışmasının özeti, egemenliğin, kişi için "ait olma durumu" olduğudur. Egemenliği alternatif bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak tanımlar; bu

da bireylerin sosyalden çok, mekânsal olarak nereye ait olduklarını bildikleri yere karşılık gelmektedir.

Egemenlik alanı, sahibi tarafından bir şekilde taranmış ve belirlenmiş alandır ve sahibi tarafından savunulur. Egemenlik alanını açıklayan en ana başlıklar ise kişiselleştirme ve savunmadır.

Altman (1975) egemenliğin kişi ve diğerleri arasındaki sınırı düzenleyen bir mekanizma olduğunu belirtir. Egemenliğin bir yeri, bir objeyi işaretleyerek kişi veya bir gruba aidiyeti belli ederek bu iletişim için çalıştığını söyler. Diğer yandan ise egemenliğin mahremiyetin uygulanması için hizmet ettiğini ve sosyal ilişkileri sabitlemek için de kullanıldığını belirtir.

Egemenlik açısından iki önemli yaklaşım Ardrey (1966) ve Hall'a (1966) aittir. Hall tarafından egemenlik, "bir alanda varolan organizma tarafından kendi benzerlerine karşı o alanı koruyarak, savunarak yapılan davranış" şeklinde tanımlanır.

Ardrey (1966) ise içgüdüsel yapıyı savunur: "Egemenlik insanın karakteristiği olan, çevrenin ve deneyimin şekillendirdiği, fakat belirlemediği, insanın seçimi olmayan, fakat kalıtımsal gelişmenin sonucu olan bir olgudur. Egemenlik kültürel deneyimden etkilenir, ama canlıların içinde içgüdüsel olarak varlığı şüphe götürmez." Ardrey "egemen olma faktörünün" içgüdüsel olduğunu gösterir ve insan davranışını şekillendirdiğini belirtir. Bunu insanın egemen olma isteğinin genetik ve kökünden koparılamaz olduğu şeklinde savunur. Tek aile evi, bu tip egemenlik davranışına açıkça belirlenmiş özel mülk sınırlarıyla çevrelenmiş bir örnek oluşturur.

Egemenlik kişiselleştirme ve savunma ile birleştiğinde egemenliğin tekliği durumunu olaya ekler. Egemenliğin tekliği saldırgan davranışı körükler. Bu Sommer (1969) tarafından üstünde durulan bir gerçektir ve daha sonra kendisi de bu durumda, sosyal düzen kurma potansiyelini belirtir. Sommer diğer taraftan yapılmış, inşa edilmiş bir mekânın da egemenlik ihtiyaçlarının koruyucusu olabileceğini tartışır. Bunu destekleyen mimarlık tarihindeki pek çok örneğe bir önceki bölüm başında yer verilmiştir. Dağlardaki manastırlar, feodal kaleler, şehir devletlerinin sınırları, duvarlarla bahçeleri kapanmış bitişik evler bunlara örnek olarak verilebilir.

Sommer' in (1969) teorisinin özetinin gerisinde şunları bulabiliriz:

• Mekan egemenlik saygısını arttırabilir. Kapalılıklar–açıklıklar ve de kişilerin kullanımı egemenlik ilişkilerini olumlu veya olumsuz açılardan düzenleyebilir.

• Mekan tasarımı aidiyeti destekleyici olabilir.

• Mekanlar farklılığı ve evrensel olmayı belirleyebilir (ticari mekanlar, tren istasyonları).

•Farklı düzenleme anlayışı ile mekanlar birliği belirleyebilir. Egemenlik alanı ortak olunca, yani tek kişinin olmasa da, kişi kendini evinde hissedebilir (ortak kamusal alanlar iyi şehir mekanları olarak tanımlanabilir; stadyumlar).

•Aynı zamanda bazı mekanlar da, mekanın kişiye ait olduğunu güçlü bir şekilde hissettirirler. Bu mükemmellik duygularını destekleyen formlarla sonuçlanmış olabilir. Farklı mekanlar, mekan tipleri ve egemenliğin farklı seviyelerini belirleyen tasarımlar olabilir. Bu olasılıkların farklı olması da egemenlik seçeneklerine olanak vermektedir.

Şehir mekanında egemenlik hissini belirleyen mekan ve durumları gözlemlediğimizde yollar, kişisel mekanlar, yol ve cadde mobilyaları, parmaklıklar, duvarlar, caddelerdeki grafikler, panolar, bina detayları ile çok farklı ölçekte toplumsal törenler ve aktiviteler için var olan mekanlar sayabilir. Her türlü korunan bina, egemenlik hissini desteklerken, kullanıcı olmayanları dışarıda bırakan bir yaklaşımı da beraberinde getirir. Korunma ve egemenlik oldukça yakın ilişkilidir. Koruyucu elemanların yardımı pozitif veya negatif durumlara sebebiyet verebilir, bu da korunmanın derecesine bağlıdır. Herhangi bir olumsuz sonuç "suç" bile olabilir.

Egemenlik alanı kısaca, kişinin yer üzerindeki sahipliğini belirtir, yerin işaretlenmesi yani kişiselleştirilmesini sağlar, saldırıya karşı savunma yapma hakkını verir ve de fizyolojik ihtiyaçların ve estetik tatminin sağlanmasına öncelikli olarak hizmet eder.

El-Sharkawy (1979) Lang'ın (1987) da üzerinde durduğu önemli bir sınıflama olan dört tip egemenlik alanı tanımlar: "Bağlı egemenlik, merkezi egemenlik, destekleyici egemenlik ve genel (diğer) egemenlik. Bağlı egemenlik, kişinin kişisel balonu ve üzerinde taşıdığı bir alandır. Merkezi egemenlik, kişinin evi, çalışma alanı olarak sayılabilirler. Yüksek dozda kişiselleştirilmiştir ve yoğun şekilde savunulur. Destekleyici egemenlik alanları ise yarı özel, yarı kamusal alanları kapsar. Evlerin ön bahçeleri ve önündeki kaldırımlar bunlara örnek gösterilebilir. Bu yarı özel alan bir kişi veya gruba ait olabilirken, yarı kamusal olanlar ise kişi tarafından sahiplenilmezler. Genel ya da diğer egemenlik alanları ise, tamamen kamunun kullanımına aittir. Kişiler ve gruplar tarafından kullanılırlar, fakat kişiselleştirilemezler. Tek aile evi modeli, özelden genele açıkça egemenlik alanları derecelenmesini getirmektedir. İki katlı apartman dairesi için ise daha zayıf egemenlik tanımlaması gözlemlenebilir."

Egemenlik alanı seçeneklerine izin veren elemanların yokluğu, mekânı insanların deneyerek kullanmalarını getirmektedir. Bu da mekânın istilası ile yani mekâna istenmeyenin girmesiyle sonuçlanabilir. Mekan istilası kişisel mekanın denenmesidir. Görünmeyen sınırların yerlerini tespit etmenin en iyi yolu, birileri şikayet edip, tepki verene değin yürümeye devam etmektir (Antoniades, 1992).

Egemenlik alanına bağlı olarak özel alan, kişiye veya belli bir gruba ait olan alandır. Kamusal alan ise herkesin paylaşımına açık olabilen alandır. Evin bahçesi özel olabilirken sokak kamusal bir alandır.

> Özel ve kamusal olanın kesin tanımları yanıltıcı olabilir. Bu durum daha büyük egemenlik derinliği durumlarını incelerken ortaya net olarak çıkar. Genellikle tasarımcılar, egemenlik derinliği (territorial depth) kavramıyla özel, yarı özel, yarı kamusal ve kamusal mekân tanımlarıyla karşı karşıyadırlar. Esasında, bir mekânın özel veya kamusal olduğu tamamen kişinin perspektifine, anlayışına bağlıdır. Aynı mekân, kabul edilmeyen için özel, fakat birbirine bağlı egemenlik alanlarından geçiş izini verilmişse o kişi için kamusal mekân olabilir. Egemenlik, bir mekânsal kontrol birimini işaret eder. Kamusal veya özel kavramları egemenlik alanını değil, mekânı işaret eder. Egemenlik alanı içinde, iki tip mekân bulunmaktadır. Bunlar bağlı egemenlik alanları tarafından belirlenen özel mekân ve bu kapsama içinde kalan diğerleri olarak, kamusal mekândır. Egemenlik alanının ne özel, ne de kamusal olduğu durumda her egemenlik alanı kamusal, özel, ya da her ikisini de kapsayabilir. Bir egemenlik alanı, büyük bir egemenlik alanı içinde aynı zamanda bir özel alanı ve bir kamusal alanı taşıyan egemenlik alanlarına bağlı olarak varolabilir; örneğin "Gated Communities" (güvenlikli konut siteleri) durumunda olduğu gibi. Bir mekânın özel mekân olarak tasarlanması ile kendi sağladığı özel mekân arasında çok açık bir ayrılık vardır. İlk kavram egemenliktir, fakat ikincisi olamaz. Duvarı veya çiti olmayan arka bahçeler ya da pencerelerinde perdesi olmayan yatak odaları bile fazla özellik sağlamayabilir. Fakat bu mekânların hepsinin özel olması, açıkça çevreye ve caddeye bağlıdır (Habraken, 1998).

Sommer (1969) "İnsanlarda içgüdüsel egemenlik alanı fikrini kabul etmesek de şu açıktır ki, insanlar aktif olarak belirli mekânları, hayvanların kullandığı tüm savunma teknikleri repertuarını da geliştirmiş olarak, alanlarına girmek isteyenlere karşı savunmaktadırlar. Bir insan hayatının daha büyük bir kısmını kendi kontrolünün ve sahipliğinin olmadığı mekânda geçirmektedir. Bu yüzden, insanın sahibi olmadığı mekânda mahremiyet duygularını ve kişiselliğini nasıl düzenleyebileceğini anlamamız gerekmektedir" düşüncesindedir.

Kişinin kendini fark etmesi, sınırların açıkça tanımlanma süreciyle çok yakından ilgilidir. Sınırlar ve birey arasındaki temel ilişki aynı zamanda farklı kültürler arası

durumlarda farklı şekillerde gözlemlenebilmektedir (Hall, 1966). Hall'un "Hidden Dimension" isimli çalışmasında farklı kültürden gelen insan topluluklarının ve hayvanların egemen olma, kendi alanını belirleme ve mahremiyetleri adına izledikleri yollar ve bunların üzerine yapılmış karşılaştırmalar bulunmaktadır.

Egemenlik alanlarının hiyerarşisi, özellikle kontrolün yüksek olduğu toplumlarda daha da önem kazanmaktadır. Tüm kontrol mekanizmalarını bu amaçla, Lang'ın (1987) da üstünü çizdiği, "savunulabilir mekân" (defensible space) kavramı altında toplayabilmekteyiz. Savunulabilir mekân, Newman'ın (1972) açıkladığı şekliyle, gerçek ve sembolik engelleri, etkinin güçlü bir şekilde belirtildiği alanları ve korumanın, denetlemenin mekanizmalarını kullanıcıları tarafından kontrol edilen çevre ile birleştiren bütüncül bir kavramdır. Bu tür alanlar için egemenliklerin açık hiyerarşik bir tanımı gerekmektedir. Bu hiyerarşik tanım, kamusal, yarı kamusal, yarı özel ve özel olmaktadır. İnsan ve toplum açısından tasarlananlar, insanın hem fiziksel, hem de psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. İnsan, ancak çevre ona göre şekillendirilmişse ve diğer insanlarla olan ilişkilerine ters değilse, psikolojik olarak tatmin olup, rahat yaşayacaktır. Doğal olarak insan, diğer canlılar gibi, kendinin kabul ettiği bir egemenlik alanını yönetme fikrini sevmektedir. "Egemenlik" insan mutluluğu için gereklidir. İnsan, egemenliğinin kontrol altında ve güvende olduğunu bilmek, diğerlerinden tehdit almadığından emin olmak isteyecektir.

Egemenlik özetle kimlik ihtiyacını, uyarılma ihtiyacını, güvenlik ihtiyacını ve bir referans çerçevesi olma ihtiyacını karşılar. Kullanıcıların egemenliğini korumayı destekleyen sınırları belirlenmiş tasarımlar, her zaman daha başarılı olarak kabul görmektedirler. Varolan çizgisel, mekânsal, fizyolojik ya da sembolik sınırlara bu açıdan bakarak sınırın insanın hangi amacına hizmet ettiğini ve hangi durumun ağırlıklı olduğunu açıklamak mümkün olabilmektedir.

4.3. Kişisel Alan, Kişisel Mesafe, Kişiselleştirilmiş Mekân

"Strüktür ve malzeme ne olursa olsun, bir iç ve dış söz konusudur. Fiziksel bir sınırın varlığı olmadan da, yerler insanların vücutları ile var olmaktadır. Hatıralar ve rüyalar diğer "içler" haline gelir; bu sınır insanın varlığı ve istekleriyle oluşur" (Hall, 1966). Sommer (1969), Hall'un tanımlamaya çalıştığı, "kişisel alan" için, dışarıdan girmek isteyenlerin giremeyecekleri, bir kişinin vücudunu çevreleyen alan tanımı

yapmaktadır. Bu bir sümüklüböceğin kabuğu, sabun köpüğü, çevreleyen atmosfer ve nefes alma odasına benzetilebilir.

İnsan sınırı derisidir, ama bundan sonraki ilk sınır alanını kişisel alan olarak tanımlayabiliriz. Hall, (1966) buna paralel olarak, kişisel alanın bir çeşit iç olduğunu, kişinin taşıdığı bir iç mekân olarak görünmeyenle sembolik olarak sınırlandığını belirtmektedir.

El-Sharkawy'ın tanımladığı, (1979) ve Lang'ın da üzerinde durduğu (1987) bağlı egemenlik kavramı da, kişinin kişisel balonu ve üzerinde taşıdığının, yani kişisel alanın bir diğer tanımıdır. Kişisel alan ihtiyaçlarının karşılanması mahremiyetin işlemesi için temel teşkil etmektedir.

Kişisel mesafe, yani kişinin diğer bir kişiyle olan mesafesi ile kişisel alanın yakın bir ilişkisi vardır: Kişisel alan, "taşınabilir egemenlik alanı" olarak düşünülen, kişinin gittiği yere taşıyabileceği, kalabalık ortamlar gibi bazı özel durumlarda ise kaybolabilen alanıdır. Kişisel mesafe değişebilir, kişisel alanın içine girebilir veya çıkabilir. Genellikle kişisel alan, bu alanın ihlali durumunda ortaya çıkar. Sommer (1969) "her insan içinde rahat olduğu ve kişiye göre farklılaşan bir küreye sahiptir" yorumunu yapmaktadır. Mesafe, aydınlatma, gürültü seviyesi, çevredeki kişi sayısı, ısı, gerilim, diğerlerinin yakınlığı bunların durumuna göre değişir.

Hall (1966) ise dört tip kişisel uzaklık olduğunu belirtir: Bunlar yakın mesafe, kişisel mesafe, sosyal mesafe ve toplumsal mesafedir. Tüm durumlarda, kişinin duyusal bilgileri yani birikimi ve farkındalığı diğer kişiden uzaklığını belirler ve yansıtır. Bu farkındalık sosyal kurallarla sınırlıdır. Hall "egemenliği gösteren insanın doğasıdır ve insan mekânlar veya mesafeleri belirlerken duyularını kullanır. Seçilen belirli mesafe muameleye göre değişir, kişilerin karşılıklı ilişkilerine ve yaptıklarına göre şekillenir" demektedir.

> Yakınlık (proxemics) insanın kültürün özenle işlediği mekânı kullanma teorileri ve ilişkili gözlemlere bulduğu terimdir. Bu başlığın altında üç açılım bulunmaktadır: Kültür ötesi, temel, basit davranış şekilleridir, biyolojik geçmiş kökeni vardır ve kültürün de altında yatandır. Egemenlik alanı gibi kavramlar bu başlık altında sayılabilir. Kültür öncesi, kültürde strüktür ve anlam adına yer alan, algılamak için fizyolojik temel olandır (psikolojik olan, şu anda bulunan). Mikro-kültürel, grup ve kişisel aktiviteler için mekânsal organizasyondur. Açıkça görülüyor ki bu üçü birbiriyle bağlantılıdır. Tasarım üçüne de konsantre olmalıdır. Fakat yine de model bir bütün olarak ele alınmalıdır (Hall, 1966).

Mikro kültürde, yakınlık üç mekânsal gösterime ayrılır; bunlar "sabit özellikli" (fixed feature), "yarı sabit özellikli" (semifixed feature) ve "serbest özellikli" (informal feature) mekânlardır. Sabit özellikli mekan, en temel ve en açıklanabilir olanıdır. İnsan aktivitelerini organize etme yoludur (Hall, 1966). Sabit karakterli mekanın kompartmanlarına ve duvarlarına benzemeksizin, yarı sabit olan mekan geçici, ayarlanabilen olgularla, örneğin mobilyalarla düzenlenebilir.

Sommer (1969) bir çalışmasında mobilya düzenlemelerinin insanları ayırma (sociofugal) ve biraraya getirmede (sociopetal) ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Bu da iç mekânın sınırlarıyla ilgili olarak önemli bir noktayı ortaya çıkarmaktadır. Örnek verilirse, tren istasyonları gibi sosyofugal mekânlarda uzak ve kopuk ilişki vardır. Fransız cafeleri gibi sosyopetal mekânlarda ise yakın ilişki vardır. Bu konuda, Hall (1966), bir kültür için "sociofugal" olan durumun, diğeri için "sociopetal" olabileceğini belirtmektedir. Kültürel farklılıklara dikkati çekerek, sabit özellikli mekânın başka bir kültürde yarı sabit olarak görülebileceğini söyler.

Üçüncüncü mekan tipi olan serbest özellikli mekân, insanlar arası temel ilişkiyi belirler. İnsanlar genellikle bunu aralığı veya mekân ilişkilerine ve aktivitelere dayalı mesafeyi ayarlamak için kullanırlar. Mesafenin ölçüsü kültür ve istekler ile sınırlanmıştır, bunlara göre değişir. Serbest özellikli mekân kişi için en belirgin olandır, çünkü bu diğeriyle olan teklifsiz mesafeleri tanımlar. Bu dışavurumun yanlış anlaşılması, bir felaketi de beraberinde getirebilir (Hall, 1966).

"Kişiselleştirme" ise bir yerin işaretlenmesi ve çevredeki objelerin bu amaçla kullanılmasını tanımlar. Çoğu zaman insan kişisel alanı kamusal mekanda, kısa süreli olarak değiştirme yoluyla, egemenlik alanını ve kişisel alanını işaretler. Güvenlik nedeniyle sembolik amaçla ya da mekânın kullanıma uyumlandırılması adına kişiselleştirme yapılabilmektedir. Bu tamamen egemenliğin kontrolü isteğiyle ile yapılan bir davranıştır.

Bazı mekânlar kolay değiştirilebilirken, bazılarının kurgularını değiştirmekte, kişiselleştirmekte zorlanılabilir. Eğer tasarımcı kullanıcıya kişiselleştirebilmesi için açık kapı bırakıyorsa ya da kontrol sistemi değişime izin veriyorsa, denetlemiyorsa her kişi farklı işaretlerle sınırlarını kişiselleştirerek, aynılığı bozma girişiminde bulunacaktır. Sonuç olarak yapay çevre, pek çok kişiselleştirilmiş ve uyumlu hale getirilmiş iç ve dış mekânları ve sınırları barındırmaktadır.

4.4. Mahremiyet

Mahremiyet, egemenlik davranışı ve kişisel alan birbirleriyle bağlantılı kavramlardır ve çevresel konforun sağlanması ve sınırların örgütlenmesi adına beraber çalışmaktadırlar. Altman (1975) özellikle kişisel alan ve egemenliğin, mahremiyeti sağlamada en büyük mekanizmalar olduğunu belirtmektedir. İnsanlar bağlı oldukları veya içinde bulundukları aktiviteye göre belirli bir seviyedeki uygun mahremiyet derecesini isterler.

Tüm mahremiyet tanımlarının ortak noktası grup ya da kişilerin diğerleriyle görsel, işitsel ve dokunsal etkileşimleri kontrol etme yetisi olarak görülmesidir (Lang, 1987).

Mahremiyet, kendi kendine kalabilme, kapanma seçeneğini getirir, böylece kişi görünmez ve dışarıdakiler tarafından rahatsız edilmez. Fakat, sadece görsel mahremiyeti çözmek yeterli olmayabilir. İşitsel ve kokuyla ilgili olan mahremiyete de dikkat edilmelidir. Bu mahremiyet durumları için farklı kültürlerin farklı yaklaşımları ve çözümleri mevcuttur.

Dört tip mahremiyetten bahsedilebilir:

-Yalnızlık: Diğerlerinin gözleminden uzak olma durumu.
-Samimiyet: Diğer bir kişi ile dışarıdaki dünyadan ayrı olarak beraber olma durumu.
-Bilinmeme: Bir kalabalıkta bilinmeme durumu.
-Saklanma: İstenmeyen durumlar ve etkileşim için psikolojik engellerin çalıştırılarak kapanması durumu (Westin, 1970).

Westin, Lang'ın da üstünde durduğu gibi, mahremiyetin hizmet ettiği dört nedeni tanınmama, bilinmeme, duyguların bırakılması, kişisel değerlendirme, iletişimi sınırlama ve koruma şeklinde tanımlar. Bu yüzden mahremiyet kişi veya grubun, toplumun diğer kısmı ile olan ilişkisini kurgulamaktadır.

Mahremiyetin derecesini belirleyen mekanizmalar, sözlü davranış, sözlü olmayan davranış (vücut dili ve tahmin), çevresel faktörler (kişisel alanın ve mekân kullanımının tanımı), sosyal ve kültürel kurallar, gelenekler (kişisel davranışa ve yapay çevreye bağlı olan) olarak sıralanabilir (Lawrence, 1987).

Mahremiyetin seçimi, kişinin içinde bulunduğu davranış modeline, kültürde geçerli olan duruma, arzu ve kişiliğine, psikolojik durumuna bağlı olarak gelişir (Lang, 1987). Fakat mahremiyetin derecesini, davranış şeklini kültürel, toplumsal

dolayısıyla da dini kabuller yönlendirmektedir. Ayrıca aynı kültür ve toplum içinde de farklı mahremiyet mekanizmalarından bahsetmek mümkündür.

Aşırı mahremiyet derecesi, kişiyi sosyal olarak ayırmaya, izole olmaya kadar götürebilir, azı ise Altman'ın (1975) tanımıyla, "kalabalıklık" ile sonuçlanır. Kalabalıkta olmak insanda huzursuzluk yaratırken, istenilen iletişimi gerçekleştirmeye de imkan tanımayarak kontrolsüz bir çevre hissi oluşturur. Ortamda uygun sayıda insanın bulunması sağlanarak, yeterli kişisel alan tanımlanabilir ve egemenlik kontrolü sağlanabilir.

Birçok başlıkta mahremiyetten söz edebilir. Mahremiyetin doğası zamana, yere ve kültüre göre oldukça değişkenlik göstererek, kişiye ait, gruba ait, kuruma ait, yere ait, deneyime ve objelere ait de olabilir. Temelde mekânla bağlantılı olarak kişisel, sosyal, toplumsal ve kamusal mahremiyet tanımları yapılabilir.

İstenilen mahremiyet derecesine göre, çevre tasarımı adına farklı çözümler üretilir. Duvarlar, bitkiler, paneller, perdeler ve donatılar, sembolik ya da tanımlı egemenliği belirten elemanlar kullanarak içte ve dışta sınırlar oluşturulabilir. Her türlü fiziksel sınır ihtiyaç olunan şekilde örgütlenerek ilişkileri tanımlanabilir. Sınırlarla bu kavramın ilişkisi gözardı edilmemelidir.

Özellikle iç ve de dış sınırların, "kamusal, yarı kamusal, özel veya yarı özel mekânın" sınırlarının belirlenmesinde, bu sınırların kuracağı ilişkilerin tanımlanmasında mahremiyet kavramı çok önemli bir başlık olarak ortaya çıkmaktadır. Sınırın üzerindeki açılımların (pencere, kapılar, geçişler, geçirgenlikler olabilirler) ve mekândaki sabit veya hareketli donatıların şekli, malzemesi, konumu ve kullanımı farklı mahremiyet dereceleri getirebilir. Çevresel tasarımcı bu elemanları da kullanarak çevreyi bir yere kadar kontrol edebilir.

4.5. Bölüm Sonucu

Sınır yaklaşımı, mekânın sadece fiziksel boyutuyla değil, insan-çevre ilişkileriyle birlikte görülebilmesini de getirmektedir. Algı boyutu ise, bu çerçevedeki bir başlık altına girmektedir. Tüm algı kuramları ve bunlarla gelen alt kavram ve yaklaşımlar da sınırın nasıl yaratıldığı ve algılandığı adına önemli bulunmaktadır. Tasarımcının bu ilişkiyi anlaması, sınırların nasıl oluşturulacağı ve nasıl algılanabileceği üzerine bir veri olabilmektedir. Özellikle yapısalcı yaklaşımlar çerçevesinde, şema kavramı

ve bilişsel haritalar açılımı, Lynch, Schulz ve Stea'nın birbirine benzer çeşitlendirilmiş tanımlarıya "sınır" oluşumunu, yapısını ve algısını içermesi açısından önemlidir. Egemenlik alanı ve kişisel alan kavramları, mahremiyetin işletilmesi adına temel mekanizmalar olarak çalışırken, tüm bu başlıklar, sınırların insanla bağlantılı ana amaçlarını da ortaya koymaktadırlar. Bu kavramların bütünlüklü yapısı, insanın sınırları nasıl istediğine, neye ihtiyacı olduğuna, çevresiyle nasıl ilişkiler kurmayı amaçladığına ve mekânda bunun nasıl gerçekleştiğine tanım getirir.

5. KONUTUN SINIRLARI VE MODERNİZM

Bu bölümde öncelikle konutun oluşumunu etkileyen faktörler, kültür bileşenleri ile incelenerek egemenlik ve mahremiyet başlıklarında sınırlarla bağlantısını oluşturmak amaçlanmıştır. Daha sonra Modernizm döneminin nedenleri, şehir, yerleşim ve konut çerçevesinde sınırlarda görülen değişim incelenecektir.

5.1. Fiziksel Boyut: Konut / Yaşamsal Boyut: Ev

Sınır açısından ev ve çevresine baktığımızda sadece kendi fiziksel varlığını ele alamayız. Diğer boyutlarını görmemiz, çevresiyle, şehirle olan bağlantısını, iç ve dış ilişkilerini, çok ölçekli bir bakış çerçevesiyle açmamız gerekir. Ev insanla çevresi arasındaki mekanlaşan ana sınır olarak ele alınabilir. Bu amaç doğrultusunda kesiştiği diğer sınırlara, ait olduğu çevreye kısacası sınırlar bütününe de bakmamız anlamlı olacaktır.

Heidegger, "Bauen Wohnen Denken" (1971) isimli kitabında, "yerleşme var olmanın en temel şartıdır" der. Norberg-Schulz (1985) ise insanın varolmasının ancak ev yapmasıyla mümkün olduğunu söylemektedir.

İnsanların bina yapma gereksinimi, yalnızca çevre üzerinde fiziksel kontrol kurmak için değil aynı zamanda psikolojik kontrol içindir. İnsanın hem doğal çevresinde, hem de sosyal çevresinde kendini evde hissetmesi gereklidir (Harries, 1993).

Porteous (1976), "ev günlük aktiviteler için tercih edilen sabit referans noktası ve egemenliğin çekirdeğidir" demiştir. Ev insanın egemenliğinin kalesi olarak görülmektedir ve ancak geçmesine izin verilenler girebilir.

Özel dünyanın bir genişlemesi olarak "ev" sadece bir yer değildir; aynı zamanda psikolojik bir referansı ve sosyal anlamı da vardır. Aile toplumun en temel elemanıdır. Yerleşme deneyiminin bir parçası olan ev insanın çevreyle en yakın ve özel ilişkisidir. Kişiyi içeride tutarak, durma ve konumlanma ihtiyacını karşılar (Saegertt, 1985).

Evin insan için pek çok anlamları vardır. Rapoport (1969) ev biçimlerindeki kültürel sembolizm üzerine yaptığı analizini antropoloji temellerine dayandırırken, evin konum ve biçiminin sahibinin sosyal statüsünü, sosyal rolünü veya grup üyeliğini ortaya koyduğunu göstermeye çalışmıştır.

Becker (1977) ise evin, bireyin kimliğinin belirlenmesinde ve diğerlerine bunun aktarılmasında kullanıldığını belirtmiştir. Sınırlar ve nasıl şekillendiği de bunu destekler.

Bernard Edelman'ın (1987), Le Maison de Kant, isimli kitabında vurguladığı üzere, yaşama bir yansıma olarak, aydınlanma dönemi filozofu Kant şöyle demektedir: "İkametgâh hiçlik, karanlık ve geçmişin belirsizliği tehdidine karşı bir settir, surdur. İnsanın kimliği bu yüzden yerleşimle ilgilidir, bu yüzden devrimcidir; kimin kalbi yoksa evi de yoktur; inancı yoktur, kuralı yoktur, bu da bir yere bağlı olmama acısını özetler. Evi olmayan insan potansiyel suçludur." Ev, Hillier ve Hanson'un (1984) yorumuyla ailenin ve ondan daha fazlası, toplumsal sistemin sosyogramıdır.

Konut ve ev arasındaki farkı yerleşme açıklamaktadır ve konut ünitesinin fiziksel yanı, ev deneyimini açıklamaya yeterli olamamaktadır (Lawrence, 1987). Evin yapısı yerin yapısıyla bağlantılıdır. Açılımları ve ilişkileri denetleyen sınırlarıyla vardır. Evde de şehirde olduğu gibi temel mekan elemanları mevcuttur. Koridorları yollar, odaları ise yapı adaları gibi görmemiz mümkündür. Daha farklı bir açıdan, donatılar ve ilişkileri adına da bu şekilde bir yorum yapılabilir. Evde her zaman amacına ulaşmak için yapılan hareketler vardır.

Ev bütünde bir dış sınır duvarı tarafından çerçevelenmiştir, fakat bir çok başka çerçeveyi de kapsamaktadır: Yaşama ve yatak odaları sosyal aktiviteleri ve uyumayı çerçeveler; yemek masası akşam yemeğini çerçeveler, avlular ağaçları, bitkileri, havuzu çerçeveler; banyo bile bir çerçevedir ve garaj da arabayı çerçeveler (Unwin,1997).

Fiziksel mekanlar olan evler bizim için her zaman olanaklar oluşturmaktadırlar. Bir duygu olarak yuva hayatımızın yerel deneyiminin gerçekleştiği yerdir. Sınırlanmış bir mekân olarak hareketlerimizi de sınırlar. Fakat aynı zamanda büyüklüğüne, teknolojisine ve mekânsal düzenlemesine bağlı olarak çok geniş aktiviteler sağlar. Binalar insanların davranışlarını şekillendirirken, insanın kararları da binaları

şekillendirmektedir. Evler tasarlayanın, inşa edenin ve insanların evlerinden neyi bekledikleri hakkındaki fikirleri yansıtır (Lawrence, 1987).

5.1.1. Evin Şekillenmesi

Farklı kişiler ve topluluklar, çevreye farklı cevaplar vermekte ve sınırlarını farklı kurgulamaktadırlar. Bu cevaplar da sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel faktörlerin bütünü, bunların kendi içindeki ve bulundukları yerle olan farklı ilişkileri ve zaman içindeki değişimlerine göre büyük bir çeşitlilik yaratır.

Kültür

Ev, Rapoport'un (1969) da belirttiği gibi bir kurumdur. Sadece belirli amaçlar bütünü için tasarlanmış bir yapı değildir. Çünkü bir evin formu ile organizasyonu bağlı olduğu kültürel yapıdan etkilenmektedir. Evin barınak olarak tanımlanması geçmişteki bir fonksiyonun yansımasıdır ve bugünkü amacı ise insanların yaşama şekline en uyacak çevrenin kurgulanmasıdır. Ev mekanın sosyal bir birimidir.

Kültürdeki kurallar ve geleneksel kabuller, fiziksel kurgunun olasılıklarını oluştururlar. Fakat çıkan olasılıklar veya adaptasyonlar, çok basit şekilde gelişmezler ve kısa sürede de gerçekleşmezler.

Çevremiz pek çok sosyo-kültürel etkileri yansıtır; bunlar inançlar, aile ve topluluk yapısı, sosyal organizasyon yapısı ve kişiler arası sosyal ilişkilerdir. Bu yüzden evde ya da herhangi bir yerleşimde yaşayanlar ortak amaçları, hayat değerlerini ve genel kabulleri paylaşırlar. Bu paralelde Rapoport'un (1969) da özellikle belirttiği, inançlar, aile yapısı, yaşam stilleri ve değerlerin evin şekillenmesinde çok büyük girdiler olduğudur.

Kültürü alt seviyedeki bileşenlerine ayırmak, bunları birleştiren mekanizmaları anlamaya yaramaktadır. Rapoport (1990) bunu kültürden başlayarak, dünya görüşleri, değerler, yaşam tarzları ve aktiviteler olarak tanımlamıştır. Tercih ve seçimler değerlere bağlıyken, yaşam tarzları kavramı çevre-davranış etkileşimi adına anlamlı olmaktadır. Yaşam tarzları ve sosyal farklılıklar, belirli yerlerde, aşağıda detaylandırılmaya çalışılacak aktivite sistemlerine öncülük etmekte ve gruplara da karakter vermektedirler. İnsanları, yapılmış çevreye bağlayan en önemli durum, belirli grupları ayırmak ve tanımlamaktır. Alt kültür kavramı ve yaşam tarzları grupları kavramı burada uygun düşmektedir.

Aktivite Sistemleri

Aktivitelerin özellikleri, bağlantılı açılımları, sistemlere olan katılımları ve anlamları, yapılmış olan evin formu ve kültürle olan bağlantıları açıklamak için önemlidir. Tasarımda bu bize faydalı bir çerçeve getirmektedir. Çevremiz aktivite şekillerini ve insanların yaşam stillerini desteklemek amacıyla yapılandırılır. Form ise aktiviteleri cevaplamak için vardır.

Aktiviteler kişi temelli değillerdir ve yaşam tarzlarının ve kültürün göstergeleridirler. Aktivitenin nasıl taşındığı, diğer aktivitelerle nasıl birleştiği ve çalıştığı önemlidir. Örnek olarak pişirme eylemi verilebilir. Anlam en önemli fonksiyondur. Tek bir aktivite olarak tanımlamak yerine aktivite sistemleri olarak söz etmek doğru olacaktır. Bunlar, kültürler arasında ve aynı kültür içindeki farklı gruplar içinde bile farklılık gösterebilirler (Rapoport, 1990).

Rapoport'un da belirttiği gibi, grupların doğası aynı kültür içinde bile değişkenlik gösterebilir. Örnek olarak, cinsiyet, yani kadın ve erkek arasındaki yaklaşım farklılıkları sayılabilir.

Aktiviteler, ortamların sistemlerinin içinde yer alırlar. Bir ortam bir kurguyu tanımlar, katılımcılarına geçerli kuralları hatırlatır ve bundan dolayı yapılanların kurguya, kurala uygun gidip gitmediğine bakar. Kurgular, sınırları ve bunların kuralları kültür temelli olarak belirlenirler. Sadece kişiye özel davranışlar genelleşmedikçe kültürel olarak tanımlanamazlar. Aktivite ve kurgu arasında bağlayıcı mekanizma anlamdır. Kurgular insan davranışını etkiler (sabit özellikli olmayan çevre bileşenleri) yarı sabit belirlenmiş elemanlar üzerinden de temel ipuçlarını sağlar. Mutfak, oturma odası, yatak odası gibi... Sabit özellikli olan, yani tanımlanmış çevre elemanları, binalar, şehir yapısı bu durumlarda değişmez. Aktivite sistemleri dört değişken üzerinden çalışır: Bunlar mekan, zaman, anlam ve iletişimdir. Aktivite sistemleri ve kurgu sistemleri, yerleşmenin tanımında önemli rol oynarlar ve evlerin analizlerinin yapılabilmesi için büyük önem taşırlar (Rapaport,1990).

Kültürel anlamda yeniden düzenleme çift değişkenli, zıtlıklara bağlıdır. Bunlar, "ön-arka, kamusal-özel, temiz-kirli, sembolik-dünyevi, sol-sağ, yukarısı-aşağısı" gibi zıtlıklardır. Bu ayırma düzenini yansıtacak şekilde evi bölgelere ve mekânlara bölmek önemlidir. Bir ev planı, çift değişkenli kodların farklı anlamları, tanımlanmış

mekân ve aktiviteler arasındaki diyalektik ilişkileri ile varolur. Mekânların insanlarla olan ilişkisi durağan değil, değişkendir. Evin bir odası evdeki aktiviteler ve diğer odalara bağlı olarak kullanılır ve anlam yüklenir (Lawrence,1987).

Her yerleşim bölgesi için yer, bölge, yön, iklim ve çevre ile kültür, sosyal, psikolojik değişkenler, etnik köken, yaş ve yerleşim farklılıkları söz konusudur. Bunlar evin iç ve dış sınırlarını şekillendirirken, yaşayanların bu sınırları kullanımını da çeşitlendirmektedir.

5.1.2. Ev ve Çevresi

Ev ve sınırlarla ilgili bir analizde, egemenlik temel başlangıç noktasını oluşturur ve en vazgeçilemeyen kavramdır. İnsan ve sınır bölümünde daha genel verilen bu kavram, form yani ev ve çevresi adına burada daha detaylı tanımlanmaya ve örneklenmeye çalışılacaktır.

Habraken (1998) özellikle egemenlik kavramı ile ilgili çalışmalarını form ile ilişkilendirerek, oldukça derinlemesine bağlantılar yapmıştır:

> Yerleşim istenilen topoğrafya ile bağlantıyı belirler. Bir nehrin akışına ve güneşe göre yönlenme, hâkim rüzgâr, arazi eğimi egemenlikle ilgili kararları şekillendirir. Zaman içinde egemenlik ve mevcut formun buluşması çok farklı olabilir; fakat süreç aynı kalır. "Sınırların oluşturulmasında, egemenlikle ilgili kararlar önce gelmektedir." Mevcut formun kararları egemenlikle ilgili kararları takip eder. Egemenlik alanının durumu ve arazi kullanımı belirlendikten sonra uygun bağlantı kurulur. Egemenlik, mevcut olanın formuna bağlı olmaktadır. Çevresel katılımcılar formun getirdiklerinin yanında, kendileri de mekânları kontrol ederler. Kurallar ise egemenlik mekânına parçaların nasıl katılmış veya dışlanmış olduğunu belirler. Mekânın parçalarının bütündeki düzeniyle egemenliğin sınırlarının nasıl işlediği önemlidir. Egemenlik alanının varolması için her zaman fiziksel bir mekân zorunlu olmayabilir. Ama mekânsal kontrolü deneyen bir katılımcı gereklidir.

Habraken (1998), insan tarafından oluşturulmuş şeylerin, kontrol amaçlı sınırları temsil ettiğini, bu yüzden de insanın egemenliğini özellikle evde işaretlerle göstermeye eğilimli olduğunu belirtir: "En basitte egemenlik göstergeleri duvarlar, çitler parmaklıklar ya da çevrelenmenin diğer durumları değildir. Bir sınır çizgisinin belirleyen, bu sınırı geçen yolu işaret eden, basit bir taş hatta kazık bile olabilir. Giriş kapısı bir egemenlik alanını işaret eder. Form, birçok yolla farklı yerleşme ve egemenlik alanı sonuçları ile anlamlandırılır. Kural olarak form egemenlik alanı anlamından daha kalıcıdır. Egemenlikte eklenme prensibi vardır. Verilmiş belirli bir

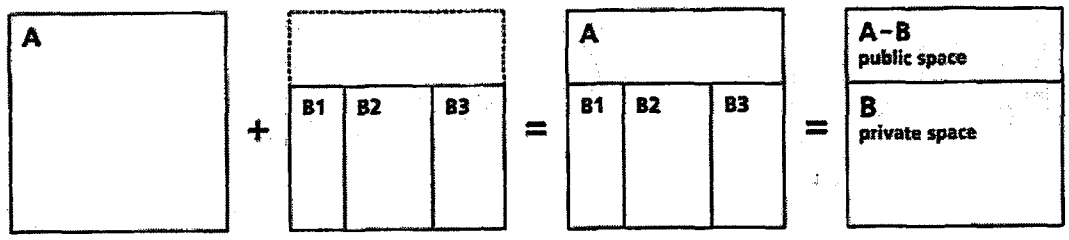

Şekil 5.1. Egemenliğe eklenen diğer egemenlikler (Habraken, 1998).

egemenlik yapısına çok farklı formlar yerleştirilebilir". Egemenlik A durumuna eklenen diğer egemenlik yapıları B1, B2 ve B3 görülmektedir. Bu durum, özel ve kamusal alanların varlığıyla sonuçlanmıştır (Şekil 5.1).

Form ve egemenlik arasındaki ilişki kapalılığın birçok formunda görülebilmektedir. Ev, odalar, çevre duvarlar tarafından belirlenmiştir. Yolların yapısı ise, kent bloklarını belirler, sınırlarını tanımlar. Ev için giriş ya da eşik, egemenliğin belirlenmesinde önemlidir. Farklı dönem ve kültürlerde farklı tanımlanmış ve zaman içinde değişime uğramıştır. Güvende olma ve alanını savunabilme durumu her zaman vardır ve sınırların ihlali durumunda alan savunması kişinin ölümüyle bile sonuçlanabilir. Üç farklı kültürdeki evin girişi özel ve kamusal alanların çerçevesinde, Rapoport (1969) tarafından karşılaştırılmıştır. Bunlar, dış sınırların niteliğini belirterek, eşiğin farklı noktalarda olduğunu yıldız sembolüyle işaretlemektedir (Şekil 5.2).

Egemenlik hiyerarşisi ve derinliği kavramları, egemenlik alanı ve bunun formdaki yansımalarını daha detaylı görebilmek için önemli başlıklardır. İstenmeyeni dışarıda bırakmak, isteneni içeriye almak egemenliğin kontrolüyle olabilir. Egemenliğin varlığında geçişin bir tarafından kişi istediğinde çıkabilirken, diğer yandan yapılacak giriş kontrol edilir. Bu ise asimetrik bir ilişkiyi getirmektedir.

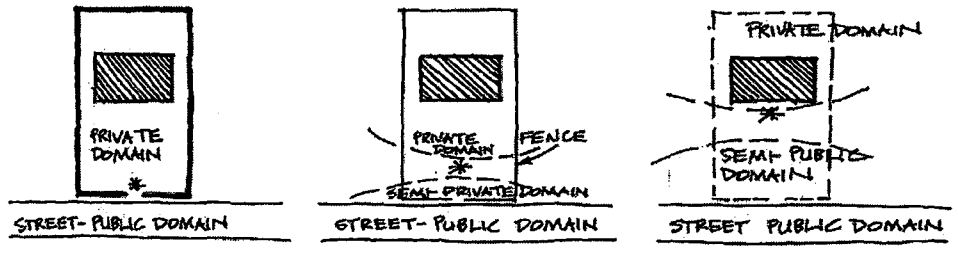

Şekil 5.2. Farklı kültürlerde ev özel alanına giriş (Rapoport,1969).

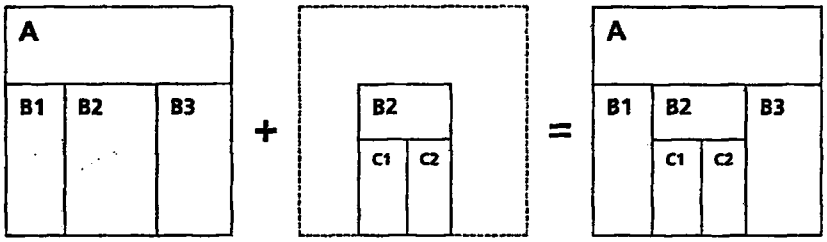

Şekil 5.3. Egemenliğin derinliği, eklenmiş egemenlikler ve hiyerarşiler (Habraken, 1998).

Habraken (1998) asimetrinin hiyerarşiyi belirttiğini söyleyerek devam eder: "Egemenlik alanları kendilerini daha geniş yani büyük egemenlik alanlarının içinde konumlandırırlar; tersinden bakarsak bunlar diğer egemenlik alanlarını kapsarlar, içlerine alırlar. Şehir bir arazi alanı içinde yer alan evi kendi içinde barındırır. Ev sahibi evine bir pansiyoner alabilir ve bu oda eklenmiş bir egemenlik alanı haline gelir. Bu çerçevede her sınırda, bir asimetri durumu vardır. Bir pansiyonda her kişi odasının kapısını kapatma yani kilitleme hakkına sahiptir; mülk sahibi bile girmek için izin almak durumundadır. Egemenliğin derinliği dış mekândan içteki egemenlik alanına hareket etmek için geçilen "sınır" sayısı ile ölçülür" (Şekil 5.3).

Duvarlar ve kapılar, mekanı bölerken, bazı durumlarda bir egemenliği de gösterirler. Çitler, parmaklıklar veya bitkiler mülk sınırlarını belirlemekte her zaman kullanılmaktadırlar. Bunlar bazen belirlediği bölüme ait olabilir veya paylaşılan form olarak sınırı temsil edebilirler. Evin kapalı mekanı, üstünde durduğu alan ve girişi, her zaman egemenliği belirleyen sınır olamayabilir. Bu farkına varılması gereken önemli bir ayrımdır.

Yemek yeme, uyuma, oturma gibi temel ihtiyaçların yanında, ailede kadının ve erkeğin rolü, mahremiyet ve bunların paralelinde gelişen sosyal ilişkiler evin formunun olasılıklarını oluşturmaktadır. Mahremiyet, daha önceki bölümde de detaylı olarak bahsedildiği gibi engelleri, sınırları yani özeli kamusaldan, özeli özel olandan ayıran çizgileri, alanları, mekanları barındırmaktadır. Bu sınırlar ve sınır alanlar fiziksel olarak var olurken, sadece düşüncede olanları da vardır. Ev içinde kişilere ve aileye ait olan iki türlü mahremiyet söz konusudur. Değişken bir kavram olarak, mahremiyet konut içinde yaşayanların ve aktivitelerinin diğer evlerden algılanmasına bir sınır getirmektedir. Diğer yandan da konut içinde kişilerin arasındaki ilişkileri düzenleyici mahremiyet kabulleri vardır.

Mimari öğeler, yerleşim çevresindeki değişim alanlarını tanımlarlar. Ön kapı temelde kamusal ya da özeli bağlarken, dışarıda kapı önünü içteki giriş mekânına bağlar. Mekânsal sınırlarla içeride yaşayanların bağlantısı adına bu önemlidir. Giriş

mekanları, iki taraflı olarak, sadece özel ve sadece kamusal olarak tanımlanamazlar. Bu değişim mekânları kişiler arası ilişkileri yerleşimedekilerin amaç ve yaklaşımlarına göre düzenler. Bu amaçlardan bazıları mahremiyetle ilgilidir. Mekânlar arası değişimin kalitesi, insanlar ve objeler arasındaki iç ilişkiyi belirleyerek düzenlemek için önemlidir. Yerleşim birimlerinin çevresindeki sınırlar ve mekânlar ve odaların iç organizasyonu, hem farklı mekânların sembolik ve hukuksal tanımlamalarını sunan "sınırlar" olarak, hem de kullanıcıların amaç ve kişisel isteklerini, farklı insan gruplarının sosyal geleneklerini, tekrar tanımlanan kültürel kurallara göre, mekânlar arası görselliği ve erişebilirliği belirleyen fiziksel "engeller" olarak hizmet ederler (Lawrence, 1987).

Evin ön mekanındaki kurgu, özel-kamusal alanları arasındaki geçişin anlamı ve tasarımına bağlıdır. Evin önünde özel alan oluşmadan, kamusal alana geçildiği durumda, öndeki kamusal alan yerel yönetimler tarafından düzenlenip bakımı yapılan alan olabilir. Yerleşenler buraya çok müdahale etmezler.

Diğer bir ev önü kurgusunda özel alan ile kamusal olan dış mekan arasında daha net ve açık işaretler vardır. Burada oturanların kişiselleştirdiği ve denetlediği ön bahçeler mevcuttur. Bu da sahip olma duygusunu daha da kuvvetlendirir. Bunların kamusal alanla olan ilişkilerinin mimari şekillenmesi de daha önceden de bahsedildiği gibi büyük bir çeşitlilik içindedir.

> 19. yy da ev yapımcıları ve mimarlar temel bir düşüncede birleşmişlerdir, bu da yerleşimlerin farklı mekânsal kurgularının, farklı ilişkileri oluşturduğudur. Bu ilke; paylaşılan toplu mekânları azaltmaya giderek, oturanlar arası ilişkiyi azaltmak, her yerleşmede özel aktivite sağlamak şeklinde çeşitlenebilir. Sirkülâsyon alanı koyarak her ayrı mekânın açılımını ayrı kurgulamak da eklenebilir. Banliyö evi örneğinde, sokak ve ev aralarındaki mesafe her zaman korunmaktadır. Bu daha büyük bir egemenlik alanının içinde inşa edilmiş form ve bu alanın dışındaki kamusal alan arasındaki belirli bir gerilimi sağlamaya yaramaktadır. Banliyö evinin ön bahçesi, ara bir mekân olarak tanımlanabilir. Evler belirli bir şekilde geri çekilmiştir (Lawrence, 1987).

Habraken (1998), banliyöyü şöyle yorumlar: "Tamamen kentsel olan bir çevrede, bina ve sokak yakın ilişkidedir, birliktedir. Cadde duvarının bir parçası ön cephe formundadır. Banliyöde cadde duvarı çözülmüştür ve bir ön bahçe egemenlik alanı sınırı ile ev arasında geçişi sağlar. Banliyöden şehre doğru gelirken ise bina ve cadde arasındaki mesafe azalır (Şekil 5.4).

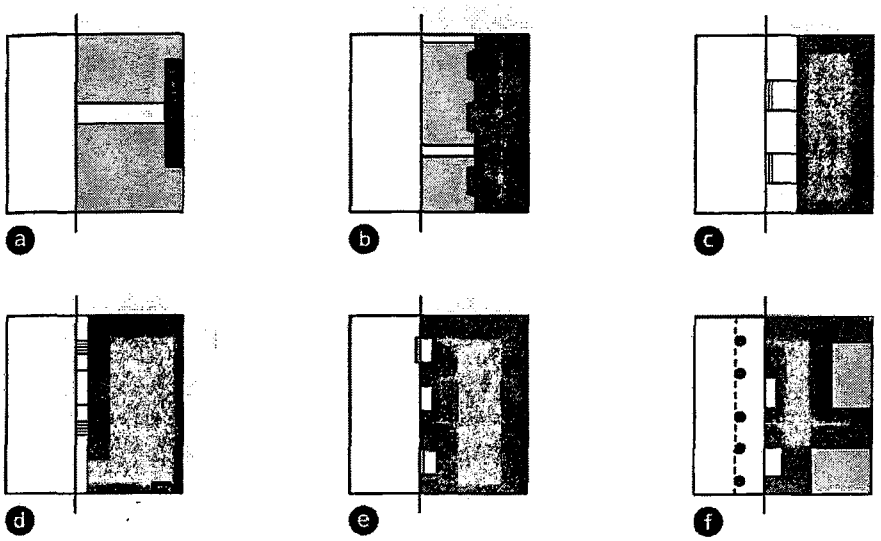

Şekil 5.4. Farklı egemenlik alanı-konut sınırı ilişkisi (Habraken,1998).

Ön bahçe daraldığında sınıra olan ihtiyaç fazlalaşabilir, çünkü sokak artık çok yakındır ve ön bahçe geçilebilir hale gelmiştir. Alçak duvarlarla, demirlerle, tel kafeslerle çözülmüş ve bitkilerle işaretlenmiş, yaya yürüyüş yolundan az bir yükseklikle ayrılmış farklı sınırlar da vardır. Cadde veya sokak boyu uzanan bu ayrım elemanı sınırın iki yönlü tanımlama görevinin yansıması olarak özel bahçeleri belirlerken yürüyüş yolunu da belirtmektedir.

Bir sonraki alt bölümde 19. yüzyıl başında teknolojideki, toplumsal hayattaki ve bunlara bağlı olarak yapısal çevredeki değişimleri, dönüşümleri ele alarak ev ve çevresindeki yansımalar ele alınmaya çalışılacaktır.

5.2. Modernizmi Hazırlayan Ortam

Modernizm mekânların yapısını ve üretimini, halen etkileri görüldüğü şekilde değiştirmiş, yeniden kurgulanmasını getirmiştir. Antony Giddens (1994), "modernizmin" toplumlar üzerinde süreksizlik, bağlamdan koparma ve düşünümsellik gibi etkiler yaptığını belirtmiştir. Süreksizlikte, ani gelişme ile gelen çözümlerin toplumu, kültürü ve geçmişi koparması söz konusudur. Bağlamdan koparma her şeyin bir yere ait olma özelliğini yitirmesi durumudur. Bu, insanların veya çözümlerin her yerde olma durumu olarak da açıklanabilir. Düşünümsellik ise kendiliğinden gelişmenin yerine, zihinsel süreçlerin çözümlerinin öne çıkması durumudur. Çağdaş teknolojik gelişmelerle, sonuçta yeni bir mekan kavramı ortaya konmuştur.

Teknoloji, İletişim ve Ulaşım

Yeni teknolojiler, endüstriyel hareketler, ulaşım sistemlerinin gelişmesi, araba ve hızlı trenlerin daha yaygın hale gelmesi ve kullanımının artması yerel hareketin hızını arttırmıştır. Yerleşim yoğunlukları hızlı bir şekilde dağılarak daha uygun bir anlayışla tekrar düzenlemeye tabii tutulmuştur. Ticari merkez çekirdekli kent modeli çoğalarak bunu çevreleyen konut alanlarıyla desteklenmesi sağlanmıştır (Rowe, 1993).

Bu dönemde banliyö ağının geliştirilmesiyle, kullanım alanlarının fonksiyonel olarak ayrıldığı görülmektedir. Sanayi devriminin erken zamanlarındaki iş yerlerine yakın yaşam mekanları kurgusu yerine, firmaların iş ortamları ve marketlerin çevresine toplanmasıyla çevreye, insan aktivitesine izin veren, çok büyük bir esneklik getirilmiştir. Hızlı hareket etme durumu mekanların algısının dolayısıyla tasarımının da değişmesine neden olmuştur.

Rowe'a göre (1993), iletişim, medya ve küreselleşme, bir yer ile diğer bir yer arasındaki farkı azaltmıştır. Benzerlikler artarak, dünyanın her yerindeki modern kentler birbirini andırır olmuştur. Bağlantılı olarak, insanın kafasındaki "yer olgusu", kültürel aktiviteleriyle bir mekanı farklılaştırma zarar görmüştür. Hız ve iletişim etkisi ayrımın vurgusunu yapacağına, benzerliğin vurgusunu yapmıştır. Manzara, hareketin hissi, saydamlık, sanatta da geçerli olan haline gelmiştir.

5.3. Modernizm, Şehir, Konut ve Sınırlar

Sanayi devriminden itibaren modern üretim süreci fabrikalarda çok sayıda işçi istihdamını gerektirmekteydi. Gereken taşıma sistemlerinin olmaması nedeniyle, işçiler nerede çalışıyorlarsa, o bölgeye yakın yerlerde yaşamak zorunda kalıyorlardı; bu da kargaşa ve aşırı bir yoğunluk getirmekteydi. Bu yüzden fabrikalar, işçi konutları ve diğer yaşamsal düzenlemeleriyle birlikte ele alınmaktaydılar (Rowe, 1993).

> 19. yüzyılın sonuna doğru teknolojinin gelişimiyle araba, otobüs ve tren ile ulaşım olanaklarının kullanımıyla, sanayi kentlerinin Rowe'un da bahsettiği yoğun yaşam koşulları çözülmeye başlamıştır. Bu taşıma sistemleri 20. yüzyıl başlarında özel otomobilin de artarak kullanılmasıyla gelişmiştir. Böylece kentsel sıkışıklık sorunu hız sayesinde rahatlatılmıştır. Seyahat hızının artması sonucu, mekandaki değişim, çok çeşitli insan aktivitelerine olanak veren esnek mekansal düzenlemelerle sonuçlanmıştır (Vance, 1977).

> Yerleşim yoğunlukları dağıtılarak, kentsel fonksiyonlar desteklenmiştir. Banliyö ağıyla kentsel aktivitelerin mekansal ayrımı söz konusu olmuştur. 1960'larda pek çok Amerikan şehrinde bir çok ticaret ve sanayi merkezleri banliyölere kaymaya başlamıştır. Daha önce yerleşim bölgeleri fabrikalara yakınlaşırken, artık firmalar işgücünün yoğun olduğu yerlere ve pazara yakınlaşmıştır. Sonuç çok merkezli kent formu olmuştur (Rowe, 1993).

"Standartlaşma" endüstrileşmeyle bağlantılı olarak mekanların dönüşümünde etkin olmuş, seri üretim ve standart parçalardan oluşturma düzeni kabul edilmiştir. Böylece bu dış görünüş mimarinin de yüzü olmuş, aynılık her yerde vurgulanmıştır.

Kracauer'e göre, kent açısından "seri üretim" modernizmin hareket halindeki süslemesi olarak kabul edilmektedir (Frisby, 1986).

İnsanların bir yerden diğerine sürekli hareketi ile bir yerin uzun süredeki deneyimi yerine pek çok yerin devamlı deneyimi geliştirilmiştir. Bir yere bağlı olma duygusu aza indirgenerek her yerin benzer örgütlenmesi sağlanmıştır.

Webber'in (1964) üzerinde durduğu modern taşımacılık ve iletişim sonucunda insanın kişisel ve özel yakınlıklar üzerine kurulu iş ilişkilerinin ve sosyal ilişkilerinin sistemini oluşturmaya yatkın duruma gelmiş olmasıdır. "Zamanın ve günlük hareketlerin ana fikri, yer ile ilişkilere bağlılığı büyük bir oranda azaltarak değişmiştir."

Modern kentlerde özellikle Amerikan örneklerinde, yoğun olarak "yer duygusu" ve yere olan bağlılık değiştirilmiş kişilerin sosyo-ekonomik durumlarının farklılaşması, ev ve çevresinin de değişimiyle sonuçlanmıştır. Modern kentlerdeki fonksiyonel ayrım sonucunda, yoğunluğu azaltılmış yerleşmeler olan banliyö, istenilen ve varılan sonuç olmuştur. Her şehir birbirine benzer düzenlerle donatılmış, farklılıklar en aza indirgenerek insanın hareketi desteklenmiştir.

5.3.1. Toplu Konut Üretimi, CIAM ve Bahçeşehir Yaklaşımı

Büyük ölçekteki bir mekan parçası olan şehir, sınırları, algılanabilir bütünü ve süreklilikleri ile tanımlanmıştır. Metropol ölçeğinde parçalı algı söz konusudur ve dış sınırlar daha belirsiz hale gelmektedir. Bunun yerine içerideki sınırlar derinleşerek büyümektedir. İnsan hareketinin artmasının ardından yaşananlar, çoğu ülkede benzer sonuçlara ulaşmıştır. En büyük değişimin 20. yüzyılın başında yaşandığı gözlemlenmektedir. Kentin imarlı alanlarında, konut üretimi sınırlı ölçekte ve geleneksel yapım yöntemleriyle devam etmekteyken, yatırımlardaki ölçeğin de

büyümesi ve ihtiyacın artmasıyla, konutun yerleşmeler ya da toplu bloklar halinde inşa edilmesi benimsenmiştir. İmarlı alanların dışına çıkılarak, bu oluşum demiryolu ve karayolu ağının gelişmesiyle desteklenmiştir. Bunların hepsi sosyal yaşamda bir değişim yaratmış ve Giddens'ın bahsettiği, mekândaki süreksizliğin artmasını sağlamıştır. Bu çerçevede "bahçe şehir" kurgusu önemlidir ve ileride açılacaktır.

Şehrin kurallarına, tanımlı bütününe bağlı olma zorunluluğunun kalkması ile yerleşimin yeni teknoloji ve yapım yöntemleri ile daha serbest tasarlanabilme boyutunu getirmiştir. Yeni mimari dil yaratılarak, geleneksel olandan farklı bir tasarım ve üretimi benimsenmiştir. Burada özellikle CIAM, şehir ve konut tasarımı konularında yönetim, üretim ve tasarım çevrelerini etkileyen toplu kararların alındığı bir organizasyon olarak oldukça önemlidir.

CIAM (The Congres Internationaux de I'Architecture Moderne)

Le Corbusier, yeni bir mimari estetik gelişiminin kitleleri en çok etkileyen mimar ve yazarlarından biri olarak, 1923 yılında yayımlanan "Vers une Architecture" isimli kitabındaki yorumları, "Bir ev içinde yaşanılan bir makinedir" ve "Mimarlık formların ayrımının ustaca kurgulanması, ortaya konmasıdır" ile fikrini ortaya koymuştur (Doordan, 2002). Birinci yaklaşım, binalardaki fonksiyon özelliğinin makinelerle ilişkisini tanımladığı, ikincisi ise mimarlığı heyecanlandıran ve harekete geçiren görsel bir sanat olarak tanımladığı yaklaşımıdır.

1925'de yayınladığı, modern şehir tasarımı üzerine olan "Urbanisme" isimli kitabında radikal anlamda farklı bir şehir düşünmüştür. Geometrinin güzelliğini, modern makinaların kesin mükemmelliği ile birleştirmiştir. Ona göre, yaşadığımız bu zaman geometrik olan zamandır (Le Corbusier, 1929). Le Corbusier için, mimari formdaki geometrik kesinlik, modern anlamdaki üretimle ve standardizasyon ile uyumludur.

Le Corbusier, modern dünyanın mimar için yeni açılımlar oluşturmakta olduğu, yeni malzeme ve tektonik olasılıkları önerdiği ve bunun yeni bir mimari estetik gerektirdiği yaklaşımlarında desteklenmiştir. Birçok mimar onun "modern toplum kendine has dilini geliştirecektir" inancını paylaşmaktadır. 1928'de yirmi dört mimar, İsviçre La Sarraz'da gerçek modern mimarlık adına toplanarak, CIAM'ı kurmuşlardır. Bu organizasyon mimarların birlikte hareket etmesini sağlayarak

mimarlıkta gelişmekte olan modern hareketi hızlandıracak ortamın hazırlanmasına çalışmıştır.

> Ciam'ın kuruluşu, Modern Mimarların kuramları için, girişim ve gerçekleşme kararını işaretlemektedir. La Sarraz deklerasyonunda mimarlığın izole edilmiş bir şekilde yönetim ve politikadan ayrı olarak var olamayacağı, fakat ekonomik ve sosyal şartların da geleceğin binalarını temelden etkileyeceği belirtilmiştir. Toplum artık daha sanayileşmiştir, mimarların ve de yapı endüstrisinin yöntemlerini daha rasyonel hale getirmesi, yeni teknolojileri benimsemesi ve daha büyük istekle çabalamaları hayati önem taşımaktadır. CIAM'ın erken yaklaşımları kentsel tasarım açısından oldukça katı sayılabilir. "Kentleşme daha önceden varolan estetik yaklaşımın kurallarıyla şekillendirilemez; varlığı fonksiyonel bir düzende, vurgunculuğun satışların, mirasların sonucu olan karmaşık arazi bölümlenmesine, bütüncül ve yöntemsel bir toprak politikası ile son verilmelidir."fikrini benimsemektedir (Doordan, 2002).

Tüm bu yaklaşımlarla, özellikle o dönemdeki Avrupa şehirlerindeki caddelerin, sokakların, dükkânların ve evlerin düzeninden vazgeçilerek, bölgelere ayrılmış, standartlaştırılmış yerleşimleri olan iş, ev ve eğlence için ayrı alanların tanımlandığı şehir amaçlanmıştır.

CIAM, tarafında düşük maliyette konut üretimi, toprak kullanımı, kent tasarımı, farklı konut blokları gibi konularda toplantı düzenlenmiş, ve "Fonksiyonel Şehir" başlığıyla yapılmış olan kongre sonucunda, 1933'de Athens Charter olarak bilinen doküman hazırlanmıştır. Bir çok şehrin analizleri ve kentsel problemlerine getirilen çözümler sunulmuştur. Birbirinden ayrık yerleştirilmiş, yüksek apartman bloklarını kapsayan, katı bir fonksiyonel şehir fikri desteklenmiş ve şehrin her bölümünün yeşil kuşaklarla birbirinden ayrılması kararı alınmıştır. Sonuç 1943'e kadar yayımlanmamıştır, ama karar mekanizmaları üzerindeki etkileri savaş sonrası Avrupa'da yapısal çevrede görülmeye başlanmıştır.

Bu kapsamda, şehir tasarımı, önemli dört kategoriye uygulanabilen, fonksiyonel şartlarıyla tanımlanmıştır. Bu kategoriler konutlar, iş, eğlence ve trafik başlıklarında toplanmıştır. Modern hareketin planlama ideolojisi sosyal ve ekonomik konuları vurgularken tarihsel modelleri tamamen reddetmiştir.

Yöneticileri, CIAM'ın savunduğu ideal şehir yaklaşımının neden olacağı bir yalıtım ve toplumsal çöküş ortamının endişesini duymuşlardır. Bunu açıkça belirtmiş olmalarına rağmen o dönemde Avrupa'lı hükümetler, söz konusu blokları savaşta yıkılmış olan şehirlerinin üzerinde inşa etme hazırlıklarına başlamışlardır. Son CIAM

toplantısı 1956'da yapılmıştır. Hareketin, sosyal düzene düşman olan kentsel peyzajın yaratılması sonucunda oluşabilecek bir çöküş durumunu ortaya koymasına karşın, 1950'lerin ortalarında etkileri yoğun olarak görülmüştür.

Bahçeşehir Yaklaşımı

Konut tasarımı 20. yüzyıl mimarisinde özel bir yer almaktadır. Kentsel nüfusun artması ve etkinliği sonucu erken 20. yüzyılda sürekli büyüyen konut sorununa yeni çözümler aranması gerekmiştir. Yerleşmeler artık dışa açık bir şekilde, sınırsızca genişleyerek değil, kapalı bir düzen amaçlanarak geliştirilmektedir. Toplu ulaşım olasılığını sağlayan kara veya demiryolu da bu yerleşmelere yakın geçirilerek, parçaları ana merkeze bağlamış olacaktır.

"Bahçeşehir" fikri, geleneksel şehir düzenine bir alternatif olarak Ebenezer Howard tarafından 1898 yılında "Tomorrow: A Peaceful Path to Real Reform" (Yarın: Gerçek Reforma Barışçıl bir Yol) isimli kitabında açıklanmıştır. Daha sonra bir Bahçeşehir Birliği oluşturularak fikrin gerçekleştirilme ve geliştirilme yolu bulmaya çalışılmıştır. 1903 yılında ise İngiltere'de, Howard'ın düşündüğüne paralel olarak düzeni Raymond Unwin ve Barry Parker, Letchwort ve Hampstead'de ilk bahçeşehir planlamalarını gerçekleştirmişlerdir (Doordan, 2002).

Avrupa'da oldukça yankı uyandıran bu yaklaşım, elenen ve değiştirilen taraflarıyla, yorumlanmış, gelişerek çeşitlenmiştir. George Metzendorf'un 1909'da tasarladığı Almanya'da, Margarethenhöhe'de de bir çarşının, pitoresk (resimsel) yol cepheleri ve tip konutların yeşil bir kuşakla çevrelenmesi durumu ideal düşünceyle örtüşmektedir. Fakat, bu Howard'ın tanımladığı alternatif toplumsal düzenin alışılmamış biçimi olmak yerine, sanayi işçileri için düşünülmüş bir banliyö konut çözümü olarak işlemektedir (Doordan, 2002).

Bahçeşehir konut örneklerinde, eğrisel, pitoresk yollarıyla, cepheleriyle, arka bahçe zincirlemeleriyle daha eski karakterli tiplerin yanında, çok daha rasyonalist olarak, Almanya'daki Westhausen, Dammerstock gibi örnekleri de vardır. Zamanla, devasa blokların bir arada yapıldığı toplu konut örnekleri bunların yerini alacak ve kent bu unsurla dolacaktır (Rowe, 1993).

Yapım ekonomisi sektörünün, merkezi yönetimlerin ve belediyelerin de katılımıyla farklı bir boyut ve ölçekte gelişmeye başlamasıyla 1902'de Hollanda Milli Konut Programına geçmiş, kentsel gelişimi kontrol etme amacıyla, Belediye Planlarının

hazırlanması, toplu konut adına yeni yapı kodlarının oluşturulması, fonların ve finans kaynaklarının yaratılması için adımlar atılmıştır. Hollanda'da "Kiefhoek" yeni ve önemli yerleşmelerdendir. Hollanda'daki konut deneyiminde bir yanda tasarımda görsel serbestlik varken, diğer yanda seri üretimin sonucu oluşan standartlaşmış binaların sınırlı çeşitliliği de mevcuttur. Yeni uydu konut toplulukları tarihsel şehir merkezinin dışında gelişmiştir (Doordan, 2002).

Almanya'da ise özellikle, Frankfurt am Main'de kentsel yapıyı modernize etmek ve konut stokunu, her sınıftan vatandaş için erişilebilir kılabilmek için genişletme programına gidilmiştir. May bunda aktif bir rol oynamıştır. Römerstadt, May'in en önemli tasarımıdır. Burada sıralar halinde düz çatılı bütünleşik konutlar tasarlamış, bunları dairesel sokaklara yerleştirmiştir. Erken dönem fotoğrafları çok çıplak bir alan tanımlarken, yeşil elemanların gelişmesi ile bu etki azalmış ve bütüncül etkiyi zenginleştirmiştir (Şekil 5.5).

Şekil 5.5. Römerstadt'dan bir sokak (Rowe,1993).

Ayrı bir düzen olarak düşünülmüş bir bahçe şehiri çevreleyen sınırın nasıl çekileceği başlı başına çözüm isteyen bir problem olarak durmaktadır. 20. yüzyıl deneyiminin pek çok çeşitlilikte sınır çekme dağarcığı, belirli soyutlamalarla tipleştirilebilecek sınır oluşturma kalıpları bulunmaktadır. Bunun da kendi içinde, teğet geçen yola, çevredeki boşluğa sınır çekme gibi farklı bileşenleri bilinmektedir. Bundan sonra dışarıdan ayrılmış bu yerleşmenin iç kurgusunun nasıl olacağı problemi çözüm beklemektedir. Bu, farklı çeşitlilikte yolların, çıkmaz sokak, cep, avlu ve arka bahçelerin kurgusu sayesinde bir düzen oluşturmasıdır. Tanımlanmış açık alanların, şehirdeki tanımlanmış yapıdan farklı şekilde, yoğunluk olarak düşük kurgulanması söz konusudur. Bu tür toplu ve büyük ölçekli konut üretimlerinde, yerleşimin asıl özelliğini kazanabilmesi için zaman geçmesi gerekmektedir (Bilgin, 1988).

5.3.2. Sınırlardaki Değişim

Modernizmde geneksel anlamdaki "içte" bir yer değiştirme yaşanmıştır. İç ve dışın ilişkilerinde bir kayma meydana gelmiştir ve bu özel ve kamusal olan üzerinde de gerçekleşmiştir. Mahremiyet hissi zayıflatılmıştır. Modernizm mahremiyetin genelleşmesi ve kamusallaşması ile aynı zamanda meydana gelmiştir. Sınırların bu şekilde yeniden çizilmesi sırasında farklı mekan çözümlerine ulaşılmıştır.

"Tüm sınırlar şimdi yer değiştirmektedir. Çevredeki pek çok etken ve gelişme "iç ve dış" arasındaki, derinlik ve yüzeyin arasındaki, yolun, iç mekanın ve diğerleri arasındaki eski sınırları çatlatan ona zarar veren bir mekanizma olarak anlaşılır. Büyükşehir hakkında ilginç olan insanların hıza, devamlı olan harekete, hiçbir şeyin durmaması hissine ve sınırın olmaması anlayışına uyum sağlama zorunluluğudur. Bu rahatsız edici hareket, sınırları yok eden hareket yeni bir algı durumuna gelmiştir, bu da modernizmin markası, kimliği olmuştur" (Colomnia, 1998).

> Bütün sınırlar birbirinin etkisindedir. Colomnia (1998), demiryolunun yerleri, yer olmaktan çıkarıp, kendini yeni ve akışkan bir sınır olarak ortaya koyduğunu belirtmektedir. "Demiryolu ona göre iç ve dışın arasındaki eski farklılıkları boşaltmıştır. İstasyonlar şehirlerin eski kapıları olarak bilinmesine rağmen, etkileri hudut fikrinin yerinin değişmesini sağlamıştır. Şehirler sadece kalkış ve varış noktası haline gelmiş, demiryolu etkisiyle birer nokta haline gelmişlerdir.Bu da demiryolu hâkimiyeti alanıdır. Bu mekan, çevresini çeviren doluluğu değil, sadece nokta ve yönleri fark etmektedir. Bu mekanın sınırları bilinmeyebilir, fakat ilişkilerini olan bir mekandır. Modernizmin özelliği olan metropolde her egemenlik alanını çevreleyen geçilemez sınırların varlığı, dıştaki sınırların yapısı değişmiştir ve artan bir şekilde yayılmaktadır. Sınırlar geleneksel kenti oluşturan temiz açık sınırlardan çok daha karmaşık sınırlılıklar haline gelmişlerdir."

Şehirlerin etrafındaki sınırlar fiziksel olarak geçirgen durumlardır. Bunlar devlete ait düzenlenmiş yeşil kuşaklar olabilir. Bölgesel planlama sınırları içinde duruma göre oluşmuş düzenlemeler veya sınırlamaların kullanıldığı durumlar olabilmektedir. Şehrin yasal sınırları yakınından geçen bir akışkan sınır otoyol olabilir. Bunlar iki taraflarındaki yapıların ve aktivitelerin durumlarına göre tanımlanan "sınırlar" halinde ele alınabilirler.

Marcuse (1999) bugün duvarların, ayıran fiziksel duvarlarının şehrin çevresinden çok şehrin içinde olduğunu kabul etmektedir. Daha doğrusu, ekonomik olarak bir bütün olan fakat içte ayrılmış metropol alanı içindedirler. Duvarlarının karmaşık kullanılmasıyla modern kentsel alan önceki yüzyıllarda bilinen tüm durumlardan

farklı bir konuma geçmiştir. "Modern metropolün, eski şehir devletlerinden daha az olmaksızın, Janus gibi iki yüzlü olma durumunu besleyerek ve göstererek sınırları kullanmaktadır. Burada kent tasarımı şehrin verimliliğini, sürekli sınırları, uyumsuz bileşenleri, egemenlik hiyerarşilerini işlemek üzerine çalışmaktadır. Şehrin sınırları, bu sürekli diyalektiği pekiştirerek, yansıtmaktadır. Kent arada kalmış durumlarda var olur; sınır bölgeler, bölgesel geçişler, giriş ve açıklıklar, bir gerçeklikten diğerine geçişler, tüm bu durumlarda ve günlük hayatın içinde kaynağını bulur (Waterhouse, 1993).

Akışkan sınırlar mekanın sınırlarını ve bütünle ilişkisini kuran öğelerdir ve ana hareketin dışında kalanı belirler. Modern şehirdeki sınırsal değişimler ya da kaymalar, alt ölçekte yerleşim bölgelerine ve konuta yansımıştır.

5.3.3. Konutun Sınırları

Modern dönem adına konutta "iç ve dışın" ilişkisini değiştiren en büyük gelişim, yapım yöntemi ve malzeme (çelik, cam vb.) konusunda yaşanmıştır. Böylece yapının ayakta durma sorumluluğu duvarlardan alınmıştır. Strüktürün farklı kurgulanması dış sınırda hafiflemeyi, pencerenin farklı ele alınmasını, camın büyük yüzeyde kullanılmasını, hatta bazen tüm dış sınırın cam ile tanımlanmasını da getirmiştir.

Konutta iç ve dış bağlantısı fazlalaşmış, mekân içindeki sınırlar azalarak, içeride de birbirine akan, akışkan bir mekân yaratılmıştır. İç ve dışın arasındaki duvarların yoğunluğu ve malzemenin doluluğu azalarak, ayrım derecesi düşürülmüştür. Bir iç mekân dış olarak görülmekte, iç dış haline gelebilmektedir. Sınırlar strüktürden bağımsız olabilmekte ve istenilen yerde istenilen şekilde yaratılabilmektedir. Bu da geleneksel konuttaki mahremiyet örüntülerini tamamen geride bırakmaya yol açmıştır.

Mekânı belirleyen duvarlar artık katı, küçük pencerelerle değil, malzemesinden arınmış, yeni yapım teknolojileriyle inceltilmiş ve büyük pencerelerle donatılmıştır; Bundan böyle, mekânı ve görüntüleri tanımlayan cam çizgilerdir. Duvarlar artık şeffaf olmayan bir evi oluşturmaktan çok, evin mekânı içinde yüzmekte veya havada durmaktadırlar. Pencere duvarın içindeki bir delik değildir artık, duvardan alınmış koparılmıştır. Büyük pencere, bir kağıt duvar gibidir ve üzerinde bir resim vardır. Bu bir resim duvarıdır, bir film perdesidir (Colomnia, 1998).

Le Corbusier, Frank Lloyd Wright, Mies van der Rohe tarafından gerçekleştirilmiş, özel konut olarak yapılmış olan pek çok örnekte, Colomnia'nın bahsettiği mekan ve sınır anlayışının en uç örneklerini gözlemlemekteyiz.

Konut iç mekânındaki dönüşüm, 20. yüzyılın başında birden bire olmamıştır; toplumsal, sosyal, ekonomik yapının farklılaşmasıyla kalıcı ve etkili bir değişim geçirmiştir. Eski dönemlerde evin içinde kamunun varlığı daha fazlayken ev aynı zamanda bir üretim alanıdır; muhasebe evi, alışveriş merkezi veya dükkândır. Bu evlerin toplumsal karakterleri zamanla azalmıştır, bunun nedeni ise söz konusu aktivitelere olanak veren ayrı odaların bulunmamasıdır. Bir çok durumda insanlar, mobilya organizasyonu ile değiştirilebilen büyük salonda yemek yemekte, yaşamakta ve uyumaktadırlar. Evin içindeki mahremiyetin gerçekleştirilmesi yüzyıllar boyu sürmüş ve gelişmiştir. Rönesans döneminde ve ondan sonraki dönemlerde burjuva ve aristokrat aileler eski dönemdeki gibi büyük salonlara da yaşamaya devam etmişlerdir.

17. yüzyıldan başlayarak, burjuva sınıfındaki ekonomik geleceğin yükselmesinin yaşanmasıyla aile dışı kişilerin evdeki varlığının farklılaştığı görülmektedir. Öncelikle buna bir sınır getirilmiş, zaman içinde tek salon olan evler duvarlarla bölünüp, kapılarla desteklenen odacıklar kurgulanarak, dışa karşı yapılandırılmış ve aile içi mahremiyet yükseltilmiştir.

> "Her odayı kendi fonksiyonu ile etiketlemeye çok fazla şartlanılmıştır; konuşmalarda ve kat planlarında kişilerin içgüdüsel olarak yapılmış bir mekana yerleştiklerini anlaması çok zor bir şey haline gelmiştir. Oysa yerleşme fonksiyonel olmak yerine temelde egemenlik esaslıdır. Tarihsel olarak baktığımızda, geleneksel ev tipleri fonksiyon isimleriyle pek anılmamaktadır: birinci kat veya asma kat (mezzanine), tavan arası (attic), kiler veya mahsen (cellar), ufak veranda (stoop), veranda (porch) fonksiyonları tanımlayan tanımlar değildir. Binadaki olaylar ve fonksiyonlar belirli odalara veya mekânlara bağlı değildir, daha çok, belirli bileşenlere veya mevcut oluşumları sunan, şömine, belirli tip pencere, yola veya arka bahçeye açılan kapılara bağlıdır. Sıcaklık verme, ışık, caddeye bir manzara, dinlenmek için bir köşe gibi belirli bir yönlenme öneren belirli kullanımları cesaretlendirir. Her mimari eleman, yerleşimin büyük odaların içinde egemenlik alanlarını aratan küçük oyununu davet eder. Bu yüzden mimari, mekânların ve formların farklı topografilerini önererek yerleşmeyi destekler. O zamanlar binalar daha çok kişilerin aktivitelere bağlı olduğu verilerle, ocak, pencere, uyuma nişine göre yerleştirilirdi (Habraken, 1998)."

Modernizm konutta da şehirde olduğu gibi fonksiyonel bölümlenme önermiştir. Konutun toplu yapılma gerçeği ve standartlaşmanın yardımıyla, konutlarda iç ve

dışta benzerlikle çoğaltılmıştır. Daha önceden her şekilde kullanılabilen, çok amaçlı oda yapısı belirli fonksiyonlara adresli olarak tanımlanmaya başlanmıştır.

"Evin modern değişimi görüntülerin, hareketli görüntülerin oluşturduğu duvarlar tarafından tanımlanmış bir mekânla sonuçlanmıştır. Ev artık medyanın ve toplumun mekânı olmuştur. Amaç sadece görmektir. Dışarıda olmak görüntünün içinde olmaktır, görünen olmaktır, fotoğraflarda, magazinde, filmde, televizyonda veya pencerede fark etmemektedir" (Colomnia, 1998).

Modernizmde, konuttaki en büyük değişimler, mekânı çevreleyen, örgütleyen duvarlar ve bunların önerdiği açılımlarda olmuştur. Bu anlamda içte ve dışta varolan duvarlar ve açılımı olan pencereye iki farklı yaklaşımdan, Le Corbusier ve Loos'un açısından Colomnia'nın çizdiği çerçeveyle bakmak, konut ve sınırları adına bazı başlıkları vurgulamayı sağlayacaktır. Her türlü pencere fikri, iç ve dıştaki durumu da, özel ve kamusal mekân arasındakini de belirlemektedir.

> "Görmek" Le Corbusier için en temel aktivitedir. Evi dünyayı görmek için bir kurgu olarak düşünür, o göstermenin mekanizmasıdır. Korunak, dıştan bir ayrımdır, pencere ise evin dışındaki korkutucu dünyayı, bir kontrollü, garantili, güvenli resme dönüştürme yeteneğine sahiptir. Yerleşen zarflanmıştır, sarılmıştır, resimlerle korunmaktadır. Le Corbusier, pencere evin en sınırlanmış organıdır der. Onun için pencere daha çok bir "göz" gibidir. Artık cephe, duvarı binanın ağırlığını taşımakla görevli ve sorumlu tutan geçmiş bina teknolojileri ile sınırlandırılmış değildir. Bu çerçevede evin gerçek tanımını döşeme katmanları ve tüm çevresinde ışık duvarları olarak yapmaktadır. Işık duvarları, pencere fikrini yeniden tanımlamıştır. Bugüne kadar pencerenin fonksiyonu, ışığı ve havayı sağlamak ve dışarıya bakmakken, o bu fonksiyonlardan sadece birini tutar: Dışarıya bakmak. Kapıların dışını görmek, dışarıya sızmak. Bu ilişki, mekânın sonsuzluğu ile vücudun deneyimi arasındaki kontrastla oluşmak zorundadır, bu vücut endüstriyel dönemde bir vekil makine haline gelmiştir (Colomnia, 1998).

Le corbusier'in yatay penceresinin çerçevesi manzaradan bir şeyleri keser. Yatay pencerenin yaptığı, diğer yönden birinin manzarayı doğru algılaması ve almasını sağlamaktır.

Modern yerleşme ve yaşam probleminin çözümü için, Le Corbusier'e göre kendini yerleştirmenin üç faktörü vardır: Plana karar verme, çevrenin fotoğrafına karar verme, çevreden fotoğraf çekme. Yaşamak ve yerleşmek resmi oluşturmaktır. Bu evin planlaması çevresi olmadan önceden bitirilerek, coğrafyanın demiryolu ile belirlendiği bir zamanda, yerleşmek için bir parça toprağın arandığı ev midir? Bu ev

resim için çizilmiş bir çerçeve midir? Le Corbusier için iç mekan dıştan korunma sistemi olarak açıklanmamaktadır artık. Dış ve iç ayrı ele alınmaktadır. Kitlesel iletişim çağında pencere düz bir imgeden fazlasını sağlamaktadır. Pencere bir ekrandır (Colomnia,1998).

Loos'un evlerinde ve iç- dış yaklaşımında durum biraz daha farklıdır. Loos'un evleri kendini dışa çeşitli şekilde kapatmışlardır. Loos'un evlerindeki pencere Le Corbusier'de olduğu gibi manzarayı çevreleyen değildir. Pencere sadece bir ışık kaynağı olarak kullanılmış ve perdelerle örtülmüştür, oturanlar pencereyi arkalarına alıp odaya bakmaktadırlar. Bu durum genellikle bir içten diğer iç mekâna bakan pencerelerle olur ve mekânda rahatlık, mahremiyet ve kontrol açısından seçilmiştir. Evin içine dönük bakış pek çok Loos evlerinde görülür.

> Mimarlık sadece gözlem olayını oluşturan basit bir platform değildir. O konuyu oluşturan gözlem mekanizmasıdır. Katılımcısını çevreler ve kapsar. Loos şöyle demektedir: "Evin dışa bir şey söylemesine gerek yoktur, bunun yerine tüm zenginliğini ve manifestosunu içeriye söylemelidir." Loos iç ve dış arasında radikal bir fark düzenler. Kişinin, mahremin ve metropolitan varlığın sosyal hayatı arasındaki ayrımı yansıtmaktadır. Yine bir izleme vardır ama bunu daha içe dönük yapar ve çerçeveyi içte oluşturur. Loos mekansal bir hacmi çerçeveler. Klumer villasının yatak odası veya kendi apartmanındaki şömine bölümü gibi. Bu çerçeveden düzleştirme efekti verir, daha çok bir fotoğraf gibi görünmesini sağlar. Loos'un iç mekanınını adreslemek, Loos'un konusu bu duvarı yaşanır, içinde oturulur kılar. Bu içinde yaşanılırlık, bu sınır üzerinde bir tansiyon oluşturur ve onun işine karışır. Loos un kendi evinde bir maximum tansiyon vardır, bu da hep bir açılım, giriş veya sınırla ilgilidir (Colomnia, 1998).

Le Corbusier'in evlerinde Loos'un aksine bir durum söz konusudur. Onda çerçevelenmiş manzara veya çevre vardır. İki farklı yaklaşım kendi içlerindeki iç ve dış değerlerle varolmaktadır. Birinde dışarıya ve onun içerideki gösterimine odaklanma varken, diğerinde ise içteki gösterilen çerçevelenerek izlenen önemli olmaktadır.

Modernizmde, içle dışın ilişkisi farklılaşmıştır. Tüm bu yapı sınırların varlıkları, yarattıkları ilişkileri ve sürdükleri iletişimle belirlenmektedir. Onlardaki değişim, ilişkilerdeki değişimi getirir. Bunun yansıması konutta da yaşanmıştır. Hatta büyük ölçekte şehir yapısındaki ve sınırlarındaki gelişmeler, konutu da doğrudan etkilemiştir.

5.4. Bölüm Sonucu

20. yüzyılın başındaki teknolojik gelişme ve endüstriyel hareketlerin etkisiyle kent, yerleşim, konut ve ilişkilerinde yaşanan değişim, sınırlara da yansımıştır. Yerleşme ve konut üzerine tanımlanan yeni önermelerde (bahçe şehir gibi) sınırlardaki değişimi ve etkileşimi ortaya koymak, işlevlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamış, bu yaklaşım çok farklı ölçeklerdeki sınırların birbirini nasıl etkilediğini ortaya koyarak, bir sınır sisteminin varlığını kanıtlamıştır. Evi şekillendiren unsurlar incelenmiş, modernizmin ev ve çevresindeki sınırların üzerine olan etkisi netleştirilmiştir.

Bir sonraki bölümde, Türkiye'de şehir ve konuttaki modernleşme ele alınarak, dönemin analizi yapılacaktır. Yeni uygulanan konut ve yerleşme biçimlerinin anlaşılması sağlanarak Bahçelievler ile ilgili bağlantılar kurulacak ve alan çalışması detaylandırılacaktır.

6. ANKARA BAHÇELİEVLER - İLK PLANLI TOPLU YERLEŞME GELİŞİMİ VE SINIRLARA BAĞLI BİR ANALİZİ

Sınırlar, modernizm ve konut çerçevesinde tanımlanmış olan bu tezin alan çalışması olarak çok ölçekli bir açılıma olanak verecek yerleşme seçiminde kriterler önemlidir. Yapılan kapsamlı bir literatür araştırması ile modern dönemin ilk evresine ait İstanbul ve diğer büyük şehirlerdeki tekil konut örnekleri incelenmiş fakat, konutların çevreyle olan ilişkileri hakkında yeterli veriye ulaşılamamıştır. Bu konutların, modern dönem örnekleri olmalarına rağmen çoğu yıkılmıştır. Bu nedenle konut, sokak ve yerleşme ilişkilerinin de tartışılabileceği toplu bir yerleşme üzerinde çalışılması gerektiği görülmüştür.

Yeni kurulan Cumhuriyetin başkenti olarak modern örnekleri barındırabilme olasılığı daha yüksek olan Ankara'da yapılan araştırma ve kişisel görüşmeler sonucunda, alan çalışması için Bahçelievler bölgesi seçilmiştir. Bilinen örneklerden, Saraçoğlu ve Gazi Mahalleleri hedeflenenden sonra bir tarihte yapıldıklarından dışta bırakılmıştır.

Bahçelievler bölgesinde sokak ölçeğinde yerinde yapılan incelemeler, literatür araştırması, kişisel görüşmeler yolu ile bu bölge konusunda derinlemesine bilgi edinilmiştir.

Bugünkü haliyle çevrenin dokusundan ayırt edilmesi mümkün olmayan bu yerleşimin detaylı izlerine, sınır değerlerine ulaşmak için daha kapsamlı bir literatür ve tespit çalışması gerekmiştir. Ankara Büyükşehir ve Çankaya Belediyeleri Arşivlerinden bölge ile ilgili Parselizasyon ve İnşaat Tarzı Planlarına, kooperatif yazışmaları ve konut planlarına ulaşılmıştır. Bahçelievler yerleşimine ait tespit edilen on dört konutun altısının kısmi iç tespitleri ve oturanlarla kişisel görüşmeler yapılmış, bölge hakkındaki eksik bilgiler paylaşılarak tamamlanmıştır. Diğer yandan Jansen konusunda gelişen araştırma ile Almanya'daki çalışmaları üzerine literatür tarama, arşiv çalışması ve kişisel görüşmeler gerçekleştirilmiş ve kendisiyle ilgili

toplanan detaylı bilgiler, tasarımcı kimliğini ve Bahçelievler'de yapmak istediklerini anlamak açısından çalışmaya önemli katkı sağlamıştır.

Bu bölümde, Bahçelievler'deki ilk planlı yerleşimin sınırlarına bağlı bir analiz açılmaya çalışılacaktır. Bu analiz için Bahçelievler'in seçilme nedenlerinden biri, sınır oluşumunu daha herhangi bir yerleşme tanımlaması yokken, en baştan itibaren görme imkanını vermesidir. İkinci olarak, Jansen'in planlamasının getirdiği gerek yerleşimin, gerekse konutların sınırlarının ve sınır olasılıklarının zenginliği ve bütündeki mantığıdır. Bu planlamanın, çevresindeki pek çok uygulamaya etkileri bugün de halen görülebilmektedir. Özellikle yapıldığı dönem, konut sorunun çözümü amacıyla, yoğun olmasa da, önemli gelişmelerin yaşandığı ve gelenekselden farklı uygulamaları kapsayan imar hareketlerinin başladığı 1920-1940 dönemi arasıdır. Bu dönemde, ülkenin ve Ankara'nın durumu, modernleşme ve konut adına yapılan uygulamalar ve gelişmeler alt bölümlerde ortaya konulmaktadır. Kooperatif ve oluşumuyla ilgili genel gelişmelerden sonra yerleşim planları gelişiminin sınırların kurulması açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi, yerleşme, sokak ve konut ilişkilerindeki ve konuttaki sınırların analizi şeklinde geliştirilmektedir.

6.1. Türkiye'de 20.Yüzyılın İlk Yarısında Modernleşme ve Konut

Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilanı modernleşme başlangıcı olarak, Anadolu'da düzenli yerleşme adına önemli bir tarihtir. 1920'ye kadar olan dönemde, modernleşmenin dünyadaki diğer örneklerde olduğu gibi sanayi bağlantılı gelişmediği izleyebilmektedir. Anadolu'da, modernleşen ve geleneksel olan ortamların varlığı söz konusu olmakla birlikte, bu dönemdeki modernleşme hareketi bütünleşik ve sürekli gelişme gösterememiştir.

İhsan Bilgin'in (1997) de belirttiği gibi, farklı ihtiyaçlarına göre şekillenen konut ve yerleşme biçimleri görülmektedir. Bitişik nizam apartman, aile apartmanı, sıra ev, bahçe içinde sayfiye mantığındaki banliyö evi bu dönemdeki konut uygulamaları olarak tanımlanabilirler. Bu dönemdeki konutlar modernleşen herhangi bir ülkedeki konut biçimleriyle pek çok yönde benzerlik göstermektedirler. Depo, üretim, ticaret gibi işlevlerin artık konut sınırları dışına çıktığını ve yatma, yeme, ağırlama, yaşama gibi farklı fonksiyonların konutun iç sınırlarını şekillendirdiğini görmekteyiz. Haremlik-selamlık bölümlenmesiyle ve aynı tip odaların açıldığı orta sofasının varlığıyla, Boğaziçi Yalıları ve geleneksel konutlar da aynı dönemde söz konusudur.

Aynı dönemde şehircilik üzerine kapsamlı bir çalışma görülmemektedir. 1882'deki Ebniye Kanunu ile ancak bina aralarında yangın duvarları yapılmasına yönelik bir hüküm kabul edilmiş olup, caddeleri genişleten ve yeni düzenlemelere bağlayan bina cephelerine ve yüksekliklerine, parselasyona, inşaat tekniği ve teknik donatıya yeni tanımlar getirilmiştir. Ama bu yasada her yerleşimin, kasaba ve şehrin gereksinimini karşılayacak bir planın yapılmasının gerekliliği veya imar uygulamalarının ne gibi detaylı esaslara dayanacağına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır (Yenen, 1990).

1920 ve 1946 arası dönem dünyada, kapitalist sanayileşmenin yoğun etkilerinin görülmeye başladığı, kriz ve belirsizliğin söz konusu olduğu bir dönemdir. Türkiye'de ise Cumhuriyet'in kurulduğu ve tek partili devlet eliyle sanayileşmenin geliştiği bir dönem söz konusudur. Ekonomik olarak ülke içine dönülerek, kendine yetecek şekilde tanımlanan ulus devlet için verilen önemli kararlardan biri de başkentin Ankara olarak seçilmesi ve parçalı olan demiryollarının birleştirilerek bir bütün haline getirilmesidir. Bu durumda geleneksel ile modernin bir arada olması ve modernin geleneksel içinde adacıklar yaratması söz konusudur. Bu da devlet eliyle bir modern yapılanma olarak daha çok kent merkezlerinde, cumhuriyet meydanları, hükümet konağı gibi kamu yapılarında ve yeni yerleşim alanlarının imar planlarında düzenlenmesi ile kendini göstermektedir (Bilgin, 1997).

> Batıdan örnek alınarak yapılan toplu konut oluşumlarını iki şekilde görmekteyiz.:
>
> • İşçilerin barınması amacıyla, fabrika bölgelerinin yakınında, sanayileşmeye öncülük rolünü üstlenen devlet tarafından yapılan lojman konutlar.
>
> • Sosyal konut oluşturma amacından sapıp "mülk konut" üretmek amacına dönen kooperatif şekillenmesi.
>
> Tanımlanan iki konut deneyimi de az katlı, düşük yoğunluklu yaklaşımlarıyla bahçe şehir geleneğinde farklı yorumlarla uygulanmıştır. Farklı yerleşme biçimleri ve farklı sınır durumları yaratan çekirdek aileye göre amaçlanan konutlar, dış sınır ve iç sınır ilişkileriyle, batıdaki örneklerine çok büyük benzerlikleri taşımaktadırlar (Bilgin, 1997).

Dönemin gazeteleri, bütünleşmiş milli bir bilincin oluşumunda çok önemli rol oynamışlardır. Hakimiyet–i Milliye Gazetesi 1930'daki bir yazıda, Avrupa'daki modern hareketin temel ilkelerine halkı aşina kılmayı amaçlayarak, uluslararası mimarlık bildirilerinden alıntılar yapmıştır. O dönemde yerel pek çok mimar da bunları takip ederek batıdaki modern mimari paralelinde uygulamalar

yapmaktadırlar. Toplu konut uygulamaları dışındaki konut örneklerinde de daha çok batıdan alınmış çözümler göze çarpmaktadır.

Dönemin özellikle yaşam, aile ve kadın dergileri modern ev mekanını, yaşamını desteklemekte, batı örneklerini büyük bir özenle sergilemektedir. Bozdoğan'a (2001) göre, mimari ve iç mekân tasarımı bu dergiler sayesinde "medeni" hayat tarzlarının öğretmenleri kimliğine bürünmektedir. Bu dönüşüm, özellikle üst sınıfın ev içi kültür ve düzeninin dönüşümü çok daha önce başlamıştır. Ama her şeyden önemlisi, özel alanı etkileyen önemli toplumsal ve kültürel dönüşümlerin başlamasıdır. Bunlardan en önemlileri, Avrupai aile, evlilik ve ev hayatı anlayışlarının ülkeye girmiş olmasıdır.

Kadının eğitim durumunun iyileştirilmesi, iş hayatına katılmalarının sağlanması cumhuriyetten önce başlamıştır. Geleneksel haremlik-selâmlık ayrımı olan evler ortadan kalkmaya başlayıp, yeni sınır düzenlemeleriyle batı örneği takip edilmektedir. Dönemin değişim sadece Kemalist reformlarla oluşmamış ama pekiştirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır.

Özellikle Villa Savoye'in tamamlanmasından hemen sonra, Le Corbusier'in eser ve fikirleri dergilerce popülerleştirilmiştir (Bozdoğan, 2001). Muhit isimli dergide kübik evler tanıtılmaktadır Samih Saim, kübik bina için "aslında sade ve basit görünmekle beraber, asrın en iyi özelliklerini bünyesinde taşıyan kamil eser" tanımlamasını kullanmaktadır. Evin geometrik planı işlevselci ve rasyonalist olarak açıklanarak süssüz estetik, çağa uyan inşaat malzemeleri beton ve çeliğin sonucu olarak gösterilmektedir.

Geniş pencere, bol ışık ve hava, düz lekesiz satıhlar, girintisiz, çıkıntısız bina, sağlık ve hijyen kaynağı olarak sunulmaktadır. Tek sunulan tip kübik mimari değildir; birçok tarz ve farklı ülkeden örneğe yer verilmektedir. Vurgulanan esas ortak nokta Cumhuriyetin de desteklediği batı tarzındaki aile hayatı ve yaşam stildir.

Zamanın Yedigün Dergisi"ndeki kübik tarz evlerle ilgili Sibel Bozdoğan'ın (2001) özellikle belirttiği, bu yazılar ve o zamanki Türkiye'de inşa edilen örnekler değerlendirildiğinde, kübik tarz, düz çatıları, geniş terasları, balkonları ve kutu gibi hacimlerinin modernliğin ifadesi olarak benimsenmesine rağmen, modern anlayışının modern mimarinin mekânsal değil biçimsel bir tanımıyla sınırlı olduğudur. Serbest plan, açık mutfak, sürekli mekân akışı ve mekânlar arasında saydamlık gibi yeni

kavramların, odalar ve geleneksel mahremiyet kavramları açısından düşünmeye alışmış bir kültür tarafından hala sindirilmediği sonucuna ulaşmaktadır.

1936 itibariyle Yedigün Dergisi, bir Türk mimara model tasarımlar sipariş ederek bunları dergide yayınlamıştır. Banyodan ayrı olarak alaturka bir helânın eklenmesi, koridor veya sofa boyunca katı olarak odalara girişlerin verilmesi, bu tasarımlardaki farklılıklardır. Dış cepheler kübiğin özelliklerini barındırırken, iç mekanlarda mahremiyetin sınırlara etkisi sürdürmekte, mutfağın ayrı planlanması, misafir odası ile yaşam bölümlerinin ayrılması gibi kültürel öncelikler önemsenmektedir (Bozdoğan, 2001).

Bunun yanında Mimar dergisi incelendiğinde, mimarların modern villayı benimsedikleri ve daha uygun yerleşme çözümleri varken, Le Corbusier'in konut önerisini daha etkileyici bularak bu çerçevede tasarımlar yaptıkları gözlemlenmektedir. Mimari nesneye olan odaklanma çok fazladır ve modern oluşumun ana noktası sayılan şehircilik sorunlarına gerektiği kadar ilgi gösterilmekte ve ciddi olarak tartışılmamaktadır. Sadece bir kaç yayımlanan projede inşa edilmemiş farklı şehircilik yaklaşımların bulunduğu görülmektedir. Bunlar Seyfi Arkan'ın 1933 de sokak cephesi boyunca yüksek duvarlarla birleşen, farklı sınır ve sokak cephesi yaklaşımı ile bahçe içinde çözülmüş dizi müstakil ev tasarımı ile Tahir Turan'ın işçiler için sıra ev tasarımıdır.

> O dönemde batıdaki şehircilik ve konut çalışmaları (mahalle tasarımı, lojman, bahçe şehir, bölgeleme vb.) ile ilgili Nafia Vekaleti, Şehir Planlama Fen Komitesi üyesi, mühendis planlamacı Celal Ulusan'ın kapsamlı çalışmaları, Nafia İşleri Mecmuası ve Nafia Vekaleti Dergisinde yayımlanmış olmasına karşın, hükümetçe uygulamaya konmamıştır. Bu yüzden bunların uygulanmama nedeni sadece ülkenin maddi kaynaklarının olmaması değil, bunu yönlendiren politika ve siyasetin de bu yönde geliştirilmemesidir. Bu dönemde konutlar daha çok bahçeli müstakil ev, villa ve apartman (kira evleri) mahiyetindeydi. 1965 kat mülkiyeti kanununa kadar olan apartman tek bir aileye ait olan, aile fertlerinin ya da kiracıların oturabildiği apartman şeklindeydi; kat mülkiyetiyle beraber, bugünkü anlamda apartmanlar tüm diğer tip konutlardan daha yoğun şekilde üretilmeye başlandı (Bozdoğan, 2001).

Bu çalışmanın Ankara çerçevesinde gelişmesi nedeniyle Ankara ve özellikle Hermann Jansen'in zamanındaki imar uygulamalarının irdelenmesi uygun görülmüştür. Bu Bahçelievler'de sınırları incelemeye yönelik analizin daha nitelikli olarak yapılmasına olanak verecektir.

6.1.1. Ankara'nın İmarı

Yeni Cumhuriyet'in başkenti olarak seçilmesi ve büyük bir hızla ufak bir Anadolu kasabasından ulus devletin başkenti olmaya doğru gerekli yapısal kararların verilmeye başlanması Ankara için dönüm noktası olmuştur. Ankara'nın imarına ilişkin ilk önemli adım 16 Şubat 1924'de Ankara Şehremaneti Kanunu'nun çıkartılması ve 22 Mayıs 1926'da "Emlâk ve Eytam Bankası'nın" kurulmasıdır. İlk yıllarda bu bankanın kaynaklarını ve kredilerini Ankara'daki imar hareketine kullandığı gözlenmektedir. Ankara için bir diğer önemli gelişme de 1928'de Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Bu müdürlük için yetkiler oldukça fazladır ve Şehremaneti'ne değil doğrudan İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır.

Ankara üzerine ilk planlama girişimi, Şehremaneti'nin bir inşaat şirketine yaptırdığı yeni ve eski kente ait iki plandan oluşan düzenlemelerdir. "Löcher" planı olarak bilinen Yenişehir Planı onaylanmış ve uygulamaya konulmuştur. Eski kent planı ise komisyonca uygulanamaz bulunup reddedilmiştir. Bu dönemde konut sıkıntısı artarak devam etmektedir.

İmar Müdürlüğü kurulmadan, 1927 yılında Ankara'nın imar planı için davetli bir yarışma düzenlenmiş ve yarışmaya Almanya'dan Hermann Jansen ve J.Brix, Fransa'dan da L.Jausseley davet edilmiştir.

Sonuçların açıklanmasından önce Halk Fırkası binasında düzenlenen bir sergiyle yarışmacıların önerileri halka sunulmuştur. Diğer yarışmacıların yanında Jansen'in yaklaşımı şehircilik ilkelerinde güçlü, arazi kullanımında başarılı ve aynı zamanda gerçekçi bir proje olarak yorumlanmıştır. Jansen'in projesi, o dönem Şehremaneti'nin koyduğu sınırlara uyum göstermesi, jüri isteklerini karşılaması ve Cumhuriyet Yönetiminin beklentilerine paralelliğiyle birinciliğe lâyık görülmüştür. Jansen Planı 1932'de Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylanmış, beş yıllık uygulama planı 1934'de uygulamaya konmuştur.

6.1.2. Hermann Jansen'in Yaklaşımı

Ankara'nın 1927 yılındaki kentsel verilerini kendi şehir planlama felsefesi ile bütünleştiren Jansen'in tasarımcı kimliğini tanımlamaya çalışmak, Ankara'daki yaklaşımlarını anlamak açısından önemlidir. Hermann Jansen 1909'da, yani Ankara yarışmasından 20 yıl önce, "Büyük Berlin" yarışmasında birincilik ödülü kazanmıştır ve projesinin rumuzu: "Olabilirin sınırları içinde kalmak üzere" dir (Loy, 1948).

Bu rumuz ve ödül kendisine büyük bir ün sağlarken şehircilik çalışmalarındaki yaklaşımını da netleştirmiştir. Jansen Almanya'nın en başarılı ve tecrübeli şehir plancısı niteliği, modern şehirciliğin öncülerinden olmasından kaynaklanmaktadır ve bu özelliğini de eğitimci olarak görev yaptığı Berlin Yüksek Okulu vasıtası ile aktarabilmiştir. Almanya'da ve Avrupa'da pek çok şehrin planlamasında katkıları olan Jansen, 1945'te ölene kadar 100 den fazla yerli yabancı, küçük ya da büyük kent planı üretmiştir.

Jansen'in Şehircilik Anlayışı: Planlama onun için sosyal bir olgudur. Sosyal olguyu Jansen daha çok kamu sağlığı ve mutluluğu biçiminde anlamakta ve bu amaca kendi içinde uyumlu, doğa ile bütünleşmiş "Siedlung" tipi yerleşmelerle (dış mahalle yerleşimi, bahçeli evler) erişileceğine inanmaktadır (Reuter, 1963).

Jansen'in gerçekçi ve ölçülü planlama anlayışı, 20.yy kentinde Barok düzenlemelere yer olmadığı inancı, olabilirin sınırları içinde kalması, onu Fransız Haussmann ekolünden kesin olarak ayırmaktadır. Kentlerin yol ve meydanlardan değil, mahallelerden oluştuğu görüşü de onu 19.yüzyılın "iki boyutlu yol planlaması" alışkanlığından farklı bir yerde tutmaktadır (De Fries, 1924).

Kent içindeki bahçeli evlerden oluşan mahallelerin düzenlenmesi, kent içinde ve dışında büyük yeşil alan geliştirme eğilimi Jansen'i daha çok İngiliz Bahçe Kent akımına yaklaştırır. "Jansen'in trafik akımını kolay ve sürekli kılmakta özen göstermesinin yanında, onu taşıyan kanalları en aza indirgeme yaklaşımı vardır" (Cuda,1939). "Onun için önemlisi, dar ve sakin olan mahalle içi yollardır. Jansen endüstri çağının öneminin de bilincinde olarak, yer seçiminde optimaliteye özen göstermesiyle bunu yansımaktadır. Amele mahallelerinin kentin makro formunu belirleyici etkisini vurgulaması da onun gerçekçi ve çağdaş görüşleri arasındadır" (De Fries, 1924).

Bütün bunların yanında Jansen, kent mimarisinin sanatsal yönünün de göz ardı edilmesine karşıdır. Bu yönüyle de "Camillo Sitte ekolüne" aittir. Şehir planlama kuramcısı olarak Sitte'nin en büyük katkısı, planlamada bütüncül yaklaşımın habercisi olmasındadır (Tankut, 1981).

Jansen'e göre şehir imarı ekonomik açıdan güçsüz olan yurttaşları korumak demektir. Bundan dolayı bunları da devlete faydalı unsurlar haline sokabilmek için onlara, en basit vasıtalarla sıhhi yuvalar ve kendilerini dinlendirecek sahalar kurmak

lazımdır (Jansen, 1936a). Jansen, kentte yaşayanların devlete faydalı bireyler olmasını amaçlamaktadır. Jansen aynı zamanda arsa spekülasyonuna dikkati çeker ve bunun önlenmesine önem verdiğini belirtir (Jansen, 1936b).

Jansen'in Ankara planında iki yaklaşım göze çarpar. Bunlar, genelde önem verdiği plan ilkelerinin Ankara Planına yansıması ve Ankara Planına özgü gelişen ilkeler olarak tanımlanabilir (Tankut, 1981). Jansen'in yaklaşımı şöyle özetlenebilir:

> -Korumacı Yaklaşım: Eski dokunun sanatsal değerlerinin dikkate alınması, eski-yeni kentin birbirinden ayrılıp birincil bir bağlantı ile bütünleştirilerek dengenin sağlanması. Tarihi çevrenin yeni gelişmeyi simgesel bir güçle yönlendirmesi.
>
> -Siedlung Yaklaşımı (dış mahalle-bahçeli evler yerleşimi): Yeni gelişme bölgelerinde kendi içinde uyumlu, doğa ile bütünleşmiş bir sistem uygulanması.
>
> -Fonksiyonel Yön: Çeşitli arazi kullanımlarının tanımlanmasının ve birbirine bağlanması gereksinimi. (istasyon, Endüstri ve amele mahallesi üçlüsü gibi.)
>
> -Ulaşım Anlayışı: Taşıt trafiği için tek bir ana yolun öngörülmesi; bunun dışında yolların sessiz dar yollar olarak düşünülmesi.
>
> -Peysajcı Yaklaşım: Şehir içinde büyük yeşil alanlar ve parkların yer alması, şehir dışında ise yeşil bir kuşağın geliştirilmesi.

Jansen Planında var olmayan fakat tartışmaya açık olan konuları, Tankut (1984) merkez olgusu, yeni kentin kendi kendine yeterliliği, birincil ulaşım sistemi için alternatif eksikliği, kent yapısı ve makro formda gecekondulaşmanın etkisi, alt yapı-yoğunluk dengesizliği şeklinde açıklamaktadır.

Jansen Planı ile 1934-1950 yılları arasında birçok uygulama yapılmıştır. Yenişehir ve Cebeci'de konut bölgeleri, yüksekokullar bölgesi, bakanlıklar sitesi, hastaneler, spor ve dinlenme alanları, önemli yol ve altyapı projeleri bunlar arasında sayılabilir.

> "Jansen sadece şehirci yönü ile Ankara'da bulunmamıştır, zaten şehir planlaması hakkındaki düşüncesi de genellikle mimari öğeler üzerine kurulu olmuştur. Sadece şehirsel yapı değil, düzen ve yapısal vurgu da elde etmeye çalışırdı. Zaten Türkiye ile bağlantısı bulunduğu süre içinde, uygulamayı umarak hükümet meydanı ve binaları ile ilgili projelerini hazırladı. Güvenpark için pek çok proje ortaya koydu ve Gençlik parkı projelerini oluşturdu. Bunun yanında, Ankara Stadyum tasarımı da projelerini yapmasına rağmen, yabancı mimarlar sorunun en üst seviyeye tırmanmasıyla kabul görmedi ve uygulanmadı. AŞİM'in etkisinin (İç İşlerine bağlı, Ankara İmar Müdürlüğü) azalması ile Jansen'in üzerinde çok çalıştığı Gençlik Parkı Projesi de Fransız Mimar Leveau'ya verildi. Bu Jansen'i çok derinden etkiledi. Bu arada Adana, Tarsus, Ceyhan ve Mersin'in imar planlarını da geliştirdi. Onun için gerçek yenilik gösteren yapıtlar ise iskan (konut)

mahalleleriydi. Jansen'in Ankara'da yapabildiği tek örnek de Bahçelievler oldu. Jansen gelenekselliği çağdaşlıkla birlikte ele aldı ve şehri bu boyutta yapılandırmaya çalıştı" (Nicolai,1998).

Jansen, Bahçelievler'deki ilk konut gelişimi olan Bahçelievler Konut Kooperatifi için yerleşim ve konut mimari planlarını geliştirmiştir. Bahçelievler, Yenişehir'in belediye tarafından ele alınma teşebbüsünden sonra büyük ölçekli olan ikinci konut girişimidir. Ankara'da ve daha önce belirtildiği üzere, imar planı sınırları dışında inşasına izin verilen ilk yerleşim bölgesidir.

Genelde, arsa sahiplerinin baskıları sonunda Ankara kenti imar planının uygulanması engellenmiş ve bu spekülasyonu önceden bilmek de sonucu farklılaştırmamıştır. Jansen tartışmalar ve baskılar sonucunda, Ankara'nın imarını yönetme isteğinden vazgeçmiştir. 28 Aralık 1938'de kırıcı bir şekilde yolcu edilen Jansen'in görevine Ocak 1939'da son verilmiştir.

6.2. Bahçelievler'de İlk Konut Deneyimi: Bahçelievler Yapı Kooperatifi

Ankara, Erken Cumhuriyet Dönemi açısından konut üretiminde özel örnekleri barındırmaktır. Bu dönemde özellikle dikkate değer görülen, sürekli üzerinde durulan ve daha çok bilinen kamusal yapılardır. Fakat Ankara'nın özellikle yoğun apartmanlaşmaya geçilmeden önceki dönemlerde oldukça ilgi çekici konut örneklerine sahip olduğu bilinmektedir. Bu örneklerde bugün kaybolmaya yüz tutmuş, üstünde durulması gerekli içe ve dışa ait mekânsal değerler saklıdır. Ayrıca ilk günlerinden bu güne kadar gelinen sürecin, dönemlerdeki yönetimin tutumu, sosyal ortamın görülmesi ve insanın modern kurguları, sınırları kabul etmediği yerlerde değiştirme, kişiselleştirme eğilimlerini göstermesi açısından önemlidir.

"Ankara'nın başkent olmasını izleyen yılların konut açısından en belirgin özelliği, konut ve kentleşme salt başkentin sorunu olmamakla birlikte, bu soruna yönelik çözümlerin modernist bir mimarlık anlayışı çerçevesinde hep Ankara'da ortaya çıkmış olmasıdır" (Özüekren,1998).

Ankara'nın başkent olmasıyla hızla artış gösteren nüfusu, şehirde zaten varolan konut açığını daha da artırarak, devlet memurlarının ve bürokratların barınma ihtiyacının hızlı bir şekilde çözülmesini gerektirmiştir.

Bir yandan konut sorununa açılım olurken başka illere de örnek oluşturacak bir çözüm aranmıştır. Yeni Cumhuriyet'e uygun, farklı bir mimari anlayışı amaçlayan Türkiye'nin ilk konut kooperatifi kurulmuştur.

Ankara, Bahçelievler'deki ilk konut adımı olan, Bahçelievler Yapı Kooperatifi en özel konut teşebbüslerinden biridir. Bu kooperatif yurtdışında yetişmiş ve konut sorununun çözümünü kooperatif örgütlenmelerinde arayan üst düzey kamu görevlileri tarafından 1934'te kurulmuştur (Özüekren, 1998). Avrupa'da sosyal konut olarak gelişen bu örgütlenme biçimi, Ankara'da üst kademe bürokratları eliyle bir memur kooperatifçiliği olarak tanımlanmıştır. Üst bürokratların üye olması, arsanın ucuza teminini ve uygun konut kredisi elde edilmesini sağlamıştır. Türkiye'de kooperatif "sosyal konut" olmaktan çok, lüks konut niteliğini taşıyan "mülk konut" üretiminin bir yolu olarak benimsenmiştir.

Bahçelievler'de Jansen planı yolların çevresinde kesintisiz bir yapılaşmayı öngörmüş olmasına rağmen, kooperatif ortaklarının konut tipi tercihleri, ağırlığın müstakil evlerde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Böylece bu ilk uygulamada büyüklükleri, 150 metrekareyi geçen 169 konut üretilirken, bugün de sorun olarak varolan büyük konut üretimi eğilimi o dönemde başlamıştır. Kooperatiflerin arsa spekülasyonu yaparak, ortakları için yapacakları ödemeleri azaltma çabalarının ilk örneği de burada görülmektedir. Bahçelievler deneyimini izleyen yıllarda kooperatiflerin yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemin kooperatifleri genelde aynı işyerinde çalışan bireylerin benzer parasal olanaklarını ve güçlerini birleştirdikleri örgütlenmeleri ortaya koymakta, "bahçeli ev" modeli hala geçerliliğini korumaktadır. Bu dönemde bahçeli evler ile oluşturulan mahalleler, Batıdaki örneklerden farklı olarak kooperatif üyelerinin iletişimi devam ettirecekleri ortak alanları kapsamamaktadır. Bahçelievler örneğinde bile yeterli büyüklükte olmayan bir klüp binası yapılmıştır, fakat mahallenin uç noktasına konumlandırılması toplu faaliyetlerin geliştirilmesini pek desteklemeyen bir planlama anlayışını getirmektedir. Nitekim, Bahçelievler'de uygulamayı izleyen yıllarda yeterince kullanılmayan sosyal tesislerin bulunduğu alan Emekli Sandığına satılmıştır.

1950'lere kadar kooperatiflerin müstakil ev üretim biçimi olma nedeni, bağımsız mülkiyet adına tanımlanmış en küçük birimin arsa olmasıdır. 1954'de tapu kanununun değişmesiyle ve 1966'da Kat Mülkiyet Kanunu ile birlikte, apartman üretimi kooperatifler arasında hızla arttırmıştır.

"Weimar Almanyası ve Avrupa'daki diğer sosyalist deneylerde görülen temel fikrin işçilerin barınması ve kolektif yaşam olduğu örneklerin tersine, Bahçelievler Kooperatifi devletin üst düzey bürokratlarına hizmet vererek, yüksek standart ve maliyette, mülk sahiplerinin oturduğu evler yapılmıştır. Bahçelievler in "bahçe şehir" fikri başlangıçta Hermann Jansen' in Ankara için yaptığı imar planının bir parçası olmasına karşın, onun sokaklar boyunca uzanan küçük evlerden oluşan daha tek biçimli sıralar önerisi değiştirilmiş, bunun yerine bahçeli evler yapılmıştır" (Bozdoğan, 2001).

Tekeli ve İlkin (1984) ise Bahçelievler deneyimini şöyle açıklamaktadır:

> "1934 yılında ortaya çıkan Bahçelievler girişiminin, o zamana kadar yapılanlardan üç önemli noktada ayrıldığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, bir toplu konut girişimi olması, ikincisi kentten uzak yeni bir alan üzerinde geliştirilmesi, üçüncüsü kooperatifin bir memur kooperatifi girişimi niteliği taşımasıdır. Bu üç özellik toplumdaki üç gelişme tarafından belirlenmiştir: Birincisi Ankara'nın başkent olarak seçilmesinden sonra ortaya çıkan konut sorununun, 1930'larda yaşanan ekonomik bunalımın ve konut yapımındaki azalmanın da etkisiyle konut sorununun en yoğun olarak duyulduğu bir aşamaya varılmasıdır. İkincisi Jansen planının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte artan arsa spekülasyonunun imar planını çok ciddi bir uyguluma sorunuyla karşı karşıya bırakmasıdır. Üçüncüsü ise, Cumhuriyetin kooperatif kurumu kurarak Türkiye'de kooperatifçiliği özendirmeğe başlamasıdır."

Bahçelievler Yapı Kooperatifi, 1934'de kurulmuştur ve aynı yıl haziran ayı içinde, Hakimiyeti Milliye Gazetesi'nde yapı kooperatifine ortak olmanın getirilerini anlatan bir ilan yayınlanarak, kamu oyuna tanıtılmıştır. Kooperatife ucuz arsa temin edilmesi için uygun yerler aranıp, şehir dışındaki Abdipaşa Çiftliği'nin arazisinin bir bölümü olan ve hem eski kente, hem de yeni kente eşit uzaklıktaki arsa satın alınmıştır. 1935 yılı Kasım ayında Ulus gazetesinin konut sorunu için açtığı ankete Hermann Jansen de cevap vermiştir. Anket soruları aşağıdaki gibidir:

• Memur meskenleri bahçeli evler mi, yoksa büyük apartmanlar şeklinde mi yapılmalıdır? Fayda ve sakıncaları nelerdir?

• Bahçeli evler usulü tercih olunursa, bitişik evler ve bahçeler sistemi mi, yoksa ayrı bahçeler içinde ayrı evler mi olmalıdır?

Jansen'in çözümü ise şöyledir:

> "Avrupa'nın bütün büyük şehirlerinde, insanlar birbirleri üzerinde istiflenmiş bir halde yaşadıkları için kendilerini tabiattan uzaklaştıran dört, beş, hatta sekiz katlı " kira kışlaları"

> denilen büyük konutların sıkıntısını çekmektedir. İşte bu sebeple, yapı kooperatifleri çok katlı meskenlerden, her ne pahasına olursa olsun sakınmak ve hususi, bahçeli tek veya iki katlı birbirine bitişik sıra evler kurmayı diğer herhangi biçimdeki evlere üstün tutmalıdır. Bunlardan ikincisi (bitişik evler) daha ekonomiktir. Çünkü, bu tarzda daha ufak arsa ve sokak cephelerine ihtiyaç olunduğundan sıcaklık daha iyi muhafaza olunabilir.Bu Ankara'nın iklimi dolayısıyla gece ve gündüz arasındaki suhunet farkları bakımından çok ehemmiyetli olan bir meseledir. Bundan başka tek evler arasında kalıp kullanılmayan avlular da bu suretle ortadan kalktığı için genişleyen bahçeden daha çok faydalanmak mümkündür. En son olarak şuna da işaret edelim ki dört ila sekiz evin yan yana kurulması gösterişli bir mimari tatbikine de imkan verir" (Tekeli ve İlkin, 1984).

Tekeli ve İlkin (1984), bu anketin bize sadece Ankara İmar Planı müellifinin düşüncelerinin ne olduğunu göstermekle kalmadığını, bahçeli evlerin Ankara'da Cumhuriyet'in yaratmak istediği yeni yaşam kalıplarının nasıl önemli bir öğesi haline geldiğini göstermesi açısından da önemli olduğunu belirtmektedirler. Jansen'in düşünceleri bu fikrin benimsenmesinde çok etkili olmuştur, hatta kooperatifin mahalle ve evlerin planlanması, imar planının sahibi olmasından gelecek yararlar da düşünülerek Hermann Jansen'e verilmiştir.

Jansen'den 350m x 9900m boyutlarındaki arsada, 300 konutluk bir mahalle tasarlaması istenmiştir ve Jansen de bunu gerçekleştirmiştir. Jansen'in tasarım aşamaları, kooperatifin uygulaması ve de aradan geçen zaman içindeki gelişmelerle ilgili detaylar bir sonraki alt bölümde açılacaktır.

Bahçelievler Yapı kooperatifi, Ankara'nın planlanmasında çok önemli bir rol oynar ve ardından gelen kooperatiflere örnek teşkil eder. Bu oluşumdan sonra çevrede pek çok kooperatif oluşumu görülecektir. Bahçelievler, Ankara'nın imar planı dışındaki ilk yerleşme bölgesidir ve Jansen'in burada uygulamaya koyduğu plan ise tipik bir komşuluk ünitesi planıdır. Bu fikrin temeli, Howard'ın "Bahçe şehir" inden alınmıştır ve onun 20. yüzyıla yansımasıdır. Bu fikir, Almanya' da da farklı ideolojiler altında kullanılmıştır. Jansen'in de bu gelişmelerden etkilenmiş olduğu düşünülebilir.

Bernd Nicolai (2003) ile yapılan kişisel görüşmede, Jansen'in Berlin Teknik'ten yakın çalışma arkadaşı olan mimar Tessenow'un, Bahçelievler'deki planlamasını küçük ölçekte bir Alman konut yerleşmesi şeklinde olduğu yorumunu iletmiştir. Tessenow'un yorumu acaba ilk planlama için midir? Sonradan yerine ve

örgütlenmeye özel farklılaşmalarla konutların gelişmesi, baştaki çözümden farklı bir yere doğru gitmiştir.

Berlin Teknik Üniversitesi, "Jansen arşivi" taranarak ulaşılan bilgilere göre, Jansen'in Almanya ya da Avrupa'daki başka bir şehirde konut bölgeleri için genel önerileri dışında bir uygulaması yoktur. Daha çok şehircilik projeleri üretmiştir. Arşivde dikkati çeken diğer bir konu da Jansen'in, biri Bursa'da olmak üzere, Türkiye'de toplam dört kişisel konut tasarladığıdır. Konutların projelerinde sadece projeyi ısmarlayan kişilerin isimleri mevcuttur. Bu konutların proje aşamasından uygulamaya geçip geçmediği tespit edilememiştir.

6.3. Bahçelievler'de Yerleşim Planının Gelişimi:

1935'de Ankara Şehri'nin imar sınırları dışındaki, Abdi Paşa Çiftliği arazisinin bir parçası olan arsa, çok uygun şartlarda sahibinden hisseli olarak alınmış ve tanımlanmış içinde bir yerleşim planını hazırlanması görevi Jansen'e verilmiştir (Şekil 6.1). Planlamada gelişime bakılacak olunursa,

1. Jansen tarafından hazırlanan ilk kaba yerleşim planı aşaması,
2. Sonraki gelişmelerle çizilen, sokak kesitlerinin de yer aldığı Jansen'in ana yerleşim planı,
3. Ortakların istekleri ve sipariş sayısı ile şekillenen, kooperatifin uyguladığı yerleşim planı aşamaları görülebilir. Bundan sonraki aşama ise kullanıma başladıktan bugüne kadar geçirmiş olduğu gerek sokaklar gerekse konutlardaki değişimdir.

İlk Yerleşim Planı:

Jansen'in ilk eskizi 12 kasım 1935 tarihlidir. O zaman var olan verilerin neler olduğu düşünülerek başlangıca dönülürse; arsanın akışkan olan ve şehre bağlanan kuzey sınırının "Çiftlik Yolu" olduğu görülür (Şekil 6.1). Bu, yerleşimi şehre bağlayan ana arterdir. Jansen başlangıçta arsa sınırlarını birer sınır elemanına dönüştürüp boş çiftlik arazisinin devamı olan dışla bağlantısını yeşil bir kuşakla kontrol etmiştir. Bu sınır alanı, ilk yerleşim planından itibaren verilmiş bir karar olup, bu şekilde de uygulanmıştır. Eskiden beri bu bölgede oturanlardan alınan bilgiyle, mahalle çevresinin akasya ağaçlarıyla çevrili olduğu anlaşılmaktadır (Oflu, 1993). Yeşil bantın dışındaki son sırada yer alan konutların arka bahçeleri de daha geniş bir yeşil sınır alanı elde etmek adına bu karara destek olmaktadır.

Şekil 6.1. Ankara imar planında ilk Bahçelievler yerleşmesinin yeri

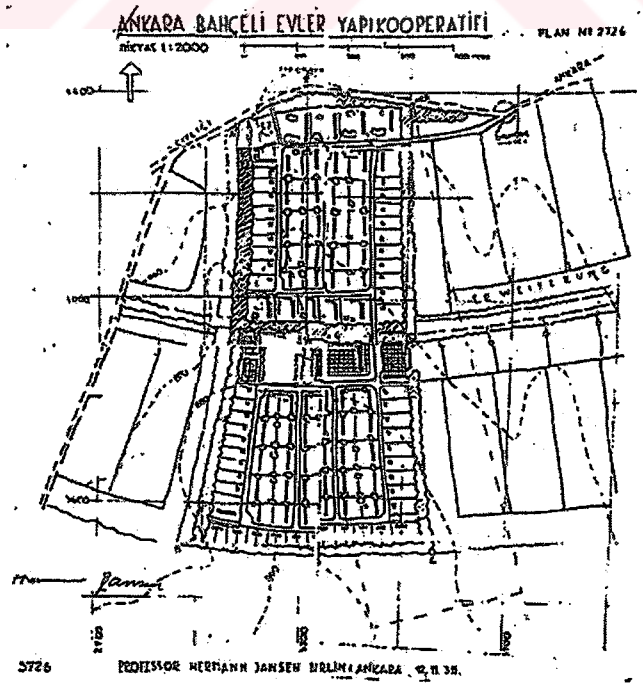

Şekil 6.2. Jansen'in ilk Bahçelievler eskizi (Tekeli ve İlkin, 1984)

Jansen arsayı iki ring yolu aracılığıyla, iki ayrı bölüm olarak tanımlamış, bunların ara sınır bölgesine okul, çarşı ve karakolu yerleştirmiştir (Şekil 6.2). Yerleşim sistemi içe dönük olarak tanımlanmıştır. Dıştaki sınırın çevrelemesiyle birlikte tüm konutlar içle, içteki ring yollarıyla ilişki kuracak şekilde düşünülmüştür. Bu da iki farklı içe dönük alan şeklinde algılanmaktadır ve tüm konutlar bunların üzerindedir. Bu iki alanı tanımlayan, dış sınıra eşdeğer bir akışkan yeşil bant ve daha önce belirtildiği gibi buna takılı okul ve çarşının bulunduğu parseller mevcuttur.

İlk yerleşim planı tasarımında, az yer verdiği tek ve ikiz evleri ring yollarına bakan dış parsellerinde düşünürken; baskın tip olan iki katlı bitişik evlerin oluşturduğu blokları iç bölgede konumlanmıştır (Şekil 6.3). Jansen'in vazgeçmediği, konutların sokak cephelerinin oluşturduğu bütünleşik perspektivlerdir. Mimar-şehirci olması nedeniyle, Jansen'in büyük ölçekten, küçük ölçeğe kadar gelişen planlaması iki boyutlu olarak kalmamış, üç boyuttaki etkisi düşünülmüştür (Şekil 6.4). Bu aşamada Jansen konutları bitişik düzende çözmüştür (Şekil 6.5).

Jansen yerleşimin çevresini yeşil bantla çevirerek, içe dönük olarak tasarlamıştır. Daha sonraki aşama ise akışkan sınırlar olan yolların belirlenmesi ve bunların dışında kalarak tanımlanmış bölgelerin parsellere bölünmesidir. Bu sınır tanımlama eylemi, konutların egemenlik alanının belirlenmesi ve dış-iç konut sınırlarının çizilmesine kadar gitmektedir.

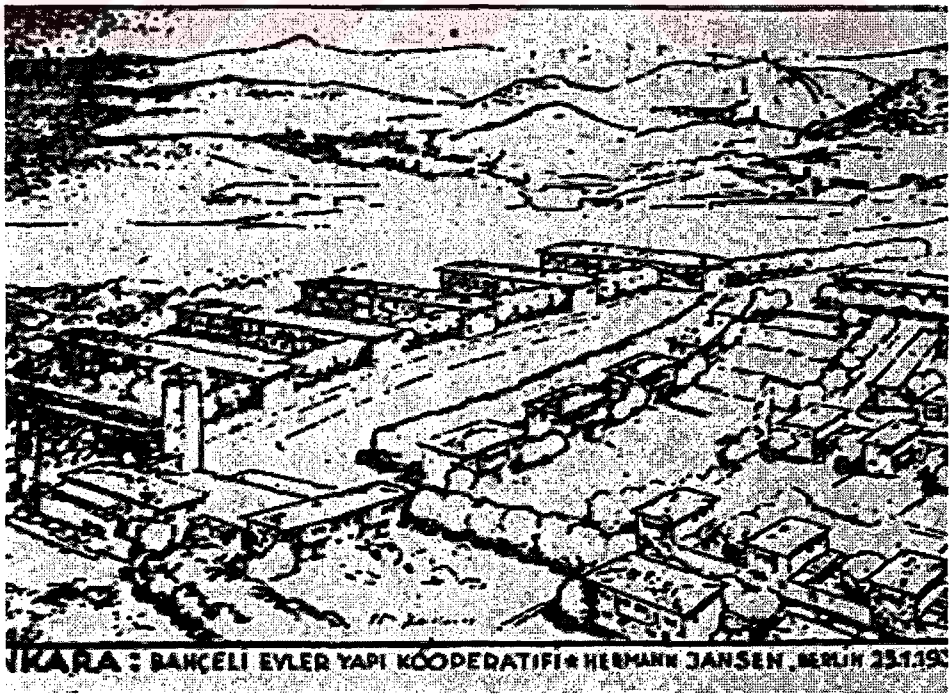

Şekil 6.3. Birleşik blok konutlar (Tekeli ve İlkin, 1984)

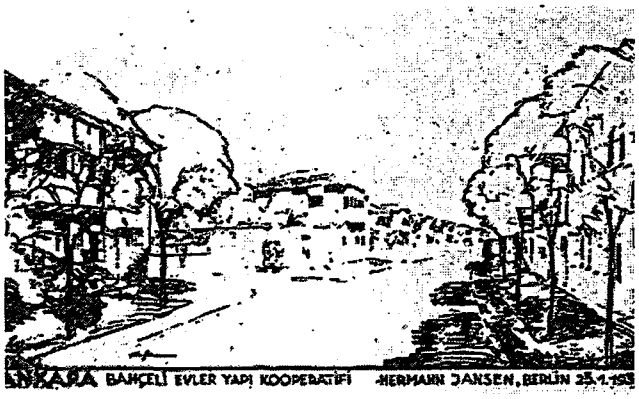

Şekil 6.4. Sokaklardaki konut cephelerinin sürekliliği (Tekeli ve İlkin, 1984)

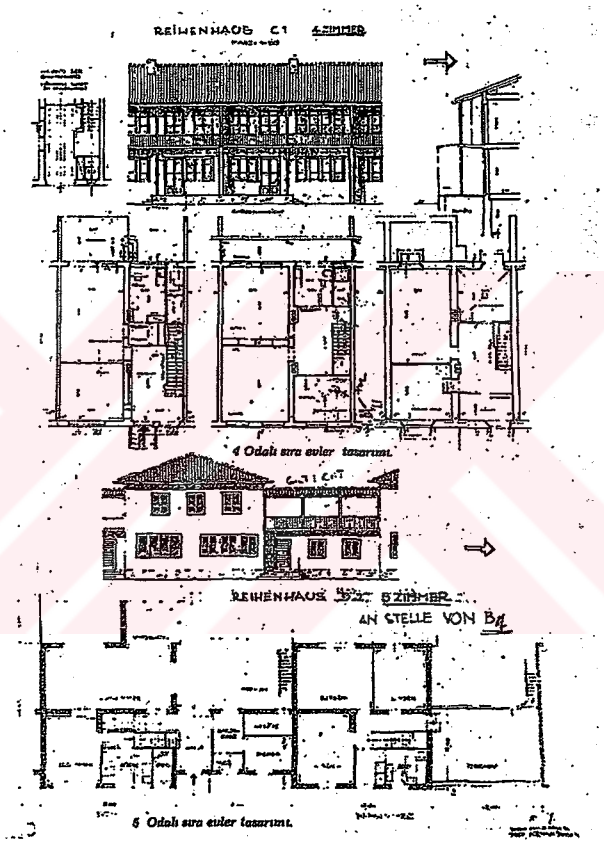

Şekil 6.5. Jansen'in ilk konut önerilerinden birisi (Tekeli ve İlkin, 1984)

İkinci Planlama Aşaması:

Jansen'in 14 Ocak 1936 tarihli planında ise, yönetimle yapılan görüşmeye göre oluşan yeni çözüm mevcuttur. Planda üç önemli değişiklik yapılmıştır. Mahalle yoğunluğu düşürülmüştür, bitişik blokların sayısının azaltılarak, bunların yerine tekil ve ikiz olarak katlı ev çözümüne gidilmiş, tenis sahaları ve yüzme havuzlarının oluşturduğu sosyal tesis eklenmiştir. Mahalle tasarımında kentsel altyapı örgütlemesine de yenilikler getirilmiştir.

Planda ön görülen ortalama parsel büyüklüğü 740 metrekare, taban alanı katsayısı 0,12, kişi başına düşen yeşil alan miktarı 38 metrekarenin üstündedir (Tekeli ve İlkin,1984). İlk alınan yerleşim kararları yani dış sınırla, içi belirleyen akışkan sınır düzeni çok değişmemiş, yeşil kuşak arsayı düşeyde üç parçaya böler duruma getirilmiştir. Alt kısımda dar, çıkmaz sokaklara takılı konutlarla belirginleşen bitiş alanı tasarlanmıştır. Uzun sıra bloklar sayı olarak azalarak arsanın üst, orta, alt bölgesine toplanmış, bunların yerine daha çok tercih edilen ikiz ve tekil konutlar yerleştirilmiştir. Çevredeki yeşil bantın kesitleri ile birlikte, arsayı parçalara bölen tüm yolların (yaya ve arabaların girdiği) kesitleri detaylı olarak düşünülmüştür. Yerleşimin çevresindeki yeşil sınırın dışla ilişkisi doğrudan kurulmamıştır, ama bu yol kendi üzerinde hareketin olduğu bir yürüyüş yoludur. Bugün her şehirde gördügümüz çevresi aşılmaz duvarlarla çevrelenmiş konut gruplarından tamamen farklı ele alınmıştır ve ileriye dönük bir ilişki kurma niyeti görülmektedir. En dış çizgide ise kesitlere bakıldığında algılanan alçak bir duvar bulunmaktadır. Dışla olan ilişki sınırlanmış ama görsel olarak tamamen kesilmemiştir (Şekil 6.7).

Şekil 6.6. Bahçelievler gelişmesine göre imar planına ek (Tekeli ve İlkin, 1984)

Y.Müh. Mimar Mithat Yenen'in Ucuz Subay Evleri Yapı Kooperatifi için tanımladığı yol kesitlerinde Jansen'in yaklaşımının etkileri büyüktür. Kendisi Hermann Jansen'in yanında çalışmış ve Jansen'in Ankara İmar Planı Raporunu Türkçeye çevirmiştir (Cengizkan, 2001). Planın yapılmasından sonra, bunun imar planıyla bağlantısının nasıl kurulabileceği gündeme gelmiştir. Jansen, kendi imar planına yaptığı yeni ekle, Bahçelievler ve Yenişehir arasını yerleşmeye açarak, yerleşimin çevresindeki olası diğer yerleşim alanları için de, buna bağlı bir gelişme öngörmüştür. Böylece, bu yerleşim baz alınarak ve onun izleri devam ettirilerek çevredeki sınırlar da kısmen belirlenmiştir (Şekil 6.6).

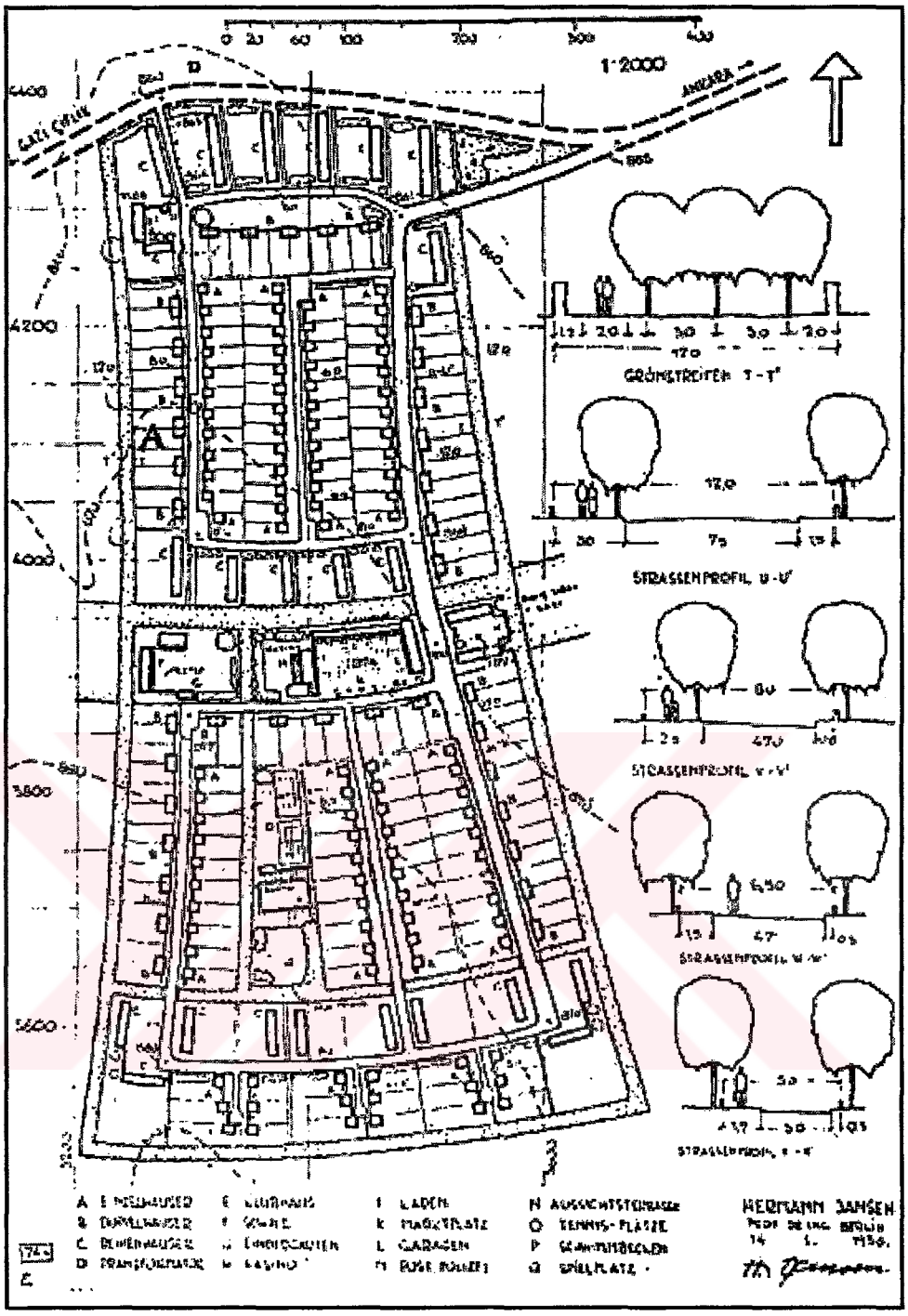

Şekil 6.7. Jansen'in Bahçelievler için gelişmiş eskizi (Tekeli ve İlkin, 1984)

Uygulanan Plan:

Planlama, Jansen'in istediği ölçüde gerçekleşememiştir. Ana yolların ve ara sokakların uygulanmasında son planlamaya göre çok farklılık olmamıştır. Fakat konutlar üzerinde oldukça fazla değişiklik öngörülmüştür (Şekil 6.8).

İmar müdürlüğünden ruhsatının alınabilmesi için Tandoğan Havalimanı genişlemesi amacıyla Çiftlik Yolu üzerindeki bitişik bloklar kaldırılmıştır (Karınca,1938).

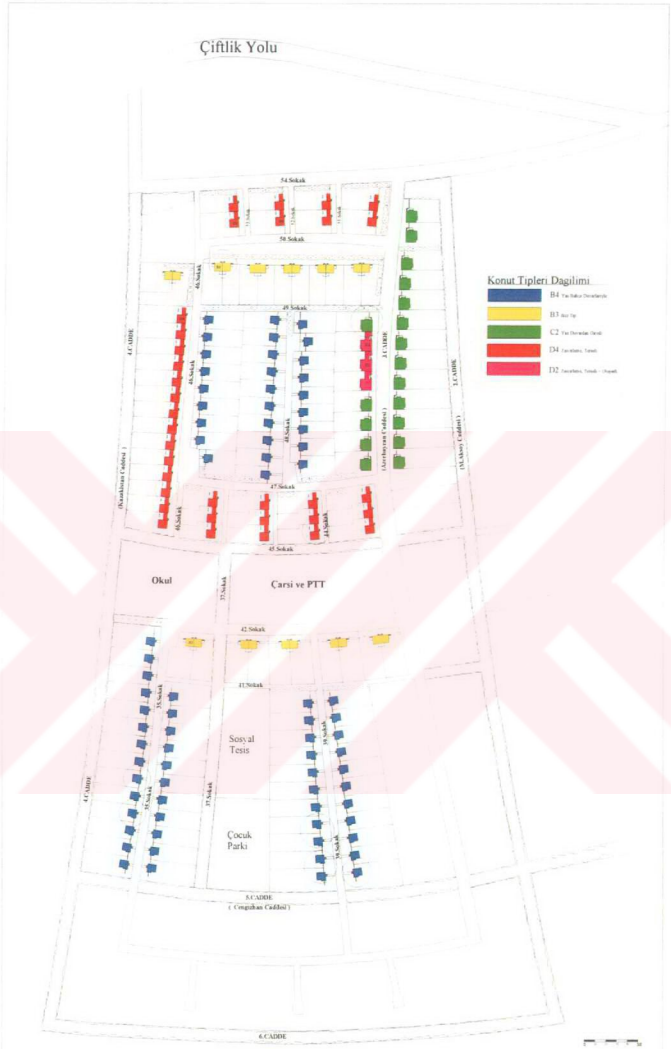

ANKARA BAHÇELİEVLER'DEKİ İLK KONUT GRUBU
Uygulanan Yerleşim Planı

Şekil 6.8. Kooperatifin uyguladığı plan (Yeniden çizen: Ö. M. Uçar)

Tekeli ve İlkin (1984) şöyle belirtmişlerdir: "En başta, Jansen'e sekiz tip konut ısmarlanmıştır. Bu tipler Karınca dergisinin 1936 Haziran tarihli sayısında perspektifleriyle birlikte yayınlanmıştır. Perspektiflerde sokakların görünüşleri yer almaktadır (Tablo.A1, A2, A3, A4): Jansen'in Bahçeli Evler içinde yaşayanların bir yandan doğayla bütünleşmesini sağlarken, öte yandan sokaklarda kentsel bir imajı korumaya çalıştığı gözlenmektedir. Jansen yolların etrafında kesintisiz bir yapılaşmayı oluşturmaya çalışmıştır. Bunun için ya bitişik ev bloklarını kullanmakta, ya da tek evler söz konusu ise, bu evleri tek katlı ince bir blokla bağlamakta, bu tek katlı bağlantının üstünde pergolayla kapanmış bir teras oluşturmaktadır. Evlerin birbirine böyle bağlanması, bir yanda sokak cephelerinin sürekliliğini sağlarken öte yandan iki ev arasında bir ucu bahçeye açık iç avluların doğmasına olanak sağlamaktadır."

Bir diğer değişiklik ise üyelerin istekleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Her üyenin seçtiği ev tipi belirlendikten sonra, bitişik ev blokları tercih edilmeyince plandan tamamen kaldırılmıştır.

Ayrıca, parsellerin bazılarında ısmarlan konut sayısının az olması nedeniyle her hangi bir yapılaşma olmamıştır. Bundan sonra belirlenen beş ev tipinin üzerinde tekrar değişiklikler öngörülmüş ve en son olarak ihale öncesinde yapılan değişikliklerle belirlen son beş tip konut, parsellere yerleştirilmiştir. Bunlar, B3, B4, C2, D2 ve D4 isimli konutlardır. İhale öncesi yapılan değişikliklerle, konutların dağılımı aşağıdaki gibidir (Şekil 6.8, Şekil A.1, A.2, A.3, A.4):

Tablo 6.1. Tasarlanan ilk beş tip konut

Ev Tipi:	Oda Adedi:
B4	4 (1 Kat)
B3	4 (2 Kat)
D4 tek (zincir)	5 (2 Kat)
C2 (ikiz)	6 (2 Kat)
D2 tek (zincir)	7 (2 Kat)

Tablo 6.2. En son konutların özellikleri ve dağılımı

Tip:	Sayı:	Evin Niteliği:	
B4	77	Tek ev, 5 oda, iki kat	129m2+ 66m2 bodrum
B3	22	İkiz Ev, 5 oda,iki kat	129m2 + 60m2 bodrum
D4	34	Zincirleme tek ev 6 oda, iki kat	149m2 + 85m2 bodrum
C2	29	Tek ev, 7 oda, iki kat	220m2 + 110m2 bodrum
D2	7	Zincirleme tek ev,	240m2 + 145m2 bodrum

Bu dönüşümlerden sonra Bahçelievler'de bitişik ev ve sürekli yapılaşmış sokak ilkesi terk edilerek, birbirinden kopuk tek evler hakim tip haline gelmiştir (Ankara Bahçelievler Kooperatif Sosyetesi Kongresi, 1938). Fakat Jansen yine de sürekli sokak cephelerinden vazgeçmemiştir. Modernizmin seri üretim mantığını daha da vurgulayan, aynı tip konutları yan yana kullanarak, bütünleşik bir yapı elde etmiştir (Şekil 6.9, 6.10, 6.11, 6.12, 6.13, 6.14).

Seçimlere de bakarak, Bahçelievler'de oda sayısında artış olduğu anlaşılmaktadır. Konutlar sosyal konut olmaktan çıkıp daha çok lüks konut boyutuna geçmişlerdir. Konut sahipleri, 1938 yılının sonunda evlerine yerleşmişlerdir. Şu an halen Bahçelievler'de aynı konutta oturmakta olan Nihal Türkmen (2003) yapılan görüşmede, konuta taşınmalarının Atatürk'ün vefat günü olan 10 Kasım tarihine denk geldiğini belirtmiştir.

Sonraki Gelişmeler

Düşünülen konut parsellerinin hepsinin dolmaması, bir "tamamlanmamışlık" oluşturarak hızlı çözünmeyi, tasarlanan alanın bütün tutulamamasını ve dış sınırların karakterinin korunamamasını getirmiştir. Oysa ki, diğer aynı dönem modern yerleşme örneklerine bakıldığında, özellikle bahçe-şehir olarak tasarlanmış yerleşimlerin sınırının nasıl çekildiği en önemli başlıklardan biridir ve bu bazen yeşil bantlarla çözülerek yerleşimin karakteri var olduğu sürece korunmuştur. Bu durumun pek çok olasılıkları Avrupa şehirlerindeki örneklerde gözlemlenebilmektedir. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nden alınan, bugünkü sokakları ve parselizasyon durumunu gösterir planlarda, yeni sokakların açılmış olduğu, eskiden yeşil bant olarak

tanımlanan dış sınırların yeşilliği korunmayarak, birer ana cadde haline getirilmiş olduğu, bunun sonucunda, parsellerin ikiye bölünmesinin önlenemediği tespit edilmiştir (Şekil. 6.17). Bu parsellerde önce tek katlı dükkana izin verildiği, sonra da dört katlı yapılaşmaya açıldığı görülmektedir. Bahçelievler, Ankara'daki konut ihtiyacına yanıt olamamıştır ama yine de böyle bir deneyimin, uygulamanın ve mekânsal değerler bütününün hızlı şekilde tüketilmemesi gerekmektedir.

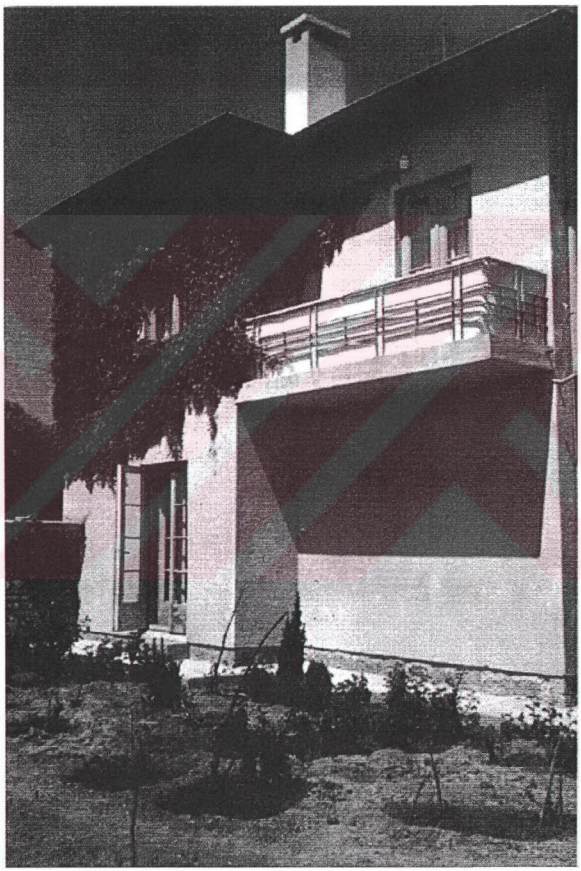

Şekil 6.9. Dilek Dalat evi, B4 tip (Dalat arşivi)

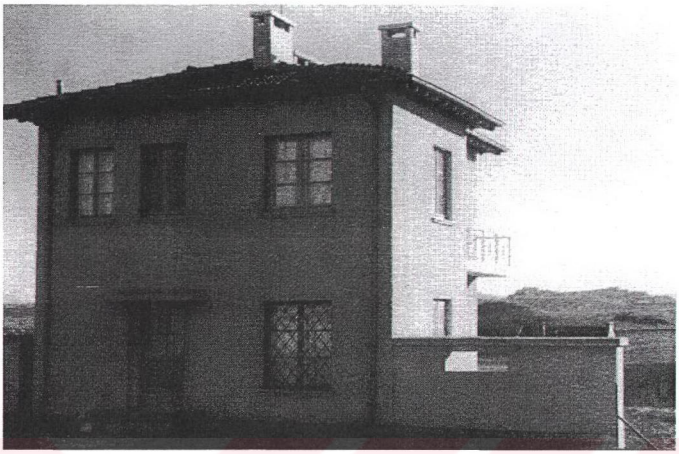

Şekil 6.10. Dilek Dalat evinin inşaattan sonraki ilk hali. (Dalat arşivi)

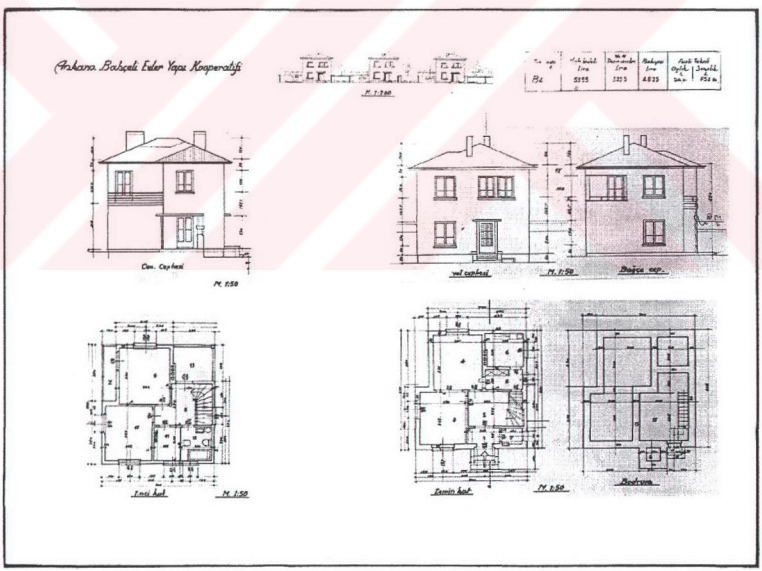

Şekil 6.11. B4 tip uygulanan plan ve cephe görünüşleri (Dalat arşivi)

Şekil 6.12. D4 tipi konutlarIn inşaatı. sokak cepheleri (Tekeli ve İlkin, 1984)

Şekil 6.13. B4 tipi konutların inşaatı (Tekeli ve İlkin, 1984)

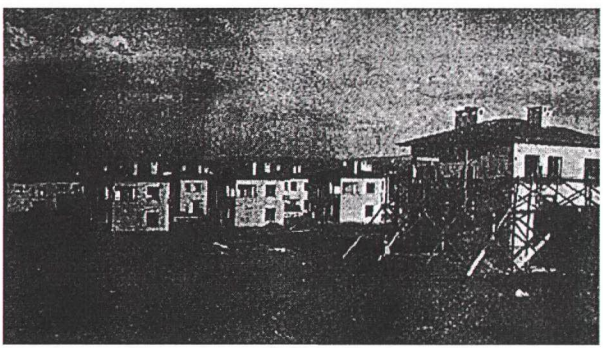

Şekil 6.14. B4 tip inşaat hali (Tekeli ve İlkin, 1984)

Ne yazık ki Bahçelievler çok hızlı bir şekilde yok olmuştur. Çalışmanın tespitleri yapılırken bile bir ev satılıp yıkılmış, yerine dört katlı apartman yapılmaya başlanmıştır.

Tekeli ve İlkin (1984) tek bir parselin tarihinde bu değişimi şöyle değerlendirmektedir:

> " 1451 nolu blokta 13 sayılı parselin öyküsü:
>
> - Bu parselde D4 tipi, 2 katlı ev 1938 yılı sonunda tamamlanarak sahipleri tarafından kullanılmaya başlanmıştır.
>
> - Jansen planındaki yeşil bandın IV. Caddeye dönüşmesinden bir süre sonra 12 ve 13. Parselin sahipleri arsalarının ifrazını yada bölünmesini istediler. Arsanın yeni yola bakan kesminde 300 m2 lik bir parsel oluşturulmasını öneriyorlardı. İmar Müdürlüğü bu isteği 29 Nisan 1948 de reddetmiştir.
>
> - Sahiplerinin başvurusu üzerine İmar Müdürlüğü 17 Aralık 1948 tarihinde komşu eve doğru bir oda eklenmesine izin verilmiştir.
>
> - Bu parsel sahibinin başvurusu üzerine İmar Müdürlüğü 29 Haziran 1956 da bu arsanın IV. Caddeye bakan kesminde tek katlı dükkan yapılmasına olanak sağlanmıştır.
>
> - Arsa sahipleri 25 Mayıs 1960 da İmar müdürlüğüne tekrar başvurarak ifraz talebinde bulunmuşlardır. 17 haziran 1960da İmar müdürlüğü 13 nolu parselin 28 ve 29 nolu 327 ve 382 m2lik parsellere ayrılmasını kabul etmiştir.
>
> - Arsa sahipleri 27 Haziran 1960 da İmar müdürlüğüne başvurarak 28. Parselde 2 kat olan imar müsadesinin 4 kata arttırılmasını istemişlerdir. İmar müdürlüğü 2 Aralık 1960 da bu talebi kabul etmiştir. Daha sonra, 28. parselde 4,5 katlı apartman, 29. Parselde 3,5 katlı apartman yapılmıştır.

Bu durumda en önemli karar aşamaları, 1948 yılında Bahçeli etrafındaki yeşil kuşağın yola dönüştürülmesi, 1950 sonrasında DP iktidarı döneminde 260 milletvekilinin yer aldığı Dikmen yapı kooperatifine 4 katlık yapı izninin verilmesi olmuştur. Bu örnek sonrasında eski kooperatifler arasında da talep doğurmuş, 1957'de Nihat Yücel ve Raşit Ubaydın tarafından yapılan planla da yasallık kazanmıştır.

Nihal Türkmen (2003) ile yapılan kişisel görüşmede, bir bakanın, bahçesine kümes yaptırma teşebbüsünün, belediyeden gelen iki görevli tarafından durdurulduğunu belirtmiştir. Gerçekte her zaman olması gereken kontrol zamanla zayıflamış ve farklı uygulamalarla sonuçlanmıştır.

Nusret Uzgören (1983) Jansen Planı'nın uygulanmasındaki sıkıntıları, Falih Rıfkı Atay'ın "Jansen Planı'nın ve umumiyetle plan disiplinciliğinin spekülasyoncular ve keyifçiler elinde iflas etmesine yandığı kadar hiçbir şeye yanmadığı" yorumunu aktararak özetlemiştir. Uzgören, Profesör Jansen ile ara sıra yapı mahalline yürüyerek gittiğini ve resimler çektirdiğini belirtmiş, Jansen'in Mahalle Planını ve beş ayrı tip ev planlarını ücretsiz olarak yaptığını ve evlerin bahçelerini mahrem yer sayarak, sokak tarafına yüksek duvarlar öngördüğünü söylemiştir.

Bugün

Günümüzde projenin ilk uygulandığı dönemden çok az iz kalmış olsa da ilk çizilen sınırların izleri bugün halâ mevcuttur. 1927'lerde Ankara'nın sınırlarına ilişkin kuralları koyan kişi olan Jansen'in, Bahçelievler'deki bu ilk yerleşmenin sınır ilişkilerini de belirleyen kişi olması ilginçtir.

Şekil 6.15. Uydu fotoğrafından 2004' te Bahçelievler bölgesi (Ankara Mimarlar Odası)

Artık Bahçelievler'deki ilk planlı yerleşmenin ipuçlarını bulmak çok zorlaşmıştır. Yüzlerce evden, tespit edilen on dört tanesi günümüze kalabilmiştir. Ana karakter

olan konutlar, azınlıkta kalarak bu günkü dört katlı apartmanların içinde yabancı kalmıştır. Sonradan yapılan eklerin getirdiği değişiklikler, yaşanmışlık, yeşil bitki örtüsünün ipuçlarını saklaması, evlerin tespitini zorlaştırmıştır. Bu yüzden yerleşimin sınırlarının algılanması, çevresinde kurulan ve içiçe geçen diğer yerleşimlerden ayrıştırılması oldukça zor olmaktadır. Bugün ulaşılan örneklerin bütündeki yerinin

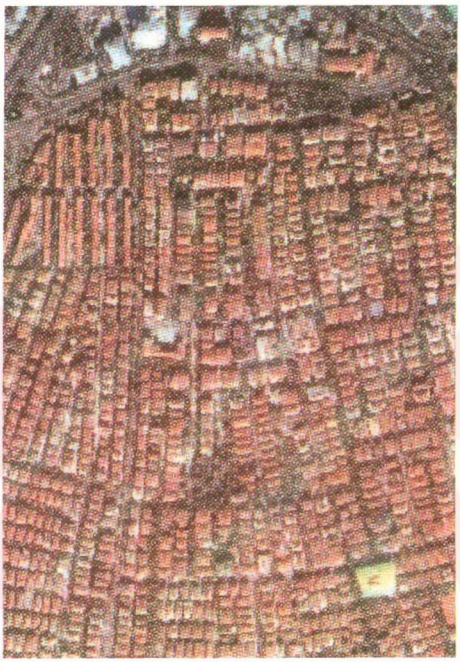

Şekil 6.16. Bahçelievler'in çıkış noktası, 2004'deki izler (Ankara Mimarlar Odası)

anlaşılabilmesi için, belediyeden alınan son parselizasyon planı ile tespit edilen parçaların, Jansen'in planıyla karşılaştırılması gerekmiştir. Yerleşimin çevresindeki yeşil kuşak bugün önemli yollar haline getirilmiş, diğer yaya yolları taşıt yolu olmuş ve yeni sokaklar tanımlanmıştır. Eskiden var olan geniş yeşil alan büyük oranda yapıyla doldurulmuştur. Uydu fotoğrafında da, ana sınırların nitelikleri değişse de hala varlıklarını korudukları gözlemlenebilir; ancak konutların sınırları ve mekânsal nitelikleri kaybolmaya yüz tutmuştur (Şekil 6.15, 6.16, 6.17, Şekil C.1).

6.4. Sokaklar ve konutlar:

Jansen'in Bahçelievler'de en baştan beri öngördüğü daha önce de belirtildiği gibi süreklilik gösteren konut cephelerinden oluşan sokaklardır. Uygulamaya kadar olan süreçte sokaklardaki ve konut seçimlerindeki değişimlere karşın, kendisi bu isteğinden vazgeçmemiş ve sokak cephelerindeki süreklilik ile ön-arka bahçelerin ayrımının net bir şekilde tanımlanması tasarımın ana kararı olarak bütüne yansımıştır. Sokaklardaki süreklilik bugün hissedilmemektedir, fakat yerleşmenin inşaat halindeki fotoğraflarında tüm çıplaklığıyla, seri üretim konut mantığı ve istenilen perspektif algılanmaktadır (Şekil 6.18, 6.19).

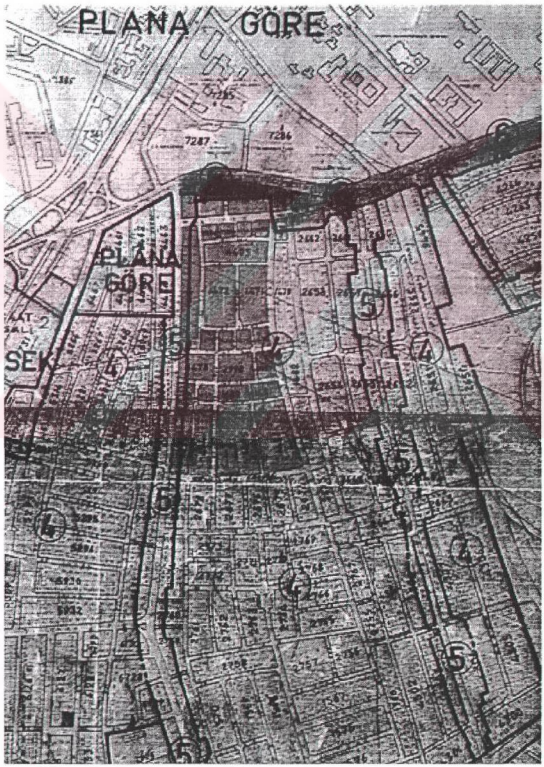

Şekil 6.17. Belediyeden alınan parselizasyon planında yapı adaları (Çankaya Büyükşehir Belediyesi)

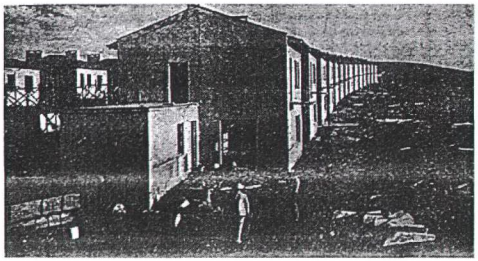

Şekil 6.18. D4 konutların inşaatı (ABK kongresi, Karınca Dergisi,1938)

Şekil 6.19. Cephe sürekliliğiyle sokak, tip D4 (ABK kongresi, Karınca Dergisi,1938)

Şekil 6.20. D4 tipi konutlar (ABK kongresi, Karınca Dergisi,1938)

Başta düşünülen sürekli bloklar, sonraki aşamada yerini tekil konutlara bırakmış olsa da, birinci kat seviyesini geçmeyen bitişik duvarlarla veya tek katlı ince bir mekanla, tek konutlar birbirine bağlanarak cephelerin sürekliliği sağlanmıştır.

Sokakların kesitleri, Jansen tarafından vaziyet planı paftasında da çizilerek belirlenmiştir ve farklı konut tiplerinin bir araya gelmesiyle farklı özellikte sokak cepheleri oluşturulmuştur. Jansen'in planlamasında sokaklar araba trafiği için bilinçli olarak dar ve elverişsiz şekilde düşünülmüş, fakat konut önü bahçenin yardımıyla sokak geniş hissettirilmiştir.

Ana tasarımda konutlar arası sınırlar, ön bahçede yeşil alan ve bodur bitkiler yardımı ile tanımlanmış, ayrı bir eleman, duvar veya çit kullanılmamıştır. Birçok Avrupa veya Amerikan banliyö evini önünde gördüğümüz yarı kamulaşmış bütünleşik yeşil bahçe çözümü, Bahçeli'de ilk andan itibaren değiştirilen öğe olmuştur. Genellikle mal sahibi olan kullanıcıların, ön bahçelerinin egemenlik alanı sınırlarını netleştirmek, bazen de mahremiyeti sağlamak amacıyla, birbirinden oldukça farklı şekillerde ayırdıkları, kalan örnekler ve eski fotoğraflar üzerinden tespit edilmiştir (Şekil 6.20). Bunu alçak bahçe duvarı, demir parmaklık, yüksek-sık bitki kümeleriyle güçlendirerek gerçekleştirmişlerdir.

Zaman içinde konutların yıkımı sonucu oluşan çözünme ve katlı yapılaşma sokakları oldukça değiştirmekle beraber Jansen'in tasarımındaki sokak genişlikleri, sokak ve konut arası mesafeler ya da sokak köşelerindeki girintiler gibi ilk kararlar sabit kalmış, bu da sokakların ve sınırlarının karakterini bu güne kadar az oranda da olsa korumuştur.

Kullanıcıların tercihlerine göre belirlenen konutların, yerleştirilmesiyle sokaklar B4, D4, B2 ve C2 tiplerin olduğu sokaklar şeklinde çözülerek sokakların farklı karakter kazanması sağlanmıştır.

Uygulanan beş tip konut, daha önce de özellikleri belirtilen, B3, B4, D2, D4 ve C2'dir (Tablo 6.3). Görüldüğü gibi, ikiz tip olan B3 dışındaki diğer konutlar yanyana zincirleme mantığında gelerek sürekli sokak cepheleri oluşturabilmekte ve konutlar birleşerek bir sokak sınırı yaratmaktadırlar.

Temelde tiplerin çıkışı olan ve vurgulanması istenilen özel konut tipleri B4, C2 ve D4'tür. Bunların birbiri ile bağlantılı bir gelişimi vardır.

Tablo 6.3. Bahçelievler ilk planlı toplu yerleşimi, konut tipleri

Bahçelievler'deki Ilk Toplu Konut Yerlesimi (1935-1938) *Konut Tipleri*	
B4 Bahçe Yan Duvarlariyla	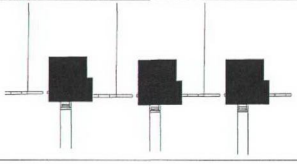
B3 Ikiz Tip	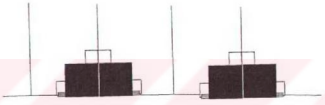
C2 Bahçe Yan Duvari Girisli	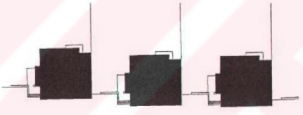
D4 Terasli Zincirleme	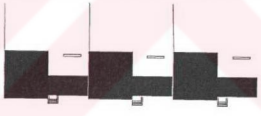
D2 C2 ve D4 Tiplerden Türeyen,Terasli, Zincirleme+Garaj	

• B4, tek kat yüksekliğini geçmeyen, ön ve arka bahçe sınırı olarak tanımlanmış iki yan duvarlarıyla özelleşmiş olandır. Yan duvarların bir tarafından arka bahçeye geçiş tanımlanırken, diğer tarafında görsel iletişimi bozmamak amacıyla yatayda bir yırtık açılmıştır. Burada konut dışındaki sınır elemanı duvardır (Şekil A.1).

• C2'nin, tek taraflı yan duvarı biraz daha özelleşerek konuta giriş bunun arkasından alınmıştır. Bu tip de yan yana birleşerek, konut ve duvarı şeklinde sınır oluşturabilmektedir (Şekil A.3).

• D4 Tip ise C2'nin yan sınırı olan duvarın, tek katlı mekan haline getirilmesi, yani mekansallaşması sonunda oluşmustur. Sınır burada artık mekandır (Şekil A.5).

B3 İkiz (Şekil A.2)., dışındaki tüm tiplerde, konutların ön arka ayrımı kontrollu olarak yapılmış, farklı kurgularla düzenlenmiştir. D2 tip ise D4 ve C2 tiplerinden türeyen garaj çözümlü konuttur (Şekil A.4).

•B3 İkiz tiplerin yerleşim planında yan taraflarında görülen ve duvar olabilecek çizgiler mevcuttur. Fakat uygulamada bu duvar parçalarının yapılıp yapılmadığı ya da yapıldıysa sonradan yıkılıp yıkılmadığı anlaşılamamıştır. Bugünkü kullanıcıların ilk kullanıcılar olmaması nedeniyle bu konuda bilgi alınamamıştır (Şekil A.2). Dıştan ya da içten tespit edilen tiplerde, D2 dışında tüm konut tipleri mevcuttur.

6.4.1. Konut Düzeyinde Tespitler:

Bahçelievler 35. Sokak:

35. ve 39. Sokaklar birbirine benzer yapıdadır. Bu sokakların ortak özellikleri B4 tipi konutların sokağın karşılıklı cephesinde konumlandırılmış olmasıdır (Şekil 6.21). Bahçelievler yerleşiminin izlerini saptamak da bu sokakların bugünkü dokusu sayesinde mümkün olabilmiştir. Çünkü bunların dışındaki konutlar, sokaktaki tek konut olarak tespit edilebildiğinden, başta nasıl bir bütüne ait olduğu anlaşılamamaktadır.

35. Sokakta tespit edilen dört adet B4 tip konutun hiçbirinde iç mekan tespiti yapma olanağı bulunamamıştır. Bunlar zaman içinde pek çok değişiklik geçirmiş olup değişken oranlarda ekler yapılmıştır.

Konut ön bahçelerinin planlamada bölünmediği, bütün gösterildiği, sadece perspektiflerde sınırların alçak bitki örtüsüyle tanımlandığı görülmektedir. Bu konutların dışındaki parsellerde ise dört katlı apartmanlar bulunmaktadır.

Dıştan yapılan tespitlerde sınırlardaki değişiklikler ve olası ekler belirlenmiştir. Tüm tespitler, konut planlarının olduğu ve görsel bilginin verildiği tablolarla düzenlenmiştir (Şekil 6.21).

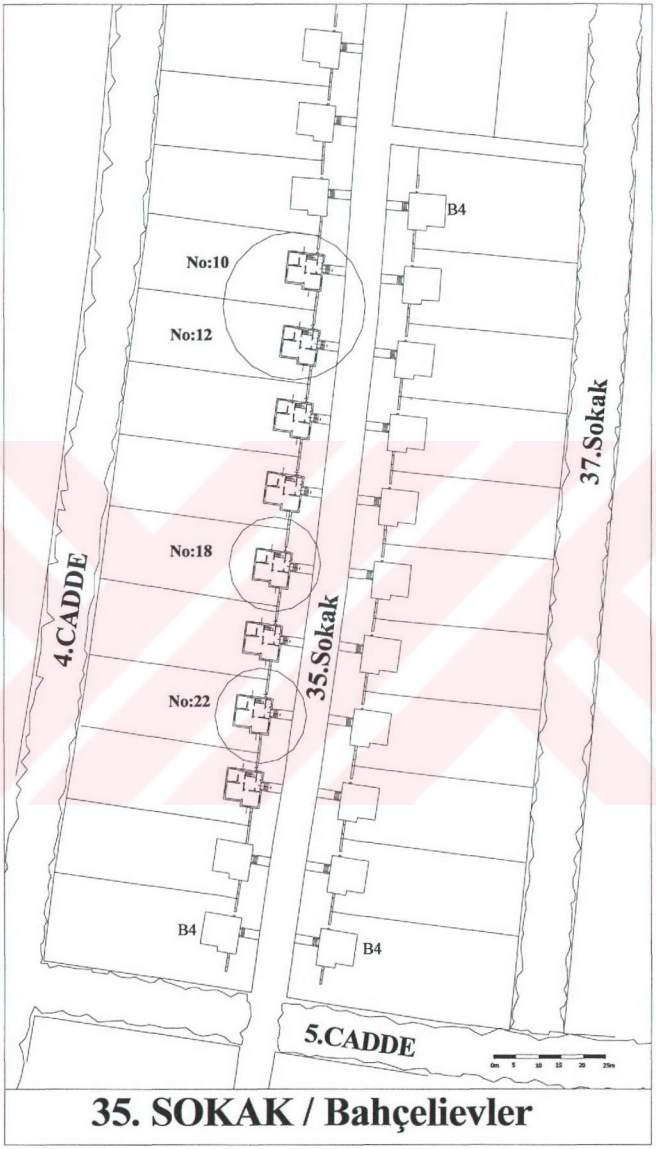

Şekil 6.21. 35. Sokak tespitleri

35.Sokak / No:22

Egemenlik sınırları alçak duvar üstü telden oluşan bir bahçe duvarı ile belirlenmiş ve bir bahçe kapısı tanımlanmıştır. Tel örgünün üstünde yeşil bir bant oluşturan sarmaşık bitki söz konusudur. Evin en büyük özelliği olan yan duvar parçaları yıkılmış, ön ve arka bahçenin kesin ayrımı böylece ortadan kaldırılmıştır. Konut bahçe sınırından girdikten sonra arka bahçeye geçmek için hiçbir engel yoktur. Konuta iki katlı olarak arka bahçeye uzanan ve az da olsa yanlara doğru ek yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca giriş saçağı eklenmiştir. Bina konut olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.22, 6.23).

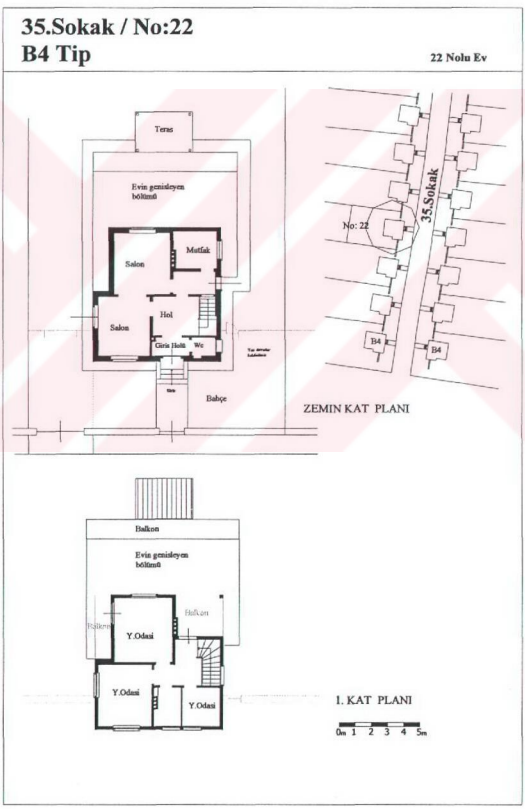

Şekil 6.22. 35. Sokak, No: 22

35.Sokak / No:22

B4

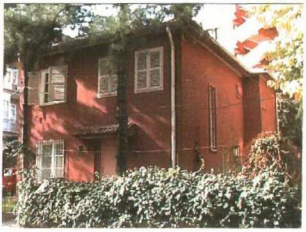

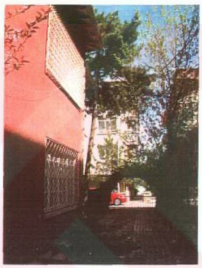

Şekil 6.23. 35.Sokak, no:22

35.Sokak / No:18

Tespit sırasında tamirat geçiren bu evin, özelliği olan yan duvarları kaldırılmıştır. Alçak duvar üstü metal korkuluk ile çözümlenmiş sınırdan, bir bahçe kapısı ve garaj kapısı geçişi sağlamaktadır. Tüm pencerelerinde metal korkuluk bulunmaktadır. Solda eski yan duvar hizasına gelen bir ek vardır. Ayrıca evin sınırları iki katlı olarak arka bahçeye doğru genişletilmiştir. Bina konut olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.24, 6.25)

Şekil 6.24. Sokak, No:18

35.Sokak / No:18

B4

Şekil 6.25. 35. Sokak, no: 18

35.Sokak / No:12

Dış sınırları alçak duvar olarak tanımlanmış, bir metal bahçe giriş kapısı eklenmiştir. Orijinal hali büyük oranda korunan bu evin, üst kat balkonu ev sınırlarına dahil edilmiş ve dış yan duvarlarından sol taraftaki bir miktar yıkılarak, garaj kapısı tanımlanmıştır. Garaj ise bu duvar arkasına sundurma şeklinde yerleştirilmiştir. Bina konut olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.26, 6.27).

Şekil 6.26. 35. Sokak, No: 12

35.Sokak / No:12

B4

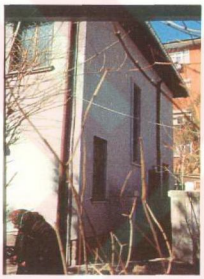

Şekil 6.27. 35.Sokak, no:12

35.Sokak / No:10

Evin ana karakteri oldukça değiştirilmiştir. Bahçe sınırları yüksek metal kafes korkuluk olarak çözülmüştür. Evin sınırları, arka bahçeye doğru iki katlı olarak büyük oranda genişletilmiştir. Sağ tarafında tek katlı geçici bir ek vardır. İç mekana girilememesine rağmen yapılan görüşmeyle içeride bir galeri çözümü olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bina, mimarlık bürosu ve konut olarak kullanılmaktadır. Yan iki duvar kaldırılmışır (Şekil 6.28, 6.29).

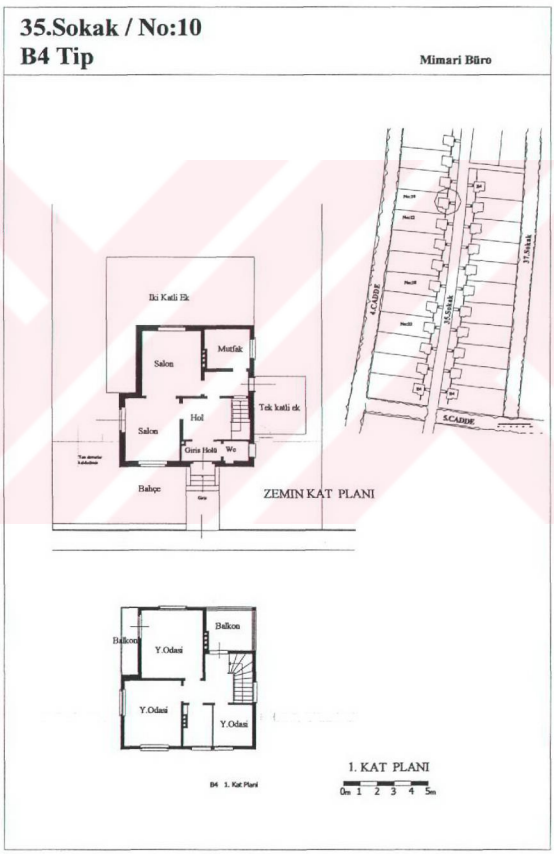

Şekil 6.28. 35. Sokak/ No: 10, Mimari büro

35.Sokak / No:10

B4

Şekil 6.29. 35. Sokak, no:10

Bahçelievler: 39.Sokak

Bu sokakta tespit edilen beş B4 tipi konutun bir kısmında, sol yan duvar arkasına bir depo mekanı eklendiği gözlemlenmiştir. Bunun belli bir karakterde olması toplu bir proje olarak yaptırıldığı sonucunu doğurmaktadır. Sokakta parseller açılı yerleştirildiği için alt parseller oldukça büyümektedir (Şekil 6.30).

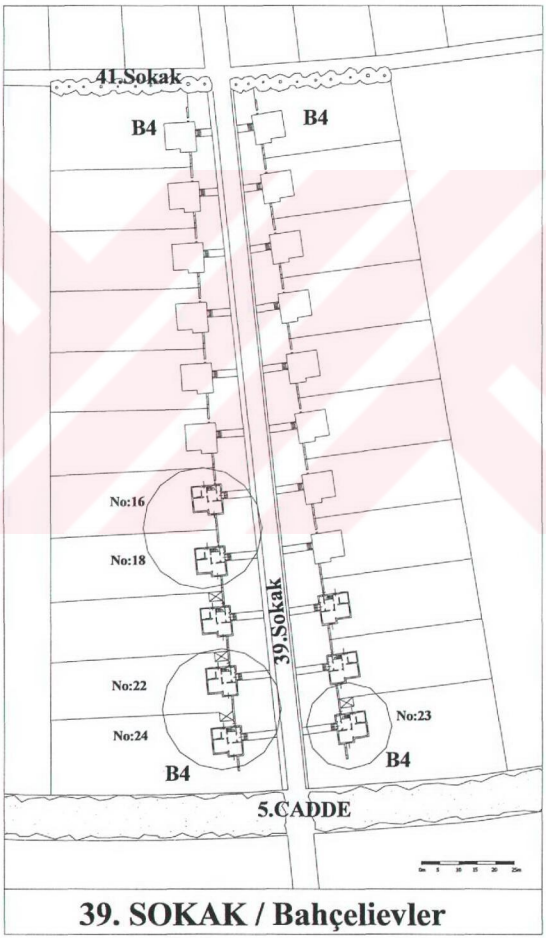

Şekil 6.30. 39. Sokak

39. Sokak / No:23

Dış sınırlar yaklaşık bir metrelik taş duvar ve üstünde metal korkulukla belirlenmiştir. Bu evin içten tespiti yapılmış ve çizimlere eklenmiştir. Sol yan duvar arkasında depo ve arka bahçeye de garaj olarak kullanılmak üzere, iki ek bina yapılmıştır. Mevcut balkon iç mekana katılmıştır. Evin kendi sınırları iki katlı bir ekle genişletilmiştir. İç mekanda özellikle giriş katında, mekanın iç akışkanlığı azaltılarak, odalara olan fazladan bağlantılar kaldırılmıştır. Halen konut olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.31, 6.32).

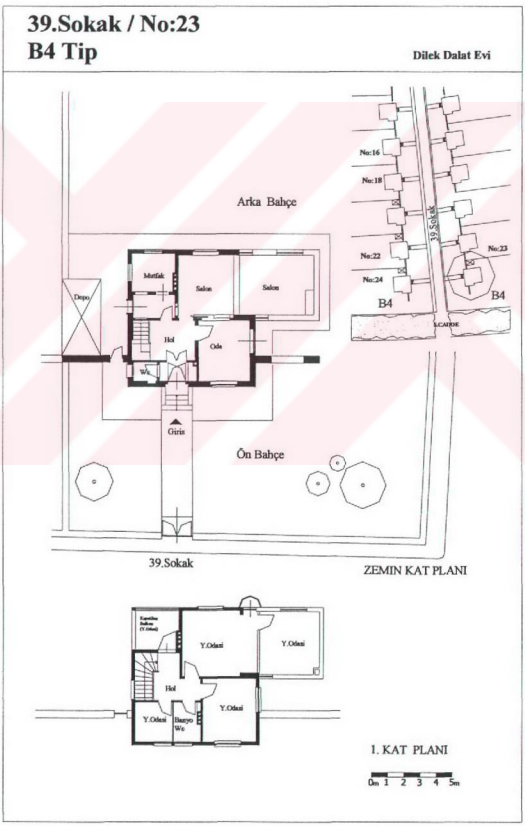

Şekil 6.31. 39. Sokak, No: 23

39.Sokak / No:23

B4

Şekil 6.32. 39. Sokak, no:23

39. Sokak/ No:24

Dış sınırlar, metal bahçe kapısı olan, alçak bir taş duvar ile belirlenmiştir. Bu evin parseli ikiye bölünerek bu parsele 5. Caddeye bakan bir apartman yapılmıştır. Evin yan taş duvarları korunmuş ve balkon mekanının iç mekana katılması dışında herhangi bir ek yapılmamıştır. Sadece dışta tek katlı bir depo mekanı ek olarak görülmektedir. Büro olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.33, 6.34).

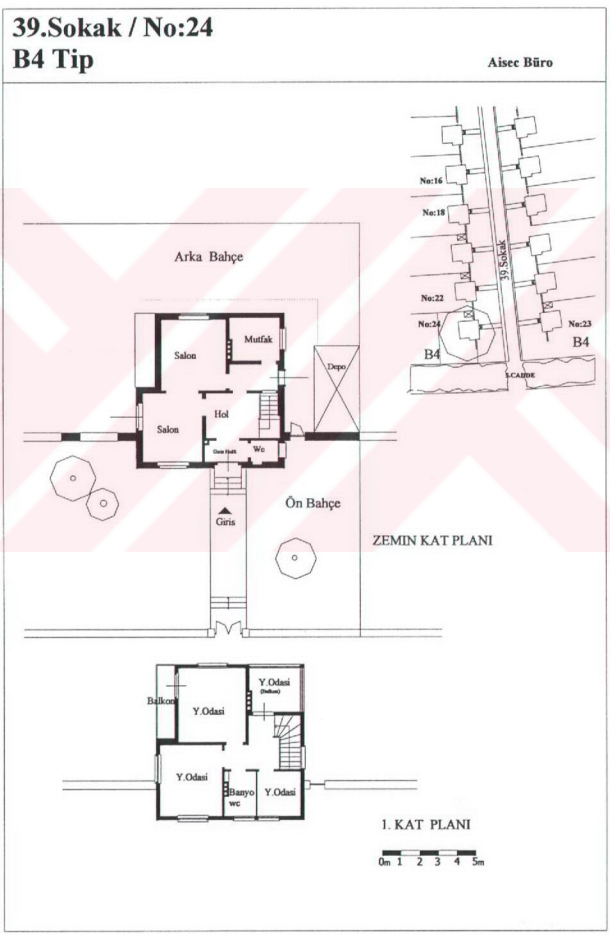

Şekil 6.33. 39. Sokak No:24

39.Sokak / No:24

B4

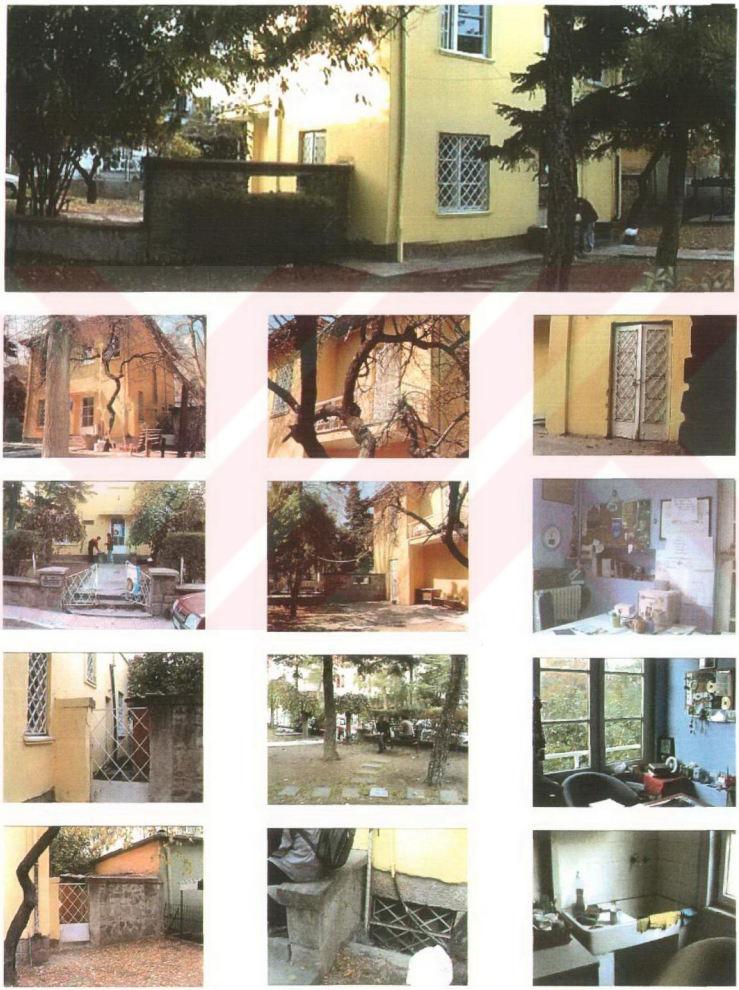

Şekil 6.34. 39. Sokak, no:24

39.Sokak / No:22

Dış sınırlar metal bahçe kapısı olan taş duvar ile tanımlanmıştır. Yan duvarlardan soldaki yıkılarak, hizasını geçmeden tek katlı iç mekana bağlı bir ek ve solda da depo yapılmıştır. Arka bahçeye doğru uzayan iki katlı ek ile bir genişleme sağlanmıştır. Şu an vakıf bürosu ve konut olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.35, 6.36).

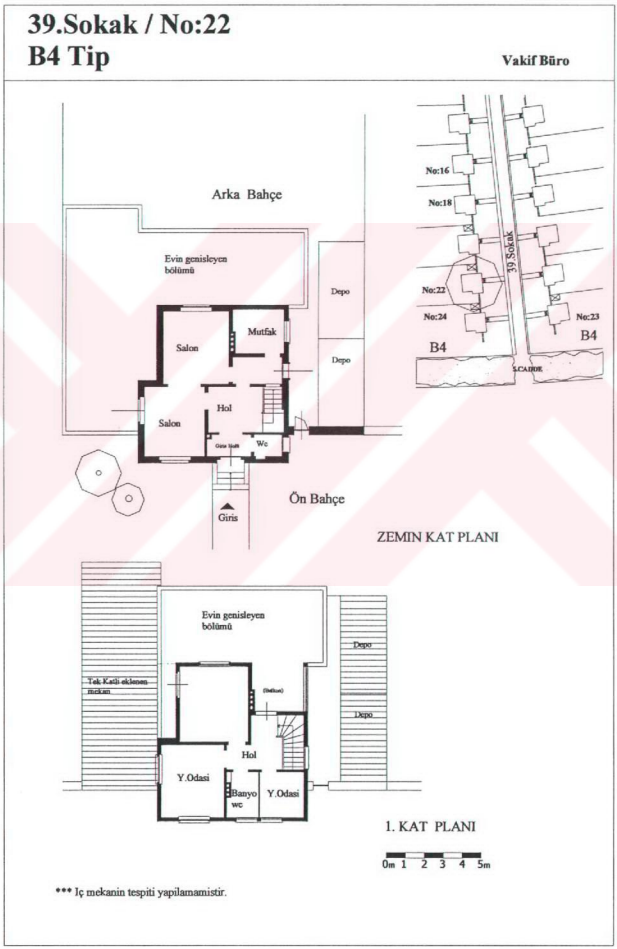

Şekil 6.35. 39. Sokak, No22

39.Sokak/ No:22

B4

Şekil 6.36. 39.Sokak, no:22

39.Sokak / No:18

Dış sınırlar taş duvar ve tel kafes ile çözülmüştür. Evin ön tarafına sundurma olarak garaj yapılmıştır. Arka bahçeye doğru evin sınırları genişletilmiştir. Şu an konut olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.37, 6.38).

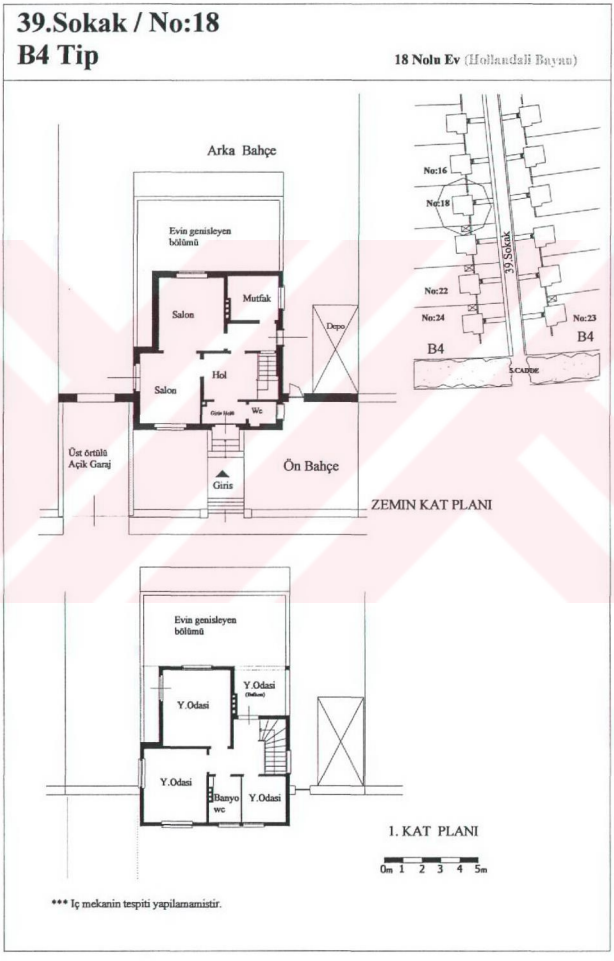

Şekil 6. 37. 39. Sokak, No:18

39.Sokak / No:18

B4

Şekil 6.38. 39.Sokak, no: 18

39.Sokak / No:16

Dış egemenlik sınırını belirleyen metal korkuluklu taş duvarlar mermerle kaplanmıştır. Yan duvarlar varlığını sürdürmekte olup, bunların arkasında iki yanda üst örtü yardımıyla yarı kapalı mekanlar tanımlanmıştır. Arka bahçeye doğru sınırları iki katta da genişletilerek ek yapılmıştır. Şu an konut olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.39, 6.40).

Şekil 6.39. 39. Sokak, No:16

39.Sokak / No:16

B4

Şekil 6.40. 39. Sokak, no:16

Bahçelievler: 44. Sokak

Kısa tutulmuş olan bu sokak, üç adet sürekli D4 tip konuttan oluşmaktadır. Buradaki son kalan konut tespit sırasında satılıp, yıkılmıştır. Diğer parsellerde apartmanlar mevcuttur (Şekil 6.41).

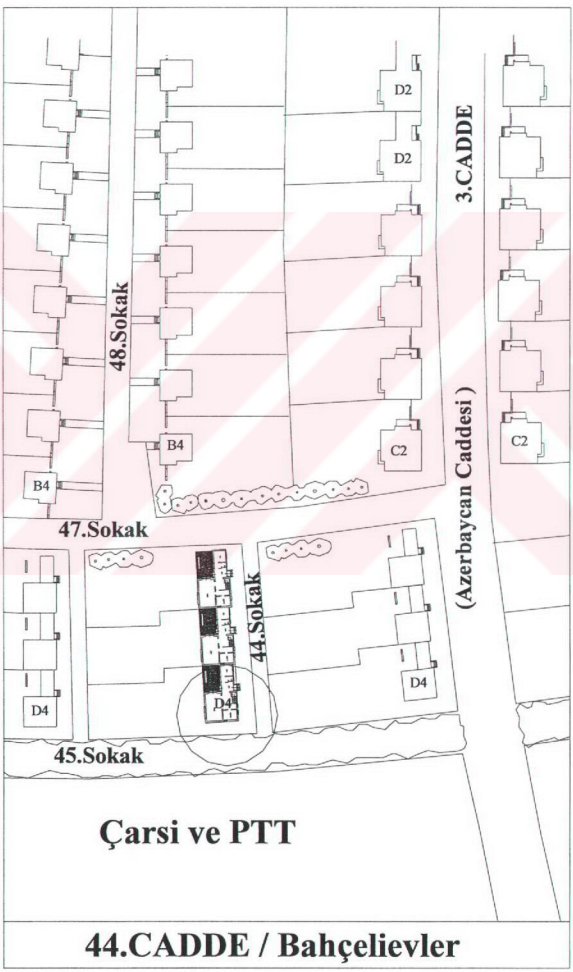

Şekil 6.41. 44. Sokak

44.Sokak / No: ....

D4 Tip olan bu konuta büyük oranda ek yapılmıştır. Binanın sokak içine bakan cephesi tali bir cephe haline getirilerek daha geniş ve özellikli bir sokak olan 45. Sokağa bakan, ana binanın ikinci katı ile ilişkili, tek katlı bir ek çözülmüştür. Esas giriş buradan tanımlanarak değiştirilmiştir. Dış sınırlar taş duvar ve metal korkuluklarla tanımlanmıştır (Şekil 6.42, 6.43).

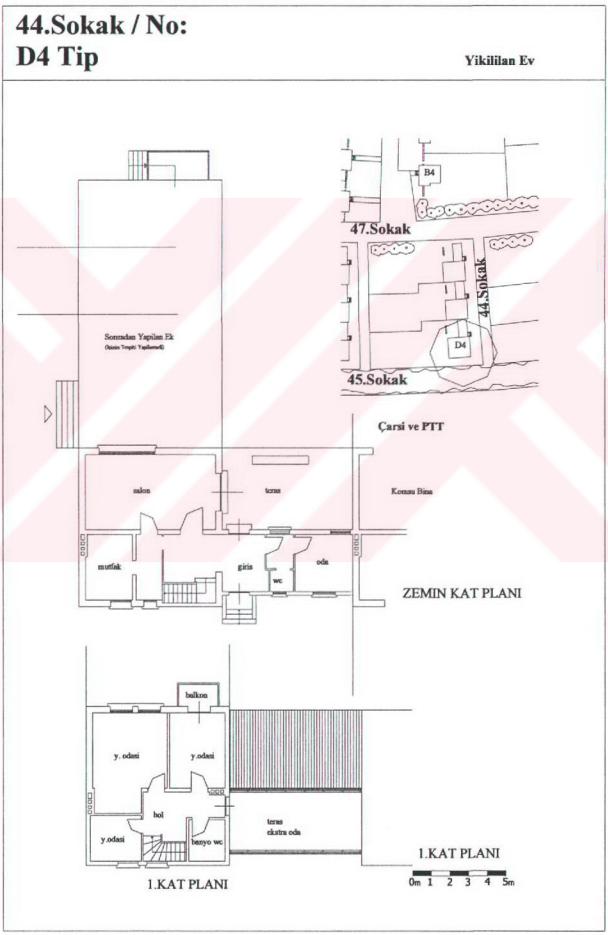

Şekil 6.42. 44. Sokak, yıkılan ev

44.Sokak / No:.....

D4

Şekil 6.43. 44.Sokak, yıkılan ev

Bahçelievler: 46. Sokak

Çoğunlukla D4 tip konutlardan oluşan bu sokakta, bunların karşısında B4 tip konutlar sıralanmıştır. D4 tipi konut parselleri, dış yeşil sınır 4. Cadde olarak geliştirilince ikiye bölünmüş ve zaman içinde bu parselin iki yakasına da dört katlı apartmanlar yapılmıştır. Bunların arasında kalan tek bir D4 tipi konut tespit edilmiştir (Şekil 6.44).

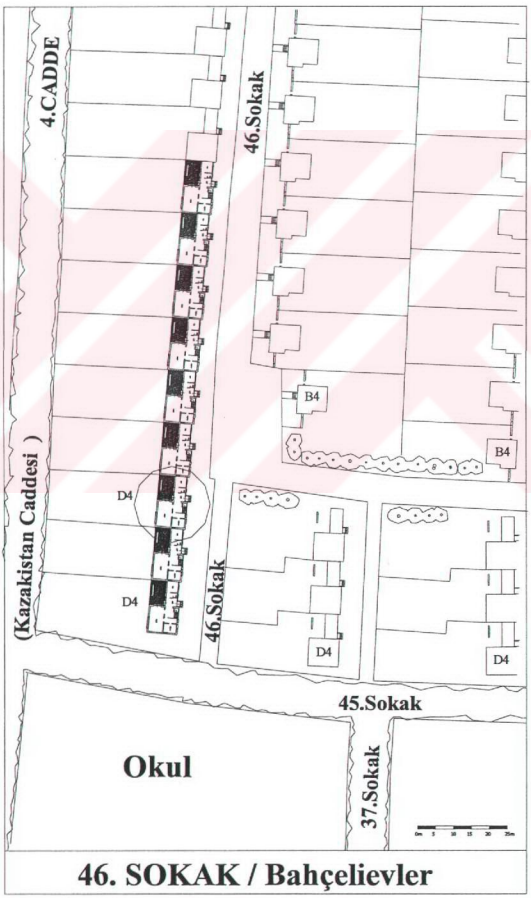

Şekil 6.44. 46. Sokak

46. Sokak/ No: 34

D4 Tip olan bu konutta dış sınırlar alçak duvar ve metal giriş kapısı ile çözülmüştür. Binanın teras olan tek katlı bölümünün üstü su problemi yüzünden kapanarak iç mekana katılmıştır. Bunun dışında arka bahçe tarafında, tek katlı ince blok önünde oluşan iç avlu kapatılarak ek bir oda elde edilmiştir. İç mekanda, sadece birinci katta kısmi tespit yapılabilmiştir. Halen konut olarak kullanılmaktadır (Şekil 6.45, 6.46, 6.47).

Şekil 6.45. 46. Sokak/ No:34 Nihal Türkmen evi

46.Sokak / No:34

D4

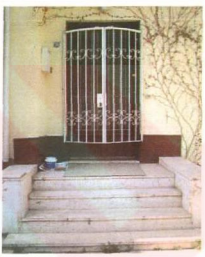

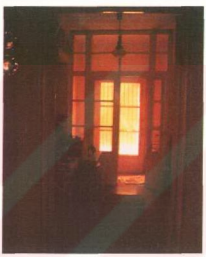

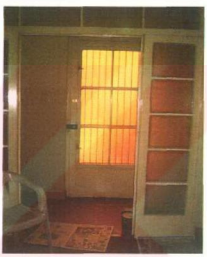

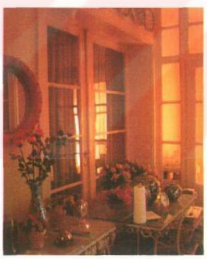

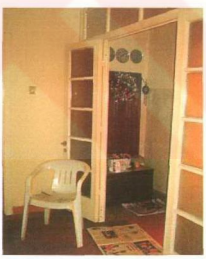

Şekil 6.46. 46. Sokak, no:34

46.Sokak / No:34

D4

Şekil 6.47. 46.Sokak, no:34

Bahçelievler: 49. Sokak-3.Cadde

Üç adet D2 tip dışında C2 tiplerden oluşan bu cadde yerleşimin ana trafik yoludur. Bu yüzden daha geniş tutulmuştur. Geniş ve özellikli olan bu caddeye daha büyük olan konutlar yerleştirilmiştir. Bu caddenin en işlek caddelerden biri olması ve ticari karakteri, üzerindeki konutların hızlı bir şekilde yıkılıp apartmana dönüşmesini getirmiştir. Sadece tek bir C2 tip konut tespit edilebilmiştir (Şekil 6.48).

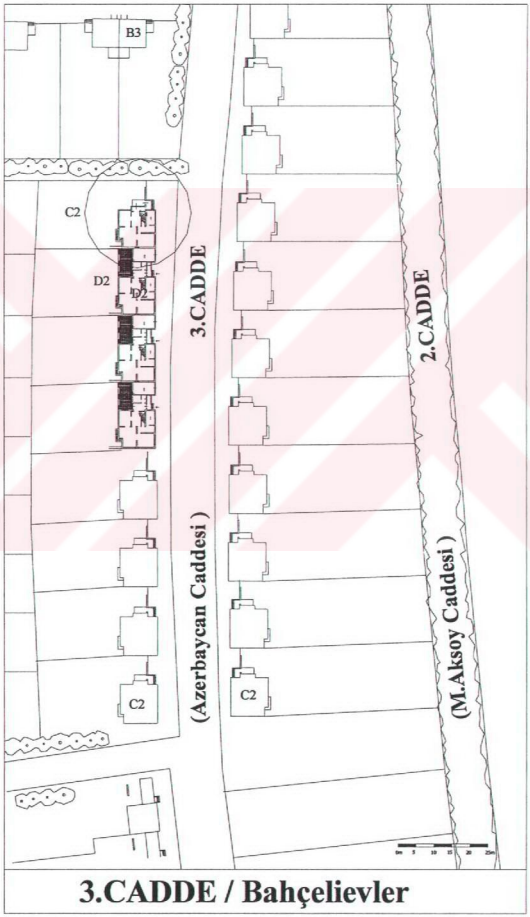

Şekil 6.48. 3.Cadde-49. Sokak

49. Sokak / No: 8

En başta konut, daha sonra yuva ve en son olarak da kafe-bar olarak kullanılan bu C2 tip, yuva iken çok büyük müdahale görmemiş, sadece giriş bölümünün üstü kapatılmıştır. 2004 yılında kafeye dönüştürülen mekan, oldukça fazla müdahale görerek, eski iç mekan sınırları da farklılaştırılmıştır (Şekil 6.49 , 6.50, Şekil B.1).

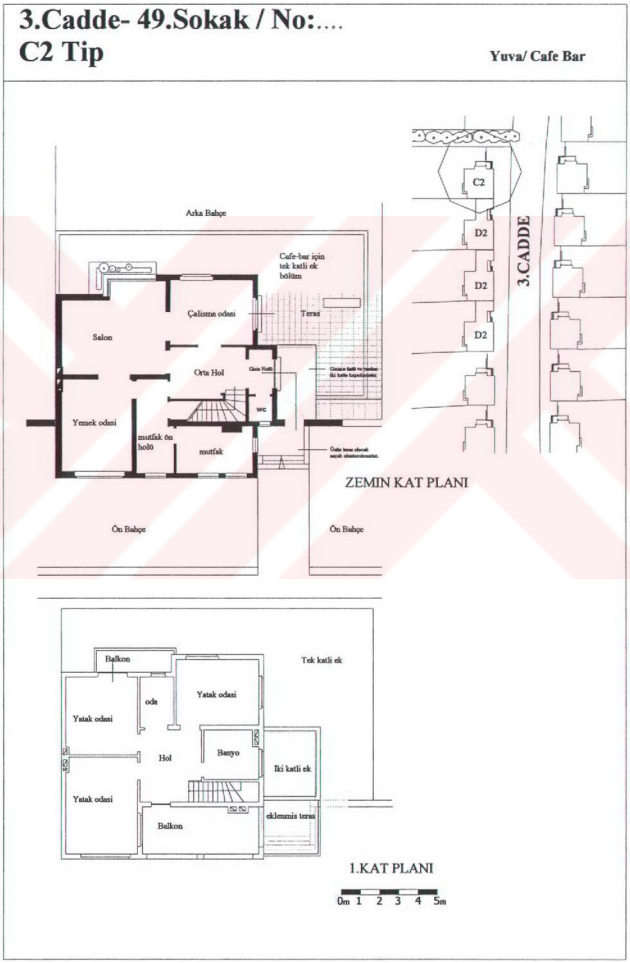

Şekil 6.49. 49. Sokak, yuva- kafebar

3.Cadde- 49.Sokak / No: 8

C2

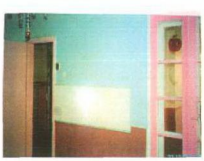

Şekil 6.50. 49.Sokak, yuva-kafebar

Bahçelievler: 50. Sokak (B3)

50. Sokak ikiz tip olan B3 konutların bulunduğu bir sokaktır. Beş adet ikiz konut yerleştirilmiştir ve bunların önünde kamuya ait bant halinde yeşil alan bulunmaktadır. Bu alan daha sonra bu ev sahiplerine devredilerek bakımı sağlanmıştır. Sokakta sadece bir adet ikiz bugüne kalmış ve tespit edilebilmiştir. Bu iki ev arasındaki tel kafes sınırda iki tarafın geçiş için onayladığı bir bahçe kapısı da mevcuttur. Diğer evlerin yerine dört katlı apartmanlar yapılmıştır (Şekil 6.51).

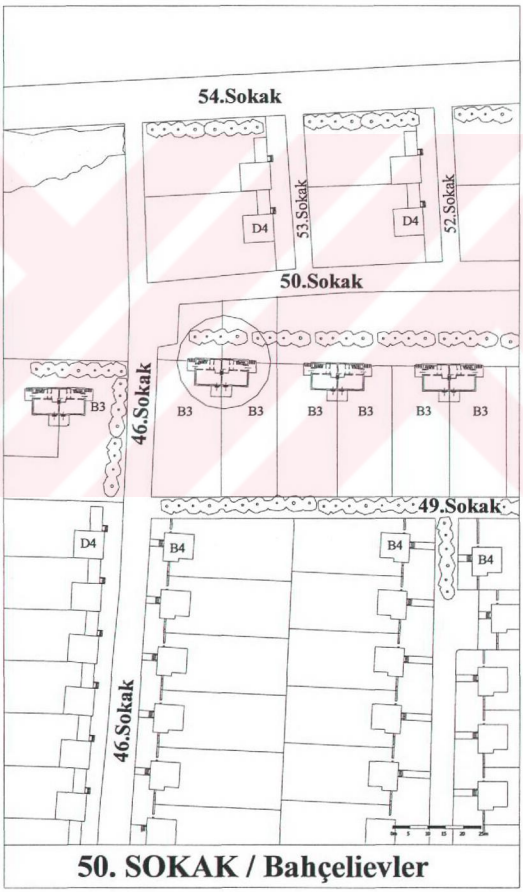

Şekil 6.51. 50. Sokak

50. Sokak / No:15

Bu konuta iki aşamada, oldukça büyük oranda evin yan ve arka cephesini saracak şekilde ek yapılmıştır. Eklerin aralarında bırakılan açık alanlar bir iç bahçe haline gelmiştir. Mekânın içinden kısmi tespit yapılabilmiştir. Parselin arkasında iki komşunun ortak kullandığı tek katlı kapalı garaj binası bulunmaktadır. Binanın arsa sınırları daha belirgin hale getirilerek duvar üstü metal korkulukla tanımlanmıştır (Şekil 6.52, 6.53, 6.54).

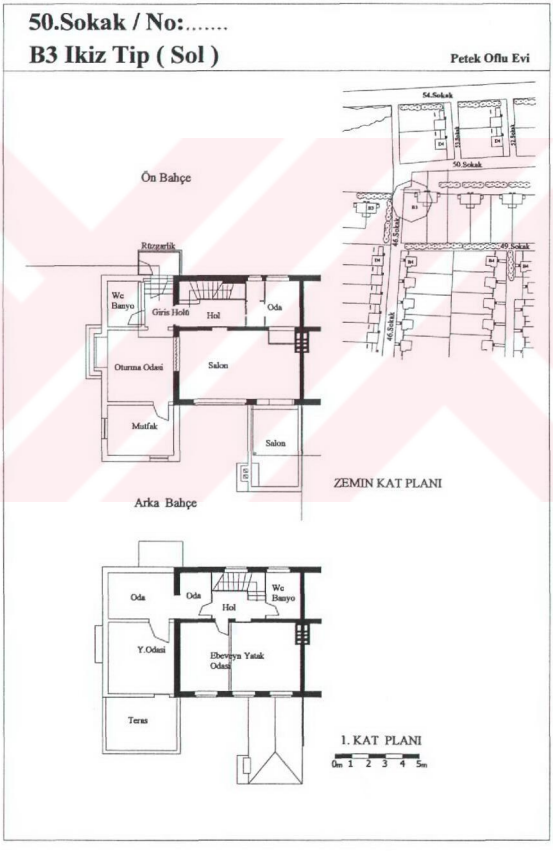

Şekil 6.52. 50. Sokak, sol ikiz tip

50.Sokak / No:15

B3

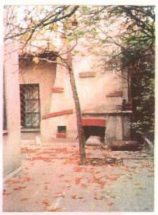

Şekil 6.53. 50.Sokak, sol ikiz tip

50.Sokak / No:15

B3

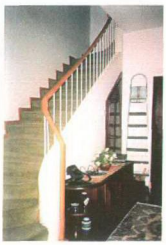

Şekil 6.54. 50.Sokak, sol ikiz tip

50. Sokak / No: 17

Bu konutun sınırları yan ve arka cephelerini saracak şekilde, iki yönde büyük oranda genişletilmiştir. Dışarıdan, metal korkuluk olan arsa sınırlarıyla ayrılmıştır. Ön taraftan bir bahçe kapısıyla arsa sınırlarına girilmektedir. Evin girişi yan taraftandır. Eski giriş kapısı sabit bırakılmıştır, içeride giriş için tanımlanmış bir mekan bulunmaktadır (Şekil 6.55, 6.56).

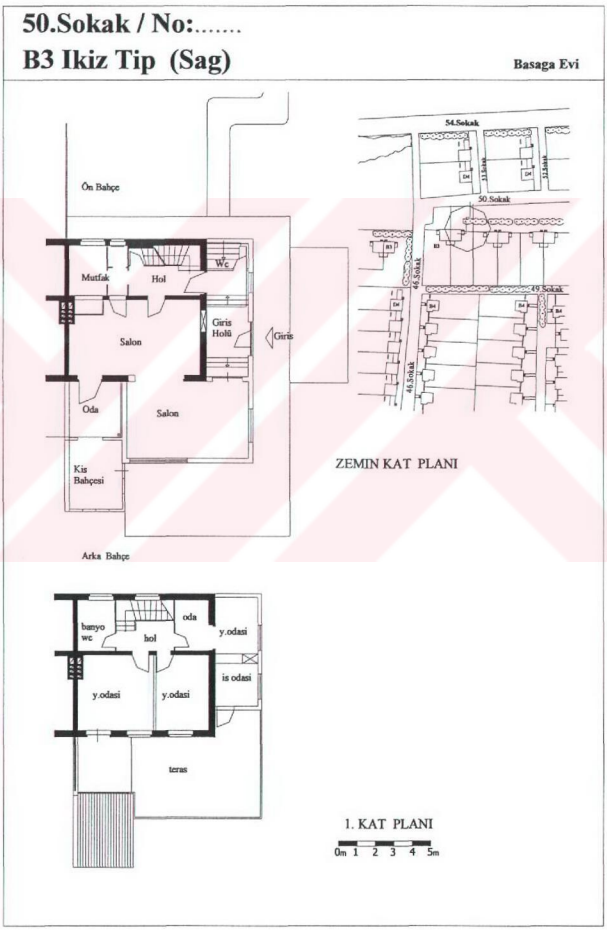

Şekil 6.55. 50. Sokak, ikiz tip sağ

50.Sokak / No:17

B3

Şekil 6.56. 50. Sokak, sağ ikiz tip

6.4.2. B4 Tipi Üzerinden Konut İçi Sınırlara Bakış:

B4 konutu, Bahçelievler'de en fazla uygulanan tip olduğu, bugüne en fazla örneği kalarak tespit yapmaya olanak verdiği ve özel bir sınır mantığını barındırdığı için daha detaylı bir analizle ele alınmıştır. Ön ve arka bahçeyi tanımlayan sınır, B4 de arsanın ortasına doğru yerleşmiş olan konutun iki yanında yer alarak, iç mekan düzenine de yansıyan bir bölünme oluşturmuştur. Diğer konut tiplerinin kurgusunda da bu ara kesit bazen yok olmuş, açılmış, giriş kapısını ardına saklayan hale gelmiş, bazen de tek katlı bir ara mekân olarak sınır rolünü üstlenmiştir.

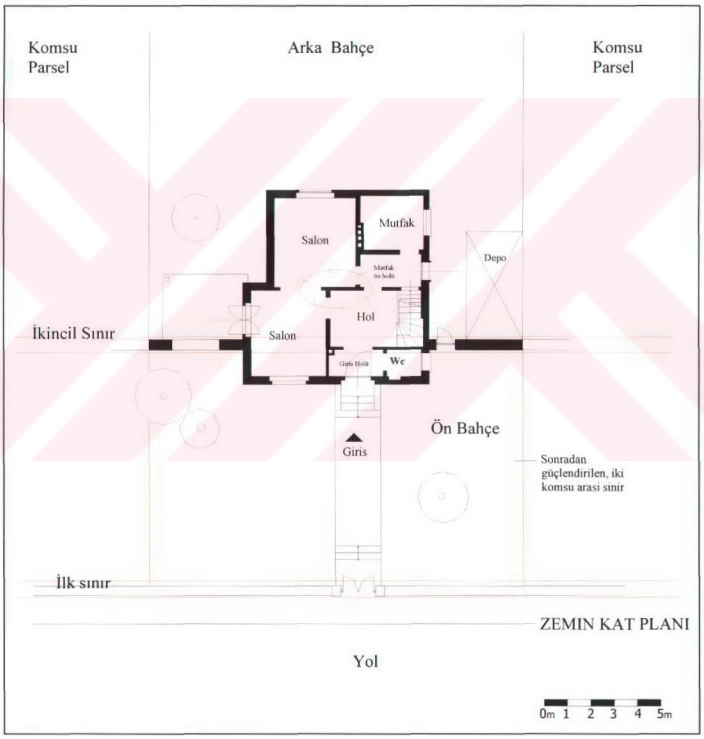

Şekil 6.57. B4 konutunda sınırlar ve iç mekân

B4 de uygulanan ana planlardan da görüldüğü üzere ilk sınır olarak, kaldırımdan sonraki egemenlik sınırını çizen ve ön bahçeyi tamamen ayırmayan alçak mazılarla

tanımlanmış bir çizgi söz konusudur (Şekil 6.57). Zaman içinde her mülk sahibinin bu sınırı ve diğer komşuyla arasındaki sınırları alçak duvar, duvar ile metal korkuluk, bitki örtüsü ya da yüksek metal korkulukla çözmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Bahçe kapısından itibaren ev giriş kapısına yönlendiren yol, bir kaç basamakla yer düzleminden ayrılarak, giriş kapısına yönlendirir. Giriş kapısı camlı bir kapı olup, iç ve dış arasında görsel bir geçirgenlik sağlamaktadır. İkincil sınır olarak, binayı ilk katta iç mekandan da etkileyen ve binanın iki yanında uzanan duvarlar görülmektedir. Bu sınır, bir tarafta arka bahçeye geçişi denetleyen bir bahçe kapısıyla kesintiye uğrarken, diğer tarafta içinde açılmış yatay bir pencere aracılığıyla ön bahçeyle ilişkiyi kurmakta ve kontrollü bir mahremiyet getirmektedir (Şekil 6.58, Şekil 6.59). Özele girişte bir ara bölge olarak davranan ön bahçe, binanın ilk kattaki dış yan duvarları olarak bu sınırlar tarafından sonlanır.

Şekil 6.58. B4 sol yan duvarı

Bahsedilen ikincil sınır çizgisinin, iç mekanda ön bahçeye bakan mekanları da ayırdığı görülür. Dıştaki sınır evin içteki kullanımını ve mekân organizasyonunu da etkiler. Evin sokağa ait kısmını kendi özelinden tam koparmadan tanımlayan bu sınır, zaman içinde bazı konutlarda tamamen kaldırılmış, bazılarında sonradan oluşan yapısal ekleri durduran eleman olmuştur. Tamamen kaldırıldığı konutlarda, ön arka ayrımı ve kontrolü kalkmış, arsa sınırını geçen kişi arka bahçeye kadar ulaşabilir hale gelmiştir.

Şekil 6.59. B4 Arka bahçeye geçiş

Şekil 6.60. B4 konutunda sol yan cephe ve ikinci kat planı

Yan duvarlar iç mekânların da bahçeyle olan ilişkisini düzenlemiş, mutfaktan arka bahçeye açılan yan kapı ve öne bakan salonun yan bahçeye açılımı da bu sınır sonrasına alınmıştır. Bu sınırdaki metal kapı, evin içine girilmeden arka bahçeye geçişin kontrolünü sağlamaktadır. Bu sınırı geçmesi istenen kişi, evdekiler olmadan da bunu gerçekleştirebilir. Ön salondan bahçeye açılan kapıdan, burada düşünülen terasa çıkan kişi, otururken bahçe kapısından geçerek gelen kişiyi görebilmekte ve sokakla ilişki kurabilmektedir.

Bu sınırın içteki yansıması olarak, giriş holü ve iç hol arası sınır, kademeli geçişi sağlamakta, aynı zamanda ısı geçişini de kontrol etmektedir. Giriş holü, iç ve dış arasında bir ara mekân olarak davranır, daha özel ile dışarısı arasında kademeli bir ayrım getirir. İç mekâna girildiğinde kapı aksında sınırlar kapalı tutulmuş, bu aks üzerinde bir açıklık veya geçiş tanımlanmamıştır. Bu yolla evin içi ile ilgili görsel bir iletiye ulaşmak engellenmiştir. Sol yandaki ilk salon, evin önüne daha fazla aittir ve dıştan gelene açık olarak tanımlanmıştır. Bu durum kapıların olasılıkları ile kontrol edilebilir bir boyuttadır. Mutfak önü holü de mutfak ve ana hol arası bir sınır mekân olarak çözümlenmiştir. İki salon birbiriyle istenildiğinde ilişkilendirilebilir ya da birbirinden ayrılabilir.

Binanın yapım sistemi, yığma ve betonarme karma olup, bu sistemin elverdiği oranda duvarlarda geçişler açılmış ve mekânlar arası ilişki alt katta arttırılmaya çalışılmıştır. Mekânların küçüklüğü de orta akstaki duvarın boşaltılmasıyla rahatlatılmıştır. Mekânlar arası geçişler, camekanlı kapılarla çözülerek bu ilişkinin farklı derecelerde kontrolü sağlanmıştır. Camekanlı kapı mekânlarda içeriye giren ışığı da hareketin aktarımını da etkilemektedir.

Alt katta sonuç olarak orta hol çevresinde mekânlar arası bir döngü oluşmuştur. Üst katta ise mahremiyet amacıyla, merdivene bağlı orta hol çevresi yatma ve banyo mekânı olarak çözülmüştür. Üst katta ayrıca bina kübiğinin içinden boşaltılan bir balkon, istenildiğinde kapatılıp, fazladan bir oda olarak kullanılacak şekilde kurgulanmıştır.(Şekil 6.60) Bu tüm konutlarda değiştirilerek, balkon iç mekâna katılan bir oda haline getirilmiştir. Aşağıda kapatılan balkon mekânından bir örnek mevcuttur. Balkon demiri ve yan duvarda parapet hizası gözlemlenebilmektedir (Şekil 6.61).

Şekil 6.61. B4 balkonunun iç mekâna katılması

6.5. Tespitlerin Sonuçları:

Bahçelievler yerleşiminde Jansen'in ileride potansiyel olarak gelişeceğini düşündüğü ve yeşil bant olarak tanımladığı dış sınırların yeşil özelliği korunamamıştır. Zaman içinde bunların akışkan sınır özelliğiyle var olacak birer ana cadde haline dönüştürüldüğü ve parsellerin bu gelişmelerle birlikte ikiye bölündüğü tespit edilmiştir. Düşünülen parsellerin hepsine konut inşa edilememesi de bir tamamlanmamışlık oluşturarak hızlı çözülmeyi getirmiş, dış sınırların ana karakteri bugün çok değişmiştir.

Zaman içinde oluşan çözülme ve katlı yapılaşma sokakları oldukça değiştirmekle beraber, sokak genişlikleri, sokak ve konut sınırı arası mesafeler ya da sokak köşelerindeki girintiler gibi Jansen'in tasarımındaki ilk kararlar sabit kalmış, bu da sokakların ve sınırlarının karakterini bu güne kadar az oranda da olsa taşımıştır.

Başta Jansen'in düşündüğü sürekli bloklar, sonraki aşamada yerini tekil konutlara bırakmış olsa da, tek konutlarda birinci kat seviyesini geçmeyen, bitişik duvarlarla veya tek katlı ince bir mekânla konutlar birbirine bağlanarak cephelerin sürekliliği sağlanmıştır. Fakat bugün bu süreklilikten de bahsetmek mümkün değildir. Yaşanmışlık, bitki örtüsünün yoğunluğu, konutların çok büyük bir kısmının yıkılmış olması ve mevcut konutların karakterini eklerle yitirmesi eski sokak perspektifinin

kaybedilmesi ile sonuçlanmıştır. Yerleşimin en temeldeki sınırlarının algılanması, çevresinde kurulan ve iç içe geçen diğer yerleşimlerden ayrıştırılması oldukça zorlaşmıştır.

Tüm konutların egemenlik sınırları, çok ya da az vurgulu olarak kamusal mekândan, yan komşudan yapısal olarak ayrılmıştır. Bunu konut sahipleri kendileri çözdükleri için, çok farklı olasılıkları bir arada görmek mümkündür. Jansen'in öngördüğü alçak mazılarla ayrılan ve bütünleşik sokak perspektifi veren çimenlik, açık ön bahçe sistemi en önce değiştirilen karar olmuştur. Yapılan apartmanların cephe hizaları eski sisteme uygundur. Konut önündeki alanlarını ise otopark ya da bahçe olarak kullanılmaktadır.

Bugüne kalabilen konutların çok büyük bölümü değiştirilmiştir. Bazıları da farklı işlevlerle kullanılmaktadır. Zaman içinde yapılan genişlemeler sırasında, genellikle eski sınır paralel bir biçimde ötelenmiş ve bu sınırın üzerindeki, iç-dış mekân arasındaki düzenleyiciler, yani pencereler ve kapılar ötelenen son sınır üzerine taşınmışlardır. Bunun dışında ekler, önceki yapıya uyum sağlayacak şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Binalara yapılan ekler parsel boyutlarının elverdiği biçimde, normal parsellerde arka bahçeye doğru gelişmiştir, köşe parsellerde ise yana genişleyerek gerçekleştirilmiştirl

En çok gözlemlenebilen konut tipi olan B4'lerde yandaki 150-160cm yüksekliğindeki duvarların sınırlayıcı kuvveti ekler üzerinde etkin olarak, bunları bu çizgide durdurulmasına neden olmuştur. Bazı konutlar kendi arsa sınırının duvarlarını oluşturduktan sonra bu duvarları kaldırarak ön arka ayrımının keskinliğini yumuşatmışlardır.

Jansen'in B4 tipte potansiyel kapatılabilecek alanlar olarak tanımladığı balkonlar, tespit edilen tüm konutlarda kapatılarak oda haline getirilmiş, ya da diğer eklerin içinde kalarak iç mekâna katılmıştır.

Tüm konutların alt katlarında yapım sisteminin elverdiği oranda, Jansen mekânlar arası sınırları açmıştır. Çoğu odanın birbiriyle ve holle ilişkisi camekanlı kapılarla kurulmuş, duvarlar geçişlerin duvarları haline gelmiştir (iç ya da dış mekana açılan kapılar). Mekânların daha verimli kullanılabilmesi için, tespiti yapılabilen konutlarda, bu geçişlerin ya kapalı tutulup kullanıcıya göre mekân tanımlandığı ya da kaldırılarak yeniden düzenlendiği gözlenmiştir.

7. SONUÇLAR

Bu çalışmada amaç çıkış noktasını oluşturan "sınır kavramının" farklı anlamları ve mekân ile ilişkisi açılarak, 20. yüzyılın ilk yarısında kent, yerleşme ve konut sınırlarındaki değişiminin insan ve sınır etkileşimi göz önüne alınarak tartışılmasıdır. Bu çerçevede bir tartışmanın yapılabilmesi için, gerekli analiz zemini Ankara Bahçelievler gibi bir ilk örnek üzerinden oluşturulmuştur. Bahçelievler semtinin ilk adımı olan bu yerleşim, baştan itibaren sınırların nasıl tasarlandığı, uygulandığı ve değiştiğini belirlemek için "yerleşim, sokak ve konut" açışından bir analizin yapılmasına, sınırların bu hiyerarşik yapıda birbirini nasıl etkilediğinin anlaşılmasına olanak vermiştir.

Tanımlamak, belirlemek ve ilişki kurmak amacıyla çalışan sınırlar alt anlamlarıyla, doğada ve felsefede geçen tanımlarıyla açılarak sosyal, politik ve ekonomik araç olarak nasıl kullanıldığı netleştirilmiş; bunların ışığında mimarlığın sınırları kurmadaki rolüne bakılmıştır. Bu alt yapı ile sınırın mekânla olan ilişkisi tanımlanmuş, yerleşme ve temeldeki ilişkiler olan iç-dış, kapalılık-açıklık, giriş, geçiş ve yönlenme gibi başlıklar detaylandırılmıştır. Sınır yaklaşımı mekanın sadece fiziksel boyutuyla değil, insan-çevre ilişkileriyle birlikte görülebilmesini sağlamaktadır.

Mekânsal sınırlar çerçevesindeki en önemli kavramlar olan algı, egemenlik alanı, kişisel alan ve mahremiyet gibi sınır-insan ilişkilerini açıklayan mekanizmalara bakılarak, bunların sınırlarla olan güçlü bağlantısı tanımlanmıştır. Ev insanın egemenlik sınırlarının içinde en çok denetlediği, sınırlarını oluşturduğu mekânsal kurgudur ve insanın dışarıyla olan ilişkisini belirler. 20. yüzyılın başındaki teknolojik gelişme ve endüstriyel hareketlerin etkisiyle kent, yerleşim, konut yapılarında, ilişkilerde gelişen değişim, sınırlara da yansımıştır. Yerleşme ve konut üzerine tanımlanan yeni önermelerde (bahçe şehir gibi) sınırlardaki değişime ve etkileşime bakmak, işlevlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamış, bu yaklaşım çok farklı ölçeklerdeki sınırların birbirini nasıl etkilediğini ortaya koyarak, bir sınır sisteminin varlığı kanıtlamıştır. Çalışmanın temelde sınır kavramı, sınır-mekân, sınır-insan,

konutun sınırları ve modernizm olarak gelişmesi sonucunda, Bahçelievler analizinin daha kapsamlı bir yapıda açılması sağlamış ve burada ulaşılan sonuçların değerlendirilmesinde etkin olmuştur.

Ankara İmar Planın dışında gelişmiş olan geleneksel anlamda bir "bahçeşehir" örneği ve ülkenin ilk konut kooperatifi olması Bahçelievler'i özel bir konuma getirmektedir. Bunun dışında, yerleşimin kurgusunun bütününde her seviyede hissedilen sınır olasılıkların zenginliği, tasarım, uygulama ve kullanım aşamalarındaki değişimleri dikkate değer bulunmuştur. Analizin ulaştığı sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

. Bahçelievler'de rasyonalist bir modern tavır bulmasak da, seri üretimin ve toplu yerleşmenin pek çok önerilerini görmek mümkündür. Hermann Jansen farklı kültürden gelen bir mimar-şehirci olarak aynı zamanda Ankara'nın da o dönemdeki planlamasında sınırlarını belirleyen kişidir. Bahçelievler'de geleneksel Alman konutu yaklaşımını ve konut-şehir ilişkilerini üzerinde barındırmasına rağmen Türk gelenekselindeki duvar-bahçe ilişkisi, evin sınırının duvarla birleşmesi gibi çözümlerin bazı yansımalarına da sahiptir. Jansen yerin gerçeklerini anlamaya çalışmış ve bu çerçevede farklı sınır olasılıkları yaratmıştır. Genel tasarımcı kişiliğinde yerin verileri onun için özeldir, bunu Ankara'ya olan tavrı ile de belirlemiştir. Bu anlamda konutu sosyal boyutu ile algıladığı açıkça gözlenmektedir. Alman gelenekseli boyutunda başlayan projenin zaman içinde dışarıdan gelen yönlendirmelerle de geldiği sonuç, başlangıçtaki ana prensipleri de tam bırakmadan bu yerin çözümü olarak ortaya çıkmıştır. Jansen'in mahremiyet kavramına önem verdiği açıktır. Bunu da tip konutlar için belirli bir mantık dahilinde geliştirmiştir. Konutların ön ve arka alanlarını farklı derecelerde ayırmış, kontrollü geçişler sağlamıştır.

. Jansen'in Bahçeli'de ileride potansiyel olarak gelişeceğini düşündüğü ve yeşil bant olarak tanımladığı dış sınırların yeşil özelliği korunamamıştır. Bahçeşehir mantığında özellikli olan ve yerleşimin dışı ile ayrımının vurgusunu yapan sınırların niteliğini değişmiştir. Zaman içinde bunların akışkan sınır özelliğiyle var olacak birer ana cadde haline dönüştürüldüğü ve parsellerin bu gelişmelerle birlikte ikiye bölündüğü tespit edilmiştir. Başta düşünülen parsellerin hepsine konut inşa edilememesi de bir tamamlanmamışlık oluşturarak, hızlı çözünmeyi getirmiş, dış sınırların ana karakterinin bugünkü yoğun konut çevresi içinden okunması zorlaşmıştır.

. Zaman içinde oluşan çözülme ve katlı yapılaşma sokakları oldukça değiştirmekle beraber, sokak genişlikleri, sokak ve konut sınırı arası mesafeler ya da sokak köşelerindeki girintiler gibi Jansen'in tasarımındaki ilk kararlar sabit kalmıştır. Bu da sokakların ve sınırlarının karakterini bugüne kadar düşük oranda da olsa taşınmış ve izlerinin takip edilmesine yardımcı olmuştur.

. Başta Jansen'in düşündüğü sürekli bloklar sonraki aşamada yerini tekil konutlara bırakmış olsa da, tek konutlarda, birinci kat seviyesini geçmeyen, bitişik duvarlarla veya tek katlı ince bir mekânla konutlar birbirine bağlanarak cephelerin sürekliliği sağlanmıştır. Fakat bugün bu süreklilikten de bahsetmek mümkün değildir. Yaşanmışlık, bitki örtüsünün yoğunluğu, konutların çok büyük bir kısmının yıkılmış olması ve mevcut konutların karakterini eklerle yitirmesi eski sokak perspektifinin kaybedilmesi ile sonuçlanmıştır. Yerleşimin en temeldeki sınırlarının algılanması, çevresinde kurulan ve iç içe geçen diğer yerleşimlerden ayrıştırılması bu yüzden de oldukça zorlaşmıştır.

. Tüm konutların egemenlik sınırları çok ya da az vurgulu olarak kamusal mekandan, yan komşudan yapısal olarak ayrılmıştır. Bunu konut sahipleri kendileri çözdükleri için, çok farklı olasılıkları bir arada görmek mümkündür. Jansen'in öngördüğü alçak mazılarla ayrılan ve bütünleşik sokak perspektifi veren çimenlik, açık ön bahçe sistemi, en önce değiştirilen öğe olmuştur. Çünkü yapısal çevrede kontrolün ve gerekli görülen sınırlamanın olmadığı yerde insan yaşadığı yeri kendi kültürel kabullerine, değer yargılarına ve bu çerçevede mahremiyet derecesine göre kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu kendini belli etme, mekânını kişiselleştirmeye de hizmet etmiştir. Yapılan apartmanların cephe hizaları eski sisteme uygundur. Apartman konutların ön alanları ise otopark ya da bahçe olarak kullanmaktadırlar. Bu yüzden oranı azalsa da Bahçelievler halen bahçeleriyle varlığını sürdürmektedir.

. Arsa alanının konut alanına oranının çok fazla olması yatayda ve düşeyde daha fazla alan çevrelemek, kapatmak üzere bir eğilimi pekiştirir. Bu da insanın egemenlik alanının dışa doğru hareket ettiğini kanıtlamaktadır. Bahçelievler'de bugüne kalabilen konutların çok büyük bölümü boyut, işlev ve dış cephe nitelikleri açısından değiştirilmiştir. Bugüne kalabilmelerini sağlayan mekanizmalardan birinin de bu olduğu düşünülmektedir. Zaman içinde yapılan genişlemeler sırasında genellikle eski sınır paralel bir biçimde ötelenmiş ve bu sınırın üzerindeki iç-dış mekân arasındaki düzenleyiciler, yani pencereler ve kapılar ötelenen son sınır üzerine taşınmışlardır.

Bunun dışında ekler önceki yapıya uyum sağlayacak şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Binalara yapılan ekler parsel boyutlarının elverdiği biçimde, normal parsellerde arka bahçeye doğru gelişmiştir. Köşe parsellerde ise yana genişleme de gözlemlenebilmektedir. En çok gözlemlenebilen konut tipi olan B4'lerde yandaki 150-160cm yüksekliğindeki duvarların sınırlayıcı kuvveti ekler üzerinde etkin olarak bunları tanımlanan hizada durdurmuştur. Bazı konutlar kendi arsa sınırının duvarlarını oluşturduktan sonra bu duvarları kaldırarak ön arka ayrımının keskinliğini yumuşatmışlardır.

. Jansen'in B4 tipte potansiyel kapatılabilecek alanlar olarak tanımladığı balkonlar tespit edilen tüm konutlarda kapatılarak oda haline getirilmiş ya da diğer eklerin içinde kalarak iç mekâna katılmıştır. Tüm konutların alt katlarında Jansen yapım sisteminin elverdiği oranda mekânlar arası sınırları açmıştır. Çoğu odanın birbiriyle ve de holle ilişkisi camekanlı kapılarla kurulmuş, duvarlar geçişlerin duvarları haline gelmiştir (iç ya da dış mekana açılan kapılar). Mekânların daha verimli kullanılabilmesi için tespiti yapılabilen konutlarda, bu geçişlerin ya kapalı tutulup kullanıcıya göre mekânın tanımlanmış olduğu ya da kaldırılarak yeniden düzenlendiği saptanmıştır.

. B4 konutu Bahçelievler'de en fazla uygulanan tip olduğu, bugüne en fazla örneği kalarak tespit yapmaya olanak verdiği ve özel bir sınır mantığını barındırdığı için üzerinden daha detaylı bir analiz yapmak adına değerli bulunmuştur. Ön ve arka bahçeyi tanımlayan ve mahremiyeti de belirli ölçüde sağlayan B4 konutu yan duvar parçaları arsanın ortasına doğru yerleşmiş olan konutun iki yanında yer almıştır. Jansen'in diğer dört tip konutunun kurgusunda bu arakesit bazen yok olup açılmış, bazen giriş kapısını ardına saklar hale gelerek geçişi arka bahçeye almış, bazen de tek katlı bir ara mekân olarak sınır rolünü üstlenmiştir.

. B4 konutunun birincil sınırı onu sokaktan yani kamusaldan ayıran ve egemenlik sınırını oluşturan dış bahçe konturudur. İkinci sınır olarak ise, konutu ilk katta içten de etkileyen binanın iki yanındaki duvar parçaları görülmektedir. Bu sınır bir tarafta arka bahçeye geçişi denetleyen bir bahçe kapısıyla kesintiye uğrarken, diğer tarafta içinde açılmış yatay bir pencere aracılığıyla ön bahçeyle ilişkiyi kurmakta ve kontrollü bir mahremiyet getirmektedir. Özele girişte bir ara bölge olarak davranan yarı özel ön bahçe binanın ilk kattaki yanal uzantıları olarak bu sınırlar tarafından sonlanır. Bahsedilen ikincil sınır çizgisinin iç mekânda öne ait mekânları da ayırdığı

görülür. Dıştaki sınır evin içteki kullanımını ve mekân organizasyonunu da etkiler. Evin sokağa ait kısmını kendi özelinden tam koparmadan tanımlayan bu sınır, zaman içinde bazı konutlarda tamamen kaldırılmış, bazılarında sonradan oluşan yapısal ekleri durduran eleman olmuştur. Bu sınırı tamamen kaldırılan konutlarda, ön arka ayrımı ve kontrolü kalkmış, arsa sınırını geçen kişi arka bahçeye kadar ulaşabilir hale gelmiştir.

. Binanın yapım sistemi yığma ve betonarme karma olup bu sistemin elverdiği oranda diğer konutlardaki gibi ilk kurguda duvarlarda geçişler açılmış ve mekânlar arası ilişki alt katta arttırılmaya çalışılmıştır. Mekânların küçüklüğü de orta akstaki duvarın boşaltılmasıyla rahatlatılmıştır. Alt katta orta hol çevresinde mekânlar arası bir döngü oluşmuştur. Mekânlar arası geçişler, camekanlı kapılarla çözülerek bu ilişkinin farklı derecelerde kontrolü sağlanmıştır. Jansen'in B4 tipte potansiyel kapatılabilecek alanlar olarak tanımladığı balkonlar, tespit edilen tüm konutlarda kapatılarak oda haline getirilmiş ya da diğer eklerin içinde kalarak iç mekâna katılmıştır. Zaman içinde değiştirilen konutlarda, iç mekânda kapı yerlerinde değişiklikler olmuş, yeni yapılan eklerle konutun ilişkilendirilmesi için duvarlarda yeni geçişler açılmıştır. Burada da yeni ilişkiler adına sınırın niteliği değiştirilmiştir.

. Bahçelievler'de tespit edilen konutların çok büyük bir oranı değiştirilmiştir. Ama onlardaki çözülme, en önce büyük ölçekteki belirleyici olan ana sınırlarda başlamıştır. Daha önce belirlenen içe dönük yapı sınırların akışkanlık kazanıp hareketliliğin, trafiğin artmasıyla dışa dönmüş ve çevresiyle iletişime geçmiştir. Sonuçta, ilişkilerdeki değişme sınırların kapanmasını, açılmasını ya da bunların niteliğindeki değişmeyi de getirmektedir. Esasında çevrede bir sınır sisteminin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sistem de birbirine bağlı alt sınır yapılarını barındırmaktadır. İnsan da kendi isteklerini, anlayışını, kültürünü konutun iç ve de dış sınırlarına yansıtmaktadır. Bunu en başta kendisi yapmaktaydı ama şimdi de her ne dikte edilirse edilsin, olanağını bulduğunda örgütlemeye, herkeste olanı kendisinin yapmaya ve sınırlarını işaretlemeye devam etmektedir. Dıştan gelen, kabul görmeyen müdahalelerin etkisi ise kontrolün azaldığı andan itibaren kişinin kabulleri, yaşam stili ve kültürünün etkisiyle değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Mekân tasarımcısının da insanın sınır niyetindeki özü anlayabilmesi, kurguladığı mekânda sınır olasılıklarını ve ilişkileri çeşitlendirmesi adına önemlidir. Bahçelievler örneği bu çerçevede, fiziksel, psikolojik, sosyal sınır olasılıkları üzerine bir analiz ve değerlendirme yapma imkanı vermiştir.

KAYNAKLAR

Ağakay, M. A., 1981. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, TDK Basımevi, Ankara.

Allen, F., 1959. Only Yesterday, An Informal History of the 1920's, Harper and Row, New York.

Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., 1977. A Pattern Language, Towns Buildings Construction, Oxford University Presss, Berkeley, California.

Alexander, C., 1966. Notes On The Synthesis of Form, Harvard University Press, Cambridge.

Altman, I., 1975. The Environment and Social Behavior, Brooks / Cole, California.

Andreu, P., 1999. Borders and Borderers, in Ellin, N. (editör) *Architecture of Fear,* Princeton Architectural Press, NewYork.

Ankara Bahçelievler Kooperatifi Sosyetesi Kongresi, 1938. *Karınca Dergisi,* Türk Kooperatifçilik Cemiyeti, Ankara. **49-50,** 38-55.

Antoniades, A., C., 1992. Architecture and Allied Design: An Environmental Design Perspective, Kendall/ Hunt Publishing, Iowa.

Appleton, J., 1975. The experience of the Landscape, John Wiley, New York.

Appleyard, D., 1970. Styles and methods of Structuring a City, Image and Environment, Aldine, Chicago.

Ardrey, R., 1966. The Territorial Imperative, Atheneum, New York.

Arnheim, R., 1996. The Split and the Structure, University of California Press, Berkeley.

Arnheim, R., 1965. Art and Visual Perception, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

Bilgin, İ., 1997. Anadolu'da Modernleşme Sürecinde Konut ve Yerleşme, Sey, Y. (editör), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, Tarih Vakfi Yayınları, İstanbul, s 472-490.

Bilgin, İ., 1988. Modernleşme, Modernizm ve Konut, *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayınevi, Istanbul, **11**: 86-93.

Bartlett, F. C., 1932. Remembering, Cambridge University Press, London.

Becker, F. D., 1977. Housing Messages., Hutchinson and Ross, Stroudsburg, PA, Dowden.

Bollnow, O.F., 1963. Mensch und Raum, Kohlhammer, Stuttgart.

Bourdieu, P., 1977. Outline of a Theory of Praxis, Chambridge University Press, London, s:188, in Dovey, K. (editör), *Place-Power*, Power of Architecture, s:36.

Bozdoğan, S., 2001. Modernizm ve Ulusun İnşaası: Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür, Metis, İstanbul.

Cengizkan, A., 2002. Modernin Saati, Boyut Yayınları, İstanbul.

Clawson ve Hall, 1973. Planning and Urban Growth, John's Hopkins University Press, Baltimore.

Colomnia, B., 1998. Privacy and Publicity, Modern Architecture as Mass Media, MIT Press, London.

Corner, J., 1999. Field Operations, Cruz, T., Boddington, A. (editör), *Architecture of the Borderlands*, AD, John Wiley and Sons, **69**.

Cuda, A., 1939. Hermann Jansen zehn Jahre Stadtplaner in Kleisenasien, Zentralblatt der Bauverwaltung, Berlin, **21**, 564 .

Delanda, M., 1999. Extensive Borderlines and Intensive Borderlines, Cruz, T., Boddington, A., *Architecture of the Borderlands*, AD, John Wiley and Sons, **69**, 78-79.

Deleuze, G., 1994. Difference and Repetition, Colombia University Press, NY.

De Fries, 1924. Zu den Arbeiten des Architekten, Prof. Dr. Ing. Hermann Jansen, *Österreichisches Bausund Werkkunst*, Wien, **25**, 43-47.

Doordan, D. P., 2002. *Twentieth Century Architecture*, Prentice Hall Inc & Harry N. Abrams Inc., NJ.

Dripps, R. D.,1997. The First House: Mynth, Paradigm and The Task of Architecture, The MIT Press, London.

Edelman, B., 1987. The House Kant Built- A Moral Tale, Canadian Philosophical Monographs, Toronto.

El-Sharkawy, H., 1979. Territoriality: A Model For Design, Unpublished Doctoral Dissertation, University of Pennsilvania.

Franck, K. A. ve Lepori, R. B., 2000. Architecture Inside Out, Wiley-Academy, Italy.

Frey, D., 1949. Grundlegung zu einer vergleichenden Kunstwissenschaft, p:6, in Norberg-Shulz, 1971 Existance, Space and Architecture, Praeger, New York.

Frisby, D., 1986. Fragments of Modernity: Theories of Modernity in The Work of Simmel, Kracauer and Benjamin, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Gibson, J., 1966. The Senses Considered As Perceptional Systems, Houghton Mifflin, Boston.

Giddens, A ,1994. Modernliğin Sonuçları, Renk Basımevi, İstanbul.

Giedion, S., 1941. Space, Time and Architecture, Cambridge, London.

Gold, J., 1980. An Introduction to Behavioral Geography, Oxford University Press, Oxford.

Habraken, N. J., 1998. The Structure of The Ordinary, Form and Control in The Built Environment, Teicher, J. (editör), MIT Press, NY.

Hacıhasanoğlu, O., 1995. Yapısal Çevrenin Oluşumuna Etki Eden Sosyo Kültürel Faktörler, Yayınlanmamış Ders Notları, İTÜ, İstanbul.

Hall, E., 1966. Hidden Dimension, Doubleday, New York.

Hançerlioğlu, O., 1979. Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Hançerlioğlu, O., 1976. Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar, Cilt: 5, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Harries, K., 1993. Thoughts on A Non-Arbitary Architecture, Seamon D (editör), in Dwelling, Seeing and Designing: Toward a Phenomenological Ecology. State University of New York Press, New York.

Heidegger, M., 1962. Being and Time, Harper and Row, New York.

Heidegger, M., 1971. Building, Dwelling, Thinking, Poetry, Language, Thought, Harper and Row, New York.

Heredetos, 1973. Heredot Tarihi, Remzi Kitapevi, İnceoğlu, N., 2000. Siper Mektupları'dan, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Hillier ve Hanson, 1990. Domestic Architecture and the Use of Space, Kent, S. (editör), NY.

Hornby, A. S., 1977. Oxford Advanced Learner's Dictionary, Oxford University Pres, Oxford.

Ittelson, W. H., 1978. Environmental Perception and Urban Experience, *Environment and Behavior,* **10**:193-13.

Ittelson, W. H., 1989. Notes on Theory in Environment and Behaviour Research, Zube ve Moore (editörler), *Advances in Environment, Behavior and Design*, Vol.2, Plenum Press, New York.

İnceoğlu, A.,1999. Evin Anlamı ve Kentleşme Süreçleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Jansen, H., 1936, Jansen'in Koferansı, *Belediyeler Dergisi*, Ankara, , **6** ,21-22.

Jansen, H., 1936. Türkiye'de Planlaşma İşinin İslahı, *Belediyeler Dergisi*, Ankara, **12**, 24-34.

Johnson, M., 1987. The Body in The Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination And Reason. Chicago Press, Chicago.

Kemeny, J., 1991. Housing and Social Theory, Routledge, London.

Kostof, S., 1985. A History of Architecture: Settings and Rituals, Oxford University Press, London.

Kuban, D., 1984. Mimarlık Kavramları, Çevre Yayınları, İstanbul.

Lang, J., 1987. Creating Architectural Theory: The Role of Behavioral Sciences in Environmental Design, Van Nostrand Reinhold, NY.

Lawrence, R. J., 1987. Housing, Dwellings and Homes, Design Theory, Research and Practice, Wiley & Sons, New York.

Lawrence, R. J., 1989. Structuralist Theories in Environment-Behaviour Design Research, Zube ve Moore (editörler), *Advances in Environment, Behavior and Design,* Vol.2, Plenum Press, New York.

Le Corbusier, 1929. *The City of Tomorrow and Its Planning,* Payson & Clarke Ltd., New York.

Lefebre, H., 1984. The Production of Space, Blackwell, Oxford.

Loy, H., 1948. Zum Gedanken an Hermann Jansen, *Baumeister*, Berlin, **8**-299.

Lynch, K., 1992. The Image of the City, MIT Press, Cambridge, London.

Malnar, J. M. ve Vodvarka F., 1991. The Interior Dimesion, A Theoretical Approach to Enclosed Space, John Wiley & Sons, New York.

Marcuse, P., 1999. Walls of Fear, in Ellin, N. (editör), *Architecture of Fear,* Princeton Architectural Press, New York.

Maslow, A., 1943. Theory of Human Motivation, *Psychological Review,* **50**, 370-396.

Mehrrabian, A., 1976. Public Spaces and Private Spaces : The Psychology of Work, Play and Living Environments, Basic Books, New York.

Merleau-Ponty, M., 1962. The Phenomenology of Perception, Routledge & Kegan Paul, London, 256.

Miess, P., 1994. Elements of Architecture: From Form to Place, E & FN Spon, London.

Moore, G., 1976. The Development of Environmental Knowing: An Overview of an Interactional- Constructivist Theory and Some Data on Within-Individual Development Variations, Canter, D. ve Lee, T. (editörler), *Psychology and The Built Environment*, Architectural Press, London, 184-194.

Neisser, U., 1977. Cognition and Reality, Freeman, San Francisco.

Neisser, U.,1982. Cognition and Reality: Principles and Implications of Cognitive Pschology, Freeman , San Francisco.

Nicolai, B., 1998. Modernite und Exil, Deutschsprachige Architekten in der Turkei 1925-1955, Verlag für Bauwesen, Berlin.

Norberg-Schulz, C., 1971. Existance, Space and Architecture, Praeger, New York.

Norberg-Schulz, C., 1985. Genius Loci, Rizzoli, New York.

Norberg-Schulz, C., 1985. The Concept of Dwelling, Electa / Rizzoli, New York

Oflu, P., 2003. Kişisel Görüşme, Ankara.

Özüekren, Ş., 1998. Kooperatifler ve Konut Üretimi, *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 355.

Piaget, J. ve Inhelder, B., 1956. The Child's Conception of Space, London.

Piaget J, 1971. Structualism, Routledge and Kegan Paul, London.

Proshansky, H. ve Diğerleri, 1970. Environmental Psychology, Holt Rinehart and Winston, NY.

Pollack , L., 1998. "The absent wall and other boundary stories", *Daidalos*, 67.

Porteus, J. D., 1977. Macrospace Behavior: Home Range, Environment and Behavior: Planning and Everyday Life , Addison-Wesley , Reading Mass Press, NY.

Porteous, D. , 1976. Home: The Territorial Core, *Geographical Rewiew*, **66**, 383-90.

Rapoport, A., 1977. Human Aspects of Urban Form, Pergamon, New York.

Rapoport, A., 1969. House Form and Culture, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J.

Rapoport, A., 1990. Systems of Activities and Systems of Settings, Kent, S. (editör), *Domestic Architecture and The Use of Space, An Interdisciplinary Cross- Cultural Study,* Cambridge University Press, London, 9-20.

Reed, C., 1996. Not at Home: The Suppression of Domesticity in Modern Art and Architecture, Thames and Hudson, London.

Reuter, H., 1963. Hermann Jansen, *Neue Deutsche Biographie*, Cilt 10, Dunker Humbolt, Berlin, 340-341.

Risseleda, M., 1987. Raum Plan Versus Plan Libre, Adolf Loos and Le Corbusier 1919-1930, Rizzoli, New York.

Rowe G.P., 1993. Modernity and Housing, MIT Press, London.

Schwarz, R. Vom Bau der Kirche, in Norberg-Schulz, 1971. Existance, Space and Architecture, Praeger, New York.

Saegert S, 1985. The Role of Housing in the Experience of Dwelling, Altman, I .ve Werner, C. M .(editörler) *Home Environments.* Plenum Press, New York:

Sommer, R., 1969. Personal Space: The Behavioral Basis of Design, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J.

Stea, D. ve Down, 1973. Image and Environment, Aldine Press, Chicago.

Stea, D., 1969. The Measurement of Mental Maps: An Experimental Model for Studying Conceptual Spaces, Cox, K.R. ve Golledge, R.G. (editörler), *Behavioral Problems in Geography*, III, Northwestern University Studies in Geography, Evanston, **17**, 228-253.

Tankut, G., 1984. Jansen Planı Uygulama Sorunları ve Cumhuriyet Demokrasisinin Yeni Kent Planına Yaklaşımları, *Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, ODTÜ, Ankara, 303-319.

Tankut, G., 1993. Bir Başkaentin İmarı, Ankara (1929-1939), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Tanyeli, U., 2001. Mahremiyet ve Konforun Tarihi: Türkiyede Oda, *Sanat Dünyamız*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, **81**, 157-167.

Tekeli, İ. ve İlkin, S., 1984. Bahçelievlerin Öyküsü: Bir Batı kurumunun Yeniden Yorumlanması, Kent-Koop Yayınları, Ankara.

Tolman, E. C., 1932. Purposive Behavior in Animals and Man, Century, New York.

Türkmen, N., 2003. Kişisel Görüşme, Ankara.

Unwin, S., 1997. Analyzing Architecture, Routledge, London.

Uzgören, N., 1983. Türkiye'de İlk Konut Kooperatifi, Bahçelievler Deneyimi (30.03.1983 Tarihli Konuşma), Yavuz, F. (Oturum Başkanı), *Başkent Söyleşileri*, Kent-Koop Yayınları, **97**, 35.

Vance, J. E., 1977. The Scene of Man: The Role and Structure of City in the Geography of Western Civilization, Harpers College Press, New York.

Venturi, R., 1977. Complexity and Contradiction in Architecture, Museum of Modern Art, New York.

Vogt-Göknil, U., 1951. Architektonische Grund- begriffe und Umraumerlebnis, in Norberg-Schulz, 1971. Existance, Space and Architecture, Praeger, NY.

Waterhouse, A., 1993. Boundaries of the City, The Architecture of Western Urbanism, University of Toronto Press, Canada.

Weber, M., 1964. Order in Diversity: Community without Propinquity, Wingo, L. (editör), *Cities and Spaces*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Westin, A., 1970. Privacy and Freedom, Ballantine, New York.

Yenen, M., 1990. Başkent Söyleşileri, Kent-Koop Yayınları, Ankara.

EKLER

EK A

Şekil A.1. B4 tip planı.

Şekil A.2. B3 tip planı.

Şekil A.3. C2 tip planı.

Şekil A.4. D2 tip planı.

Şekil A.5. D4 tip planı.

EK B

Şekil B.1. 49.Sokak C2 tip, sonraki planlaması.

EK C

Şekil C.1.Bahçelievler sokakları.

B4
Bahçe Yan Duvarlarıyla

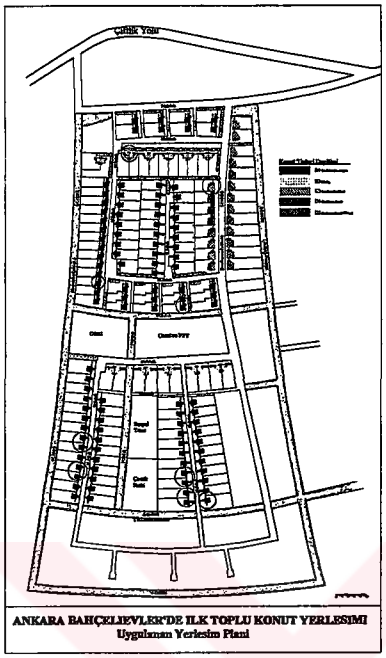

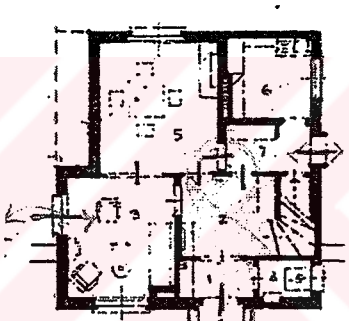

ZEMİN KAT PLANI

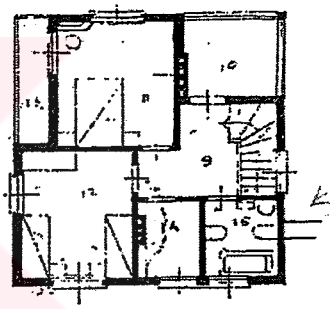

1. KAT PLANI

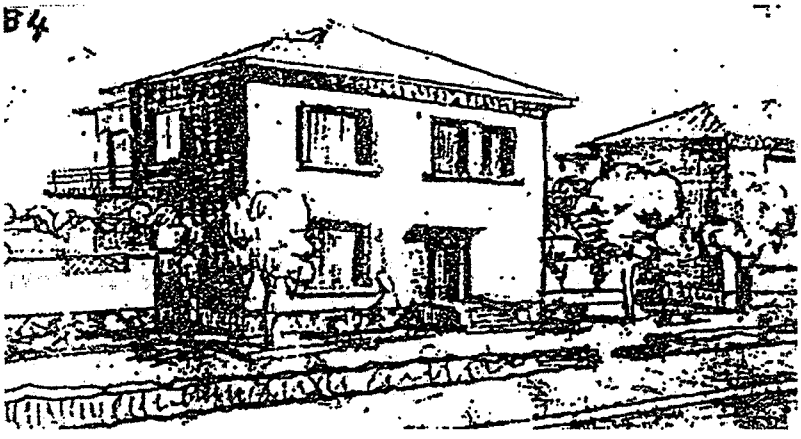

ÖNDEN GENEL GÖRÜNÜŞ

Şekil A.1. B4 tip planı

B3
İkiz Tip

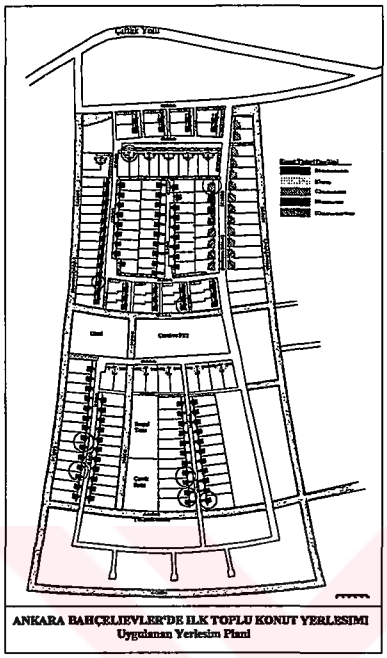

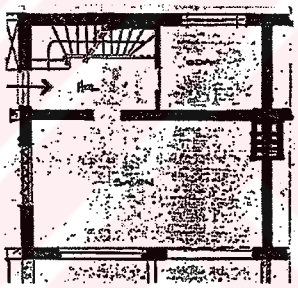

ZEMİN KAT PLANI

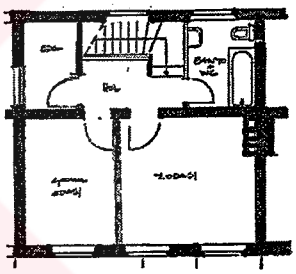

1. KAT PLANI

Şekil A.2. B3 tip planı

C2
Bahçe Yan Duvarından Girişli

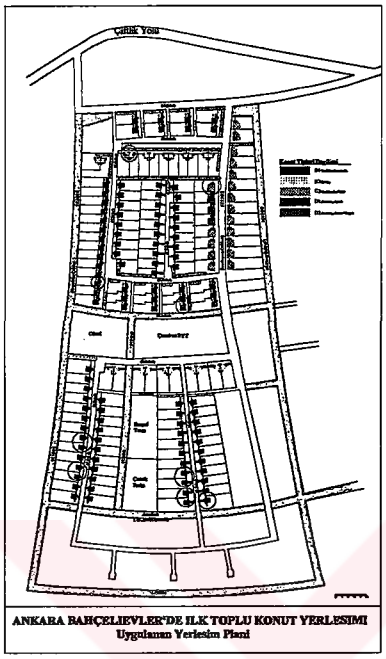

1. KAT PLANI

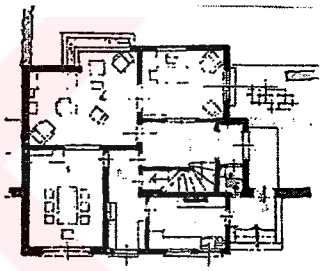

ZEMİN KAT PLANI

ARKADAN GENEL GÖRÜNÜŞ

Şekil A.3. C2 tip planı

D2
C2 ve D4 Tiplerden Gelişmiş, Teras+Garaj, Zincir

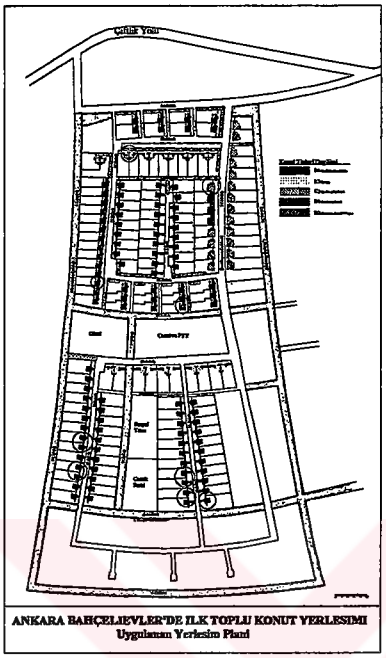

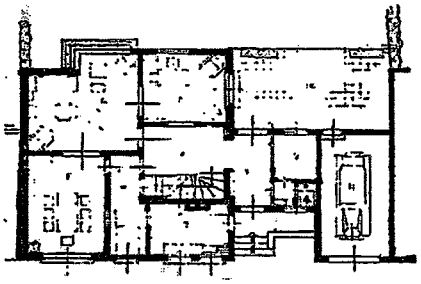

ZEMİN KAT PLANI

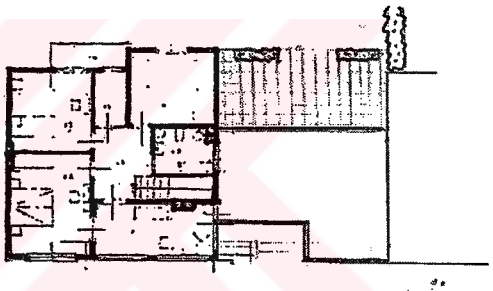

1. KAT PLANI

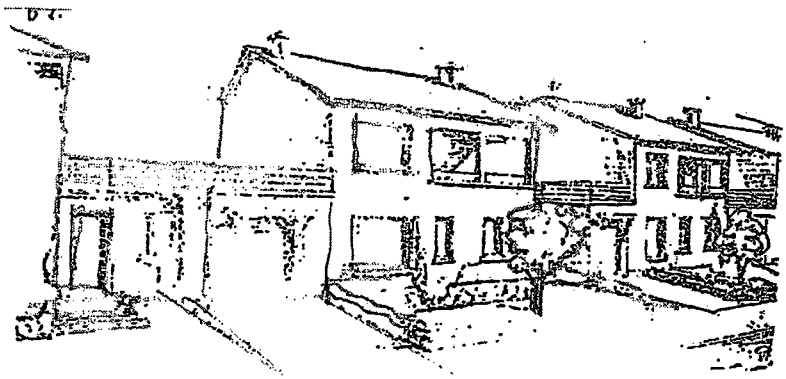

ÖNDEN GENEL GÖRÜNÜŞ

Şekil A.4. D2 tip planı

D4
Teraslı, Zincirleme

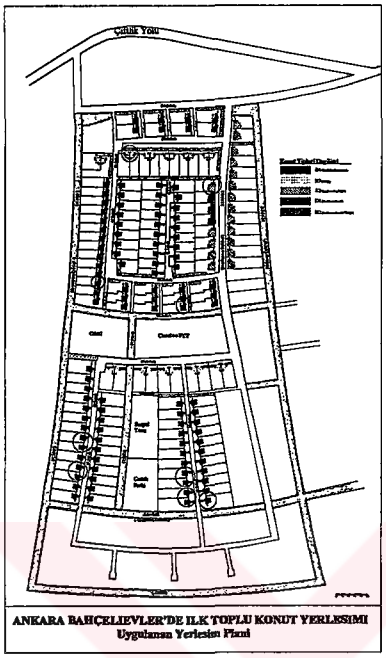

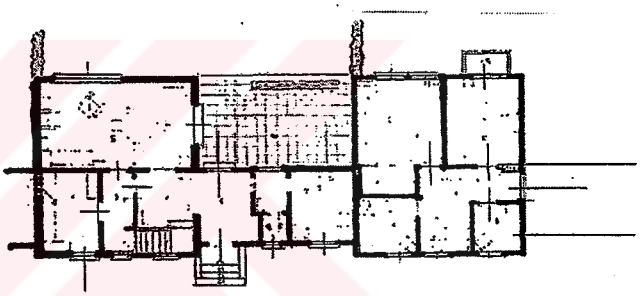

ZEMİN KAT PLANI 1. KAT PLANI

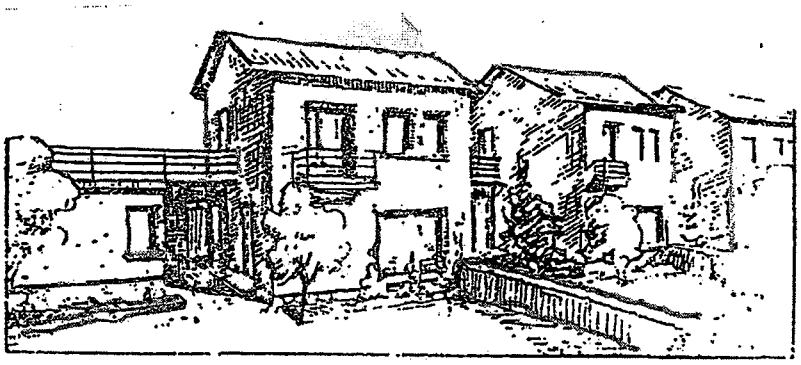

ARKADAN GÖRÜNÜŞ

Şekil A.5. D4 tip planı

49.Sokak C2 Tip Sonraki Planlama

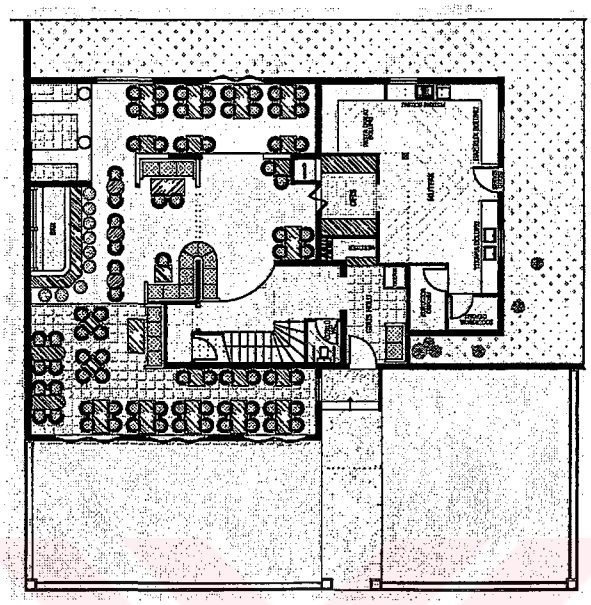

Kafe-bar zemin kat planı

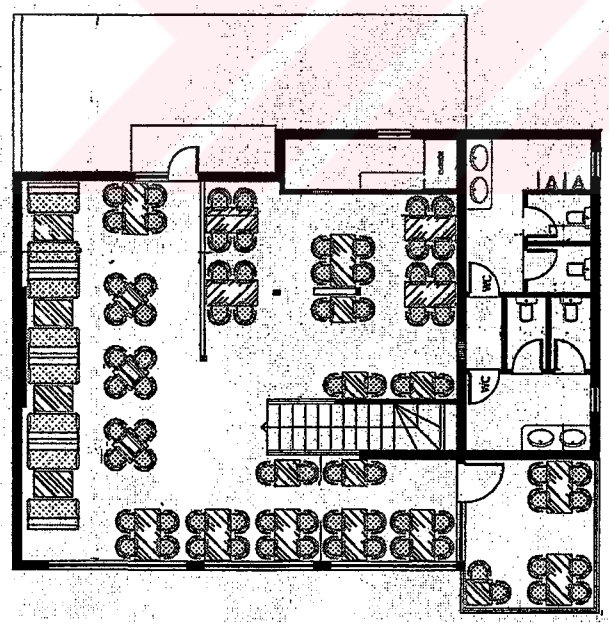

Kafe-Bar birinci kat planı

Şekil B.1. 49. Sokak C2 tip

Sokaklar

Bahçelievler

Şekil C.1. Bahçelievler Sokakları

ÖZGEÇMİŞ

Özlem Mumcu Uçar, 1971 yılında Eskişehir'de doğmuş, orta ve lise eğitimini Eskişehir Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. 1989 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümüne girmiş, 1993 yılında bu bölümden mezun olmuştur. Mezuniyetini takiben Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü'nde asistan olarak çalışmaya başlamıştır. 1994 yılında başladığı Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Bölümü'ndeki Yüksek Lisans Eğitimini, "Kurumsal Kimlik ve Banka Şubeleri" isimli tez çalışması ile 1996'da tamamlamıştır. Aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı Doktora programına girmiştir. Görev yapmakta olduğu kurumda 1996 yılından itibaren öğretim görevlisi statüsünde, İç Mimari Proje ve Mekân Tasarımına Giriş dersleri ile birlikte pek çok dersi yürütmektedir. Ayrıca fakülte ve üniversite bünyesindeki İç Mimarlık Bölümü Tasarım Atölyesi İç Mimari Projesi, Fakülte Baskı Sanatları Bölümü Binası Mimari ve İç Mimari Uygulama Projeleri, Vakıfbank Kurumsal Kimlik Yenileme Projesi kapsamındaki, İç Mekân ve Cephe Tasarımı, gibi projelerin tasarım ve kontrol ekibinde yer almıştır.